

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕРГІЛЬОВА Олена Григорівна

УДК 340.1

**ДИСЕРТАЦІЯ
НОТАРІАЛЬНІ АКТИ В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ АКТИВ СУЧАСНОГО
ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Галузь знань – «081» Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____

О. Г. Дергільова

Науковий керівник:

Дудченко Валентина Віталіївна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

АНОТАЦІЯ

Дергільова О. Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

У дисертації проведено загальнотеоретичний аналіз категорії «нотаріальні акти», встановлено їх місце і роль у системі правових актів.

У сучасних умовах модернізації суспільства і розвитку правової системи значну роль у реалізації прав і свобод людини відіграють саме індивідуально-правові акти. Особливим видом таких актів є нотаріальні акти, котрі в юридично-обов'язковій формі закріплюють результати нотаріальних дій. Тим паче, нотаріальні акти активно використовуються не тільки в межах окремої держави, а й у взаємовідносинах між громадянами різних держав. Така мобільність і варіативність сфер використання породжує потребу сучасного суспільства в якісних нотаріальних актах.

У зв'язку з цим встановлення природи та сутності нотаріальних актів, їх місця у сучасному праві є одним із актуальних напрямів досліджень юридичної науки. Це питання має не лише теоретичне значення, оскільки правова система, яка сьогодні перебуває на стадії реформування, з одного боку, зобов'язана орієнтуватися на певну правову традицію, а, з іншого – має відображати основні трансформаційні процеси сучасності.

Дослідження природи нотаріальних актів має, найперше, ґрунтуватися на антропологічному підході. Лише всебічний аналіз ролі людини у бутті права дає змогу об'єктивно оцінити та охарактеризувати сутність вихідних начал правового регулювання суспільних відносин, їх правового захисту та особливих моделей використання.

Застосування феноменологічного підходу в дослідженні нотаріальних актів як особливих форм права дає можливість охарактеризувати їх як певний правовий феномен, котрий у поєднанні з моральними принципами та цінностями, правовою спадщиною, принципами гуманізму тощо зумовлює необхідність вираження «права» у «законі» та необхідності відповідності «закону» принципам «права», а відтак, зближення природного й позитивного права.

Герменевтичний підхід до вивчення нотаріальних актів дає можливість уявити їх у вигляді взаємодії суб'єктів суспільних відносин не тільки щодо створення норм права, але й реалізації наявних прав, що втілюється у формі особливих актів. Така суспільна взаємодія має структуру, яка, по суті, є структурою суспільних відносин, котрі відповідають правовим нормам, та, своєю чергою, здійснюються згідно із вихідними засадами юридичного процесу.

Нотаріальні акти у сучасному праві мають досліджуватися й на основі системного підходу. Система – це певна упорядкованість елементів, їх організованість, яка виявляється в їх взаємних зв'язках і взаємодії. Сучасне право є відкритою системою, яка постійно обмінюється інформацією з соціальним середовищем, в якому вона функціонує. Зв'язки між ними мають істотне значення для цих явищ, виступають як притаманні їм властивості. Важливою їх особливістю є двосторонній характер, тобто це взаємозв'язки. Саме застосування такого підходу дає змогу повніше, глибше усвідомити місце нотаріальних актів у сучасному праві та скласти змістовне уявлення про нього.

Дослідження письмових актів як форм сучасного права уможливило висновок, що право виражається у різних правових актах, які відповідають правовій культурі, юридичній техніці, законодавчій практиці певних правових систем. Установлено, що формою виразу сучасного права є не лише нормативні, а й індивідуальні правові акти, особливим різновидом останніх є нотаріальні акти.

Виокремлено такі ознаки правового акта: він виражає волю (волевиявлення) уповноваженого суб'єкта права, його владні веління; це волевиявлення має офіційний характер, обов'язкове для виконання; його

соціальне призначення – регулювання суспільних відносин; шляхом такого волевиявлення встановлюються правові норми, та відповідно виникають конкретні правовідносини; може бути актом-документом, зміст якого фіксується у документальній формі, і актом-дією, що породжує юридичний результат (усний наказ командира або жест представника поліції); таке волевиявлення являє собою юридичний факт, що спричиняє певні правові наслідки.

Одним із найважливіших критеріїв класифікації правових актів є юридична природа, поняття якої, в рамках даного дослідження, було удосконалено та під якою розуміється правова категорія, що відображає правоутворюючий взаємозв'язок юридичного факту і норми права, вказуючи не лише на конкретні юридичні наслідки, а й розкриваючи сутність окремого правового феномена, його структуру, місце і роль серед інших правових явищ. За юридичною природою авторкою виокремлено самотійні та мутуальні нотаріальні акти. До самотійних належать правові акти, які формалізуються у самотійному (окремому) юридичному документі; до мутуальних – акти, які виражаються у формі взаємодії письмових правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен з цих актів не має юридичної сили. Мутуальними нотаріальними актами є нотаріальні написи та засвідчення; самотійними нотаріальними актами – свідоцтва, інші нотаріальні акти.

Найбільш важливою ознакою мутуальних актів виступає юридично значущий симбіоз двох правових актів (нотаріального й цивільно-правового). Завдяки цьому симбіозу один акт (нотаріальний, наприклад, посвідчення), складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен з цих актів не має юридичної сили.

В процесі дослідження було встановлено, що активний розвиток економічних відносин і громадянського суспільства, рішучі та системні кроки Української держави до євроінтеграції суттєво підвищують значення інституту нотаріату в організації суспільних відносин і забезпеченні захисту та реалізації

прав і свобод громадян. У зв'язку з цим надзвичайно важливо розуміти роль нотаріату не тільки як органу превентивного правосуддя, але й як правозахисного інституту, що бере активну участь у цивільному обороті (від посвідчення правочинів до вчинення виконавчих написів на боргових документах, вчинення протестів векселів та ін.). Звідси особливої актуальності набувають питання правової природи нотаріальних актів та їх місця у сучасному праві.

У даній роботі удосконалено поняття нотаріату який розуміється як система нотаріальних органів і посадових осіб, що здійснюють від імені України публічну діяльність щодо встановлення та забезпечення юридичної вірогідності певних об'єктів, і беруть участь у реалізації функції держави із захисту та втілення у життя прав і законних інтересів різноманітних суб'єктів права.

Суб'єкти нотаріального процесу поділяються на дві групи: 1) нотаріуси; 2) особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій.

Виокремлено інституціональну складову нотаріату, яка охоплює: 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб'єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; г) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі.

Нотаріальні акти виступають основою виникнення та розвитку (зміни чи припинення) юридичних прав та обов'язків. Але у будь-якому разі нотаріальний акт є формалізованим у письмовому правовому акті вираженням нотаріальної дії.

Розроблено рекомендацію щодо внесення змін до Закону України «Про нотаріат», а саме: необхідно доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов'язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових

актах». Обґрунтована необхідність відокремлення нотаріальних актів від нотаріальних дій.

Нотаріальні акти, безперечно, належать до письмових правових актів, а саме до юридичних документів правозастосовного характеру. Їм притаманні такі головні ознаки: видаються спеціально уповноваженими суб'єктами відповідно до закону, мають офіційний та обов'язковий характер, виражені у письмовій формі та спрямовані на регулювання суспільних відносин. Понад те, вони покликані розв'язувати індивідуальні питання, а тому займають значне місце у системі сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів вирішення юридичних конфліктів. Подальше дослідження нотаріальних актів уможливить не тільки ширше розуміння природи сучасного права, а й розкриття особливостей формального вираження індивідуальних правових рішень і надання юридичної вірогідності певним об'єктам.

Як і будь-який правовий акт, нотаріальні акти мають відповідати вимогам, які є універсальними щодо всіх юридичних документів. До таких вимог належать: ясність, точність, простота та ефективність. Крім того, нотаріальний акт має відповідати вимогам законності та обґрунтованості, справедливості та доцільності. Наголошено, що нотаріальний акт має відповідати чинному закону. Ця відповідність певною мірою «зв'язує» всі індивідуально-правові акти, робить їх легальними.

Текст нотаріального акта повинен бути логічно-послідовним, зв'язним, точним, чітким, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим, переконливим. Аргументація та висновки мають бути об'єктивними. Мові нотаріальних актів властива послідовність і логічність викладу, вмотивованість висновків, однозначність змісту.

Нотаріальний акт повинен бути об'єктивним, тобто містити достовірні та правильно зафіксовані відомості про події, явища, дії й стани. Наведені у ньому цифри, факти, дати, прізвища мають бути старанно перевірені. Кожен нотаріальний акт за своїм змістом повинен відповідати фактичним обставинам,

які встановлені матеріалами справи, ґрунтуватися на достовірних фактах, та містити положення, які не суперечать законодавству. Вимога правової культури документів передбачає, що при їх складанні у багатьох випадках слід посилалися на акт, відповідно до якого вони створені. Кожен нотаріальний документ повинен мати підпис відповідних посадових осіб, а також печатку.

В процесі порівняльних досліджень нотаріальних актів у різних правових системах, було встановлено, що сучасний рівень розвитку суспільства зумовлює необхідність обов'язкового врахування двох положень: а) нині не існує абсолютно ізольованих національних правових систем; б) кожна існуюча сьогодні правова система базується не тільки на певних традиціях правопорядку, а й на особливих тенденціях їх розвитку відповідно до потреб конкретної правової системи.

Серед системи латинського нотаріату існує різна організація органів нотаріату. У більшості західноєвропейських держав функціонує нотаріат, де нотаріус є особою вільної професії, не входить до державного апарату і не є державним службовцем. Однак свої повноваження він отримує від державної влади. Також існують країни, де нотаріуси є тільки державними службовцями (наприклад, Португалія).

Нотаріальні акти відіграють суттєву роль у системі латинського нотаріату, бо саме в них оформлюється результат вирішення специфічних юридичних справ щодо надання вірогідності та автентичності певним об'єктам. Нотаріальні акти у романо-германській правовій системі є особливою формою доказів, які не потребують додаткової верифікації і є підтвердженням законності. Нотаріальні акти мають як презумпцію законності, так і презумпцію правильності їх змісту і можуть бути оскаржені виключно у судовому порядку. Нотаріальні акти наділені доказовою і виконавчою силою.

Розкриття ролі нотаріальних актів у англо-американській системі нотаріату було проведено на основі аналізу окремих характерних рис сім'ї загального права. Англо-американська правова модель вирішення юридичних спорів заснована переважно на судовому прецеденті, тому основна увага приділяється

показанням свідків, як засобу доказування, зокрема, при дослідженні письмових доказів.

Виявлено, що нотаріальні і інші письмові акти не відіграють визначальної ролі в англо-американській системі нотаріату. До компетенції нотаріусів входять лише посвідчення документів і підписів. Нотаріальне посвідчення в тому сенсі, як воно розуміється в країнах латинського нотаріату, майже відсутнє.

Ключові слова: сучасне право, правовий акт, класифікація правових актів, нотаріальний акт, мутуальний правовий акт, юридична діяльність, юридичні технології створення нотаріальних актів, нотаріальні акти у різних системах нотаріату.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дергільова О. Г. Соціально-правовий вимір нотаріату як особливого інституту правозахисної системи / О. Г. Дергільова // Вісник Запорізького національного університету : Юридичні науки : зб. наук. пр. / Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2015. – Вип. № 4(II). – С. 45–50.
2. Дергільова О. Г. Сучасні методологічні підходи в дослідженні правозахисної системи сучасної держави / О. Г. Дергільова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2015. – Вип. № 17. – Т. 1. – С. 64–68.
3. Дергільова О. Г. Інститути нотаріальної діяльності у сучасному праві: порівняльно-правове дослідження / О. Г. Дергільова // Науково-виробничий журнал «Держава та Регіони». Серія: «ПРАВО». – 2016. – № 3(53). – С. 4–12.
4. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення / О. Г. Дергільова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. № 3. – С. 3–8.

5. Дергільова О. Г. Мутуальні акти як особливий вид правових актів / О. Г. Дергільова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2016. – Вип. 41. – Т. 1. – С. 15–19.

Стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні

6. Дергільова О. Г. Сучасне право та його розуміння, крізь призму верховенства права та співвідношення права і закону / О. Г. Дергільова // Visegrad Journal of Human Rights. – 2016. – № 4/1. – С. 76–83.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Дергільова О. Г. Особливості співвідношення правоохоронної та правозахисної діяльності / О. Г. Дергільова // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 9–12.

8. Дергільова О. Г. Історичні передумови формування нотаріальної діяльності / О. Г. Дергільова // Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 13–18.

9. Дергільова О. Г. Критерії й вимоги складання нотаріальних актів / О. Г. Дергільова // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 10–15.

10. Дергільова О. Г. Нотаріальний акт як особливий різновид правових актів / О. Г. Дергільова // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 грудня 2016 р. – Київ, 2016. – С. 11–13.

SUMMARY

Dergileva E.G. Notarial acts in the system of legal acts in modern law: general theoretical research. - Qualifying scientific work with the status of manuscript.

The thesis stands for a Candidate degree in Law (Doctor of Philosophy), speciality 12.00.01 – «theory and history of state and law; history of political and legal doctrines» (081 – Law). – National University «Odessa Academy of Law». Odesa, 2017.

The thesis provides general theoretical analysis of the category «notarial acts» and ascertains their place and role in the system of legal acts.

In modern conditions of modernization of the society and development of the legal system, a significant role in the realization of human rights and freedoms is played by individual legal acts. A special type of such acts are notarial acts, which in a legally binding form affirm the results of notarial acts. Moreover, notarial acts are actively used not only within the limits of a separate state, but also in the relations between citizens of different states. Such mobility and variability in the fields of use raises the need of modern society in quality notarial acts.

In this regard, the establishment of the nature and essence of notarial acts, their place in modern law is one of the most important areas of research in law science. This issue is not just of theoretical value, because the legal system which today is under reform, on the one hand, is obliged to rely on a legal tradition, and on the other hand - should reflect the major contemporary transformation processes.

The study of the nature of notarial acts must, first of all, be based on an anthropological approach. Only a comprehensive analysis of the role of a human being in the existence of law allows to evaluate objectively and characterize the nature of initial principles of legal regulation of social relations, their legal protection and specific patterns of use.

Application of the phenomenological approach to the study of notarial acts as a special form of law makes it possible to characterize them as a legal phenomenon, which, combined with moral principles and values, legal heritage and principles of

humanity, makes it necessary to express «jus» in the «law» and determines the need for correspondence of «law» to the principles of «jus», and, consequently, the convergence of natural and positive law.

Hermeneutic approach to the study of notarial acts makes it possible to conceive them as subjects engaged in social relations, not only to create norms of law, but to realize existing rights which are embodied in the form of special acts. Such social interaction has a structure that is, in its essence, a structure of social relations corresponding legal norms, and, in their turn, are carried out in accordance with the bases of the legal process.

Notarial acts in modern law should also be researched on the basis of systematic approach. Any system is a certain order of elements, their organization, which is manifested in their mutual relationships and interaction. Modern law is an open system that constantly exchanges information with the social environment in which it operates. The connections between them are essential for these phenomena, they act as their inherent characteristics. Their important feature is a double-sided character, they are interconnected. It is the application of this approach that allows us to understand fully the place of notarial acts in modern law and to draw up its meaningful concept.

The study of written acts as forms of modern law made it possible to conclude that law is expressed in various legal acts which correspond with legal culture, legal technique and legislative practice of certain legal systems. It is ascertained that the form of a modern law expression is not only normative, but also individual legal acts, a special kind of the latter are notarial acts.

The following features of a legal act are singled out: it expresses the will (declaration of will) of the authorized subject of law, its authority; this declaration of will has an official character, which is mandatory for execution; its social purpose is regulation of social relations; by such declaration of will, legal norms are established, as well as concrete legal relations arise; it can be an act-document, the content of which is fixed in a documentary form, and an act-action generating a legal result (verbal command of a commander or a gesture of a police representative); such declaration of will constitutes a legal fact that entails certain legal consequences.

One of the most important criteria for the classification of legal acts is the legal nature, in the framework of this dissertation it has been improved and should be understood as a legal category that reflects the law-creating relationship between legal fact and legal norm, indicating not only the specific legal consequences, but also revealing the essence of a separate legal phenomenon, its structure, place and role among other legal phenomena. According to the legal nature, independent and mutual notarial acts are allocated by the author. Independent ones include legal acts that are formalized in an independent (separate) legal document; to mutual acts belong acts which are expressed in the form of interaction of written legal acts, by virtue of which, one act drawn up in accordance with the law, ensures legal authenticity and binding character of another document, but separately each of these acts is not legally binding. Mutual notarial acts are notarial inscriptions and certification; independent notarial acts are certificates and other notarial acts.

The most important characteristic of mutual acts is the legally meaningful symbiosis of two legal acts (notarial and civil). Due to this symbiosis, one act (a notarial one, for example, a certificate), drawn up in accordance with the law, ensures legal authenticity and binding character of another document, but separately each of these acts is not legally effective.

In the course of the study, it has been ascertained that the active development of economic relations and civil society, determined and systematic steps of the Ukrainian state towards European integration significantly increase the importance of the institution of the notary in organization of social relations, in protection and realization of rights and freedoms of citizens. In this regard, it is extremely important to understand the role of the notary not only as a body of preventive justice, but also as a human rights institution that actively participates in civil circulation (from certification of legal acts to commitment of executive inscriptions on debt documents, commitment of bills protests, etc.). From this it follows, that the issues of the legal nature of notarial acts and their place in modern law are of particular actuality.

The author has improved the notion of the notary which should mean the system of notarial bodies and officials who carry out on behalf of Ukraine public activities on

the ascertainment and ensuring of legal authenticity of certain objects, and participate in the implementation of the state's function of protecting and enforcing the rights and legitimate interests of various actors of law.

Subjects of the notarial process are divided into two groups: 1) notaries; 2) persons authorized to perform notarial acts.

The institutional component of the notary is also identified, and consists of: 1) according to the functional criterion: a) the institution of appointment, b) the institution of authority, c) the institution of responsibility; 2) according to the subject structure: a) state and private notary offices, state notary archives; b) diplomatic and consular offices; c) officials of local self-government bodies; d) separately authorized persons - chief doctors, captains of sea vessels, chiefs of expeditions, chiefs of medical departments, commanders of military units, heads of places of imprisonment.

Notarial acts serve as the basis for the emergence and development (change or termination) of legal rights and obligations. But in any case, a notarial act is an expression of a notarial action formalized in a written legal act.

A recommendation has been made to amend the Law of Ukraine «On the Notary», namely: it is necessary to supplement it with Article 7-1 «Notarial actions» of the following content: «Notaries fix a formal representation of notarial actions in notarial acts. Notarial acts are legally binding form of expressing the result of notarial actions in written individual legal acts». The necessity of separating notarial acts from notarial actions is substantiated.

Notarial acts, undoubtedly, belong to written legal acts, namely, to legal documents of a law-enforcement character. They have the following main characteristics: they are issued by specially authorized actors in accordance with the law, are official and binding, are expressed in writing and aimed at regulating social relations. Moreover, they are intended to solve individual issues, and therefore occupy a significant place in the system of modern law, meeting the requirements of modern individualized society as one of the means of resolving legal conflicts. Further study of notarial acts will enable not only broader understanding of the nature of modern law,

but also disclosure of the peculiarities of the formal expression of individual legal decisions and provision of legal authenticity to certain objects.

Like any legal act, notarial acts must meet the requirements that are universal in relation to all legal documents. These requirements include clarity, accuracy, simplicity and efficiency. In addition, a notarial act must meet the requirements of legality and reasonableness, fairness and appropriateness. It is accentuated that the notarial act must conform to the current law. This correspondence to a certain extent «binds» all the individual legal acts, makes them legal.

The text of a notarial act must be logical-consecutive, coherent, precise, clear, understandable, informationally complete, reasoned, convincing. The argumentation and conclusions must be objective. The language of notarial acts is characterized by the sequence and logic of presentation, motivated conclusions, unambiguous content.

The notarial act must be objective, that is, contain accurate and properly documented information about events, phenomena, actions and conditions. The figures, facts, dates given in it, the names must be carefully checked. Each notarial act in its content must correspond to the actual circumstances, which are established by the materials of the case, based on reliable facts, and contain provisions that do not contradict the law. The requirement of the legal culture of documents presupposes that during their drawing up, in many cases, reference should be made to the act according to which they were created. Each notarial document must be signed by the authorized officials, and sealed.

In the process of comparative research of notarial acts in various legal systems, it has been established that the current level of development of the society necessitates the compulsory consideration of two provisions: a) currently there are no completely isolated national legal systems; b) every existing legal system today is based not only on certain traditions of law and order, but also on the special tendencies of their development in accordance with the needs of a particular legal system.

In the system of the Latin notary there is a different organization of the notary bodies. In most Western European countries, a notary is a person of a free profession, neither a member of the state apparatus nor a civil servant.

However, he/she receives powers from the state authorities. There are also countries where notaries are only civil servants (for example, Portugal).

Notarial acts play a significant role in the system of the Latin notary, because they formalize the result of the decision of specific legal cases to provide reliability and authenticity of certain objects. Notarial acts in the Roman-Germanic legal system are a special form of evidence that does not require additional verification and act as a confirmation of their legality. Notarial acts have presumption of legality as well as presumption of their content correctness and can be disputed only in state courts. Notarial acts have conclusive and executive power.

The disclosure of the role of notarial acts in the Anglo-American system of the notary has been based on the analysis of certain characteristics of the Common Law family. The Anglo-American legal model of resolving legal disputes is based primarily on a judicial precedent, so the focus is on witness testimony as a means of proof, particularly, in the study of written evidence.

It has been ascertained that notarial and other written acts do not play a determining role in the Anglo-American system of the notary. The competence of notaries consists only in certification of documents and signatures. Notarial certification in the sense as it is understood in the countries of the Latin notary is almost absent.

Key words: modern law, legal act, classification of legal acts, notarial act, mutual legal act, legal activity, legal technologies of notarial acts creation, notarial acts in different notarial systems.

LIST OF PUBLICATIONS

Scientific works, in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Dergilova E. G. Socio-legal dimension of the notary as a special institute of the human rights system / E.G. Dergilova // Visnyk of Zaporizhzhya National University: Law Sciences: Digest of the Scientific Works / Zaporizhzhya National

University. – Zaporizhzhya: ZNU Publishing House, 2015. – Issue No. 4 (II). – P. 45-50.

2. Dergilova E.G. Modern methodological approaches in the research of the human rights system of the modern state / E. G. Dergilova // Scientific Visnyk of the International Humanitarian University. Series: jurisprudence: Digest of the Scientific Works. – Odessa: Phoenix, 2015. – Issue No. 17. – T. 1. – P. 64-68.

3. Dergilova E. G. Institutes of notarial activity in modern law: comparative legal research / E.G. Dergilova // Scientific and production magazine "State and Regions". Series: "Law". – 2016 – No. 3 (53). – P. 4-12.

4. Dergilova E. G. Legal Acts: Concept, Classification and Social Purpose / E.G. Dergilova // Actual problems of domestic jurisprudence. – 2016. – Issue No. 3. – P. 3-8.

5. Dergilova E. G. Mutual acts as a special type of legal acts / E.G Dergilova // Scientific Bulletin of Uzhgorod University. – Series "Law". – 2016. - Issue No. 41. – T. 1. – P. 15-19.

Article in the foreign periodical scientific edition

6. Dergilova E.G. Modern law and its understanding, through the prism of the rule of law and correlation between jus and law / E.G. Dergilova // Visegrad Journal of Human Rights. – 2016 – No. 4/1. – P. 76-83.

Scientific works certifying the approbation of the materials of the dissertation and additionally reflect the scientific results of the dissertation:

7. Dergilova E. G. Peculiarities of the Correlation between Law Enforcement and Human Rights Protection / E. G. Dergilova // New Tasks and Directions of Legal Science Development in the 21st Century: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Odessa, February 26-27, 2016 – Odessa: International Humanitarian University, 2016. – pp. 9-12.

8. Dergilova E. G. Historical Prerequisites for the Formation of Notarial Activities / E. G. Dergilova // Integration of legal science and practice in modern conditions: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference,

Zaporizhzhya, August 26-27, 2016 – Zaporizhzhya: Classic Private University, 2016. – P. 13-18.

9. Dergilova E. G. Criteria and Requirements of Drawing up Notarial Acts / E. G. Dergilova // Legislation of Ukraine: shortcomings, problems of systematization and development prospects: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference, Kherson, February 10-11, 2017. – Kherson: Publishing House "Helvetica", 2017. – P. 10-15.

10. Dergilova E. G. Notarial Act as a Special Kind of Legal Acts / E. G. Dergilova // Theoretical analysis and scientific studies of jurisprudence in world science: materials of the international scientific and practical conference, Kyiv, December 16-17, 2016 – Kyiv, 2016. – P. 11-13.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ АКТІВ У СУЧАСНОМУ ПРАВІ.....	10
1.1. Методологія дослідження нотаріальних актів у сучасному праві.....	10
1.2. Письмові правові акти в сучасному праві.....	24
1.3. Соціально-правовий вимір нотаріату та його інституціональні складові	40
РОЗДІЛ 2. НОТАРІАЛЬНІ АКТИ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНОГО ПРАВА	57
2.1. Правові акти: поняття, види та особливості співвідношення в аспекті ідентифікації нотаріальних актів.....	57
2.2. Мутуальні нотаріальні акти у системі нотаріальних актів.....	75
2.3. Юридична техніка створення нотаріальних актів в Україні	92
РОЗДІЛ 3. НОТАРІАЛЬНІ АКТИ В ОКРЕМИХ СИСТЕМАХ НОТАРІАТУ.....	110
3.1. Нотаріальні акти у системі латинського нотаріату.....	110
3.2. Особливості створення та використання нотаріальних актів у англо-американській системі нотаріату.....	128
3.3. Щодо перспектив застосування нотаріальних актів як засобів фіксації результатів медіації в Україні.....	142
ВИСНОВКИ	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	162
ДОДАТКИ	183

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний стан розвитку суспільних відносин, визнання людини найвищою соціальною цінністю зумовлює необхідність переосмислення базових категорій соціального життя і, найперше, права. Право, як універсальний соціальний регулятор, забезпечує цілісне і гармонійне існування суспільства, виступає одним із основних засобів утілення у життя таких загальнолюдських цінностей, як свобода, справедливість, формальна рівність, демократія. Ефективність впливу права на соціальні відносини безпосередньо залежить від його якісного формального вираження і на нормативному, і на індивідуальному рівнях правового регулювання.

У сучасних умовах модернізації суспільства і розвитку правової системи значну роль у реалізації прав і свобод людини відіграють саме індивідуально-правові акти. Особливим видом таких актів є нотаріальні акти, котрі в юридично-обов'язковій формі закріплюють результати нотаріальних дій. Тим паче, нотаріальні акти активно використовуються не тільки в межах окремої держави, а й у взаємовідносинах між громадянами різних держав. Така мобільність і варіативність сфер використання породжує потребу сучасного суспільства в якісних нотаріальних актах.

У зв'язку з цим встановлення природи та сутності нотаріальних актів, їх місця у сучасному праві є одним із актуальних напрямів досліджень юридичної науки. Це питання має не лише теоретичне значення, оскільки правова система, яка сьогодні перебуває на стадії реформування, з одного боку, зобов'язана орієнтуватися на певну правову традицію, а, з іншого – має відображати основні трансформаційні процеси сучасності.

Варто наголосити, що питанням аналізу нотаріальних актів і нотаріальної діяльності було присвячено окремі дослідження і статті здебільшого фахівців у сфері цивільного права і процесу, таких як В.В. Баранкової, В.В. Комарова, С.Я. Фурси та ін., але комплексного загальнотеоретичного дослідження нотаріальних актів ще не проводилося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671), «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр., та плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і завдання дослідження. У відповідності із встановленими об'єктом (правові акти у сучасному праві) і предметом (нотаріальні акти у системі правових актів сучасного права) дослідження його метою є формування загальнотеоретичної конструкції нотаріального акта та визначення його місця у системі сучасних правових актів.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено такі завдання:

визначити та охарактеризувати особливості методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві;

охарактеризувати сучасне право та дослідити специфіку його відображення у письмових актах;

сформувати соціально-правовий вимір нотаріату та виділити його інституціональні складові;

розкрити сутність правових актів, провести їх класифікацію та визначити місце нотаріальних актів у цій системі;

встановити поняття та здійснити класифікацію нотаріальних актів;

встановити юридично-технологічні складові створення нотаріальних актів в Україні;

виявити особливості створення та застосування нотаріальних актів у системах латинського та англосаксонського нотаріату;

виявити та проаналізувати перспективи застосування нотаріальних актів як інструментів медіації в Україні.

Методи дослідження. В основу методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві лягли такі принципи: об'єктивності, історизму, усебічності. Для характеристики предмета дослідження використовувалися окремі методологічні підходи: антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний, цивілізаційний, системний, порівняльний.

Відповідно до цих підходів і принципів у процесі дослідження використовувалися: *загальнонаукові методи* (теоретичні та емпіричні): діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та ін. Указані методи застосовувалися упродовж усього дослідницького процесу, за їх допомогою виявлені об'єктивні історичні, соціальні, етнічні закономірності розвитку письмових правових актів; *спеціально-наукові методи* теорії держави і права: історико-правовий метод – для вивчення історичного розвитку формування нотаріату, виявлення основних закономірностей та випадковостей його розвитку, визначення особливостей фіксації нотаріальних дій у певних правових актах (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2); логіко-семантичний метод – для поглиблення та розвитку категорійного апарату загальнотеоретичної юриспруденції (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2); герменевтичний метод – для дослідження особливостей тлумачення нотаріальних актів у різні історичні періоди та із урахуванням підходів різних шкіл розуміння права (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2); формально-догматичний метод – при аналізі положень нормативно-правових актів, встановленні зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінності між собою та формулюванні дефініцій (підрозділи 1.3, 2.3, 3.3); порівняльно-правовий – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів, щодо фіксацій нотаріальних дій у певних документах різних систем нотаріату (підрозділи 3.1, 3.2).

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо розкриття природи правових актів та їх ролі у соціальному регулюванні, а саме: С.С. Алексєєва, С.Д. Гусарева, В.В. Дудченко, Д.А. Керімова, М.І. Козюбри, А.В. Красницької, Н.М. Крестовської, А.Ф. Крижановського, С.І. Максимова, Д.Г. Манька, В.С. Нерсисянца, Н.М. Оніщенко, Ю.М. Оборотова, А. В. Полякова, В.М. Протасова,

П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, С.Г. Стеценка, О.Д. Тихомирова,
Ю.О. Тихомирова, С.Я. Фурси та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уперше на дисертаційному рівні проведено загальнотеоретичне дослідження нотаріальних актів як особливого виду правових актів. Новизну дослідження конкретизовано у таких положеннях:

уперше:

обґрунтовано й уведено до категоріального апарату загальнотеоретичної юриспруденції поняття мутуального правового акта, під яким слід розуміти юридично обов'язкову форму вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен із цих актів не має юридичної сили;

розроблено рекомендацію щодо внесення змін до Закону України «Про нотаріат», а саме: доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов'язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах»;

виокремлено самотійні та мутуальні нотаріальні акти, до мутуальних нотаріальних актів належать документи, які виражені у формі юридично значущого симбіозу двох правових актів (наприклад, нотаріальні написи); самотійними нотаріальними актами є окремі документи, вірогідність яких не потребує будь-яких додаткових актів (наприклад, свідоцтва);

проведено порівняльно-правовий аналіз особливостей створення та застосування нотаріальних актів у різних системах нотаріату;

удосконалено:

положення щодо загальнотеоретичного визначення правових актів та їх ролі у сучасних процесах правового регулювання, згідно з якими під правовим актом слід розуміти засновану на правовій нормі форму вираження волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, у якій фіксується результат юридичної дії за

наслідками розгляду юридичної справи, таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа);

класифікацію правових актів, а саме виокремлено: 1) за критерієм юридичної природи – самостійні і мутуальні акти; 2) за критерієм юридичної субординації (нормативності) – нормативно-правові, індивідуально-правові та акти офіційного тлумачення;

поняття нотаріату, під яким слід розуміти систему нотаріальних органів і посадових осіб, які здійснюють від імені України публічну діяльність щодо встановлення та забезпечення юридичної вірогідності певних об'єктів і беруть участь у реалізації функції держави із захисту та втілення у життя прав і законних інтересів різноманітних суб'єктів права;

класифікацію суб'єктів нотаріального процесу, а саме виокремлено такі види суб'єктів: 1) нотаріуси; 2) особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій;

інституціональну складову нотаріату, яка охоплює: 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб'єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; в) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі;

набули подальшого розвитку:

поняття сучасного права, під яким слід розуміти структурно-системну сукупність традиційних і новітніх правових норм офіційного та загальнообов'язкового характеру, спрямованих на регулювання суспільних відносин як внутрішньо-, так і міждержавного характеру, основою якої виступають природні права і свободи людини;

визначення юридичної природи, під якою слід розуміти правову категорію, яка відображає правоутворюючий взаємозв'язок юридичного факту і норми права,

вказуючи не тільки на конкретні юридичні наслідки, а й розкриваючи сутність окремого правового феномена, його структуру, місце і роль серед інших правових явищ;

вихідні засади юридично-технічних правил створення індивідуально-правових актів на прикладі мутуальних нотаріальних актів

Практичне значення одержаних результатів. Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого поглиблення наукових знань про сутність сучасного права та форми його вираження; *освітній діяльності* – при викладанні навчальних курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права»; *правотворчості* – при реформуванні та вдосконаленні цивільного й адміністративного законодавства щодо регламентації правового статусу нотаріату та порядку створення нотаріальних актів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія», а також на всеукраїнських та міжнародних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична конференція «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці» (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 10 публікаціях, з яких 5 наукових статей опубліковані у виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України як фахових з юридичних дисциплін, одна стаття – у науковому виданні іншої держави та 4 тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації відповідає меті і завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг дисертації становить 201 сторінка (8,4 д.а.), з яких основний текст – 177 сторінки (7,4 д.а.), список використаних джерел – 20 сторінок (0,83 д.а.) (206 найменувань), додатки на 2 сторінках (0,08 д.а.).

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ АКТІВ У СУЧАСНОМУ ПРАВІ

1.1. Методологія дослідження нотаріальних актів у сучасному праві

Основоположними елементами наукового дослідження виступає теоретично-понятійний та методологічний апарат. Саме від вірного, послідовного встановлення та використання методів, розуміння термінів, понять і категорій залежить якість результатів наукової роботи.

Для того, щоб глибоко і всебічно дослідити свій предмет пізнання, з'ясувати його сутність, якісні характеристики, динаміку розвитку в усій різноманітності об'єктивної реальності, її закономірних і випадкових проявів, здатність ефективно і швидко реагувати на кардинальні зміни у нашому швидкоплинному сьогоденнішньому житті, теорія держави і права повинна розробити широку систему методів своїх досліджень. Ця система у сукупності з іншими спеціальними засобами і прийомами пізнання тих або інших правових явищ є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм усієї юридичної науки, її методологією [175, с. 17].

За слушним зауваженням М.С. Кельмана, кожна наука у процесі пізнання свого предмета виробляє свій метод. Має його й теорія держави і права. Метод – це найбільш широкий, загальний підхід до вивчення того чи іншого і природного, і суспільного явища, із застосуванням якого можна досягти успіху в кожній галузі науки. Методологічна культура юриста – це його світоглядна зрілість, соціологічна грамотність, правова інформованість і професійна майстерність. Власне, значення методології не обмежується лише вивченням загальної теорії держави і права, інших юридичних наук, вона необхідна і для практичної діяльності [74, с. 663–664].

Відповідно, висвітлення предмета нашого дослідження, спрямованого на розкриття однієї з особливих проблем сучасної теорії права, потребує

використання різноманітних підходів, методів, принципів, понять і категорій. Пояснюється це тим, що поняття і категорії розкривають сутнісну сторону соціальних явищ, а їх використання у процесі наукового пізнання реалізує теоретичну функцію дослідження за допомогою відповідних методів.

П.М. Рабінович визначає методологію юридичної науки (у вузькому розумінні) як «систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ» [161, с. 618]. На думку ученого, визначення стратегії юриспруденції передбачає залучення трьох загальнометодологічних постулатів: по-перше, об'єктивної зумовленості обраних методів дослідження його предметом; по-друге, необхідність встановлення єдиної істини, що перевіряється об'єктивним критерієм; по-третє, евристичними можливостями використовуваних підходів і методів [160, с. 170–171].

Методологія, предметом якої є форми і методи теоретичного мислення, прийоми та засоби пізнання, історично розвивалася у межах філософії. Саме філософія, розвинута на засадах раціонального визначення світу і людини формою світогляду, виступає методологічною основою теорії права і держави. Філософська наука вивчає найбільш загальні закони розвитку об'єктивного світу, людського суспільства і мислення, дає змогу проникнути за зовнішню видимість явищ суспільного життя, побачити їх зв'язки та взаємозв'язки, пізнати їхню сутність, закони, які ними керують. Філософія, розкриваючи сенс людського життя, окреслює ціннісні параметри політичного, правового, морального, естетичного і наукового ставлення людини до світу, до свого буття.

Так, М.С. Кельман наголошує, що методологія є складним багатоплановим утворенням, що охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом і особливо його теорій, концепцій, тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, понятійний апарат методології та її наукову мову, структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються у юридичній науці; формалізовано методики і процедури конкретних юридичних досліджень, доведено своєрідність

методології правознавства, яка проявляється у тому, що вона адаптується до предмета науки і відповідним чином модифікує його для розв'язання властивих їй завдань. Це є підставою вважати, що саме методологія розробляє як теорію застосування різних підходів, так і ті наукові знання про предмет, які і надалі при їх використанні в інших дослідженнях набувають методологічного характеру [75, с. 6].

У сучасній українській правовій науці відбувається докорінне переосмислення традиційних і водночас актуалізується пошук нових засобів пізнання як елементів змісту методології, що у кінцевому підсумку сприяє розширенню її інструментальних можливостей. Окремо наголошується на необхідності теоретичного осмислення пізнавальної ролі раціональних та ірраціональних засобів пізнання, використання яких суттєво доповнює змістовну характеристику методології. Це знаходить відображення у подоланні вузьконормативного підходу до осмислення правової реальності [50, с. 66].

Розкриваючи сутність методології права, Д.А. Керімов зазначав, що методологія, як сукупність підходів, принципів, методів забезпечує правильне застосування понять і категорій у пізнанні, повинна відображати специфіку процесу пізнання, орієнтувати суб'єкта пізнання на те, як його необхідно проводити: які і в якій послідовності необхідно здійснювати процедури, які сторони досліджуваного – джерел права, необхідно вивчати, а від яких можна абстрагуватись, як слід застосовувати у пізнанні теоретико-поняттєвий апарат, визначаючи найдоцільніший шлях досягнення об'єктивної істини [77, с. 70–71].

Зі свого боку, Н.М. Оніщенко, аналізуючи методологію теорії держави і права, зазначала, що остання, будучи системною сукупністю особливих пізнавальних методів, засобів, прийомів вивчення держави і права, закономірностей їх виникнення та розвитку, базується на певних, притаманних їй принципах дослідження державно-правової дійсності. Принцип (лат. *prīncipiūt*, фр. *prīncipe* – основа, начало) – основне вихідне положення теорії, вчення, науки, світогляду; центральне поняття, визначальна ідея, що поширюється на всі явища знань у галузі, де цей принцип абстрагований. Виражаючи найсуттєвіші її

положення, принцип відрізняється значущістю, імперативністю та універсальністю. Для нього характерна властивість абстрактного відображення закономірностей соціального буття, що зумовлює його важливу роль у структурі широкого кола явищ. Теорії держави і права властива не так наявність будь-якого окремого принципу чи способу дослідження держави і права, як їх система. Чимало з них широко використовуються також у інших науках. Особливо це стосується принципів дослідження державно-правових та інших проблем, а також філософських підходів до них [175, с. 38].

Тому цілком слушним є припущення, що однією з методологічних основ загальнотеоретичного дослідження нотаріальних актів у сучасному праві є загальні теоретичні принципи наукового пізнання.

При цьому слід погодитися з Ю.О. Волошиним, що принципи характеризуються, по-перше, як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; по-друге, вони є внутрішнім переконанням людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [29, с. 110–111].

В основі методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві лежать такі принципи: об'єктивності, історизму, усебічності дослідження. Використовуються наукові досягнення зі сфери філософії, теорії держави і права, історії держави і права, юридичної деонтології, етики.

Принцип об'єктивності відображає усебічність у вивченні зазначених проблем і передбачає, передовсім, взаємозв'язок із розвитком системи державно-правових явищ, поєднання наукового й ціннісного підходів, надання пріоритету демократичним цінностям, які втілюють у собі сучасний рівень розвитку світової цивілізації. Важливе значення має визначення концептуально-методологічних парадигм правового розвитку. Крім того, об'єктивність дослідження зумовлюється низкою чинників, зокрема: існуванням сучасного права, яке відображає соціально-економічну реальність і рівень розвитку суспільства

загалом; практикою розв'язання соціальних конфліктів сьогодення, що потребує отримання істинного знання; існуванням загальновизнаних цінностей, орієнтація на які дасть змогу уникнути хибних уявлень.

Із принципом об'єктивності нерозривно пов'язаний принцип історизму, що має важливе значення для пояснення еволюційних і революційних змін в історичному розвитку, у правових системах, які безпосередньо вплинули на розвиток системи права. Водночас принцип історизму не повинен трактуватись як обґрунтування можливості виводити майбутнє з минулого. Майбутнє багатоваріантне, іноді воно виявляє свої ознаки, іноді є передбачуваним, зокрема й у державно-правовій сфері [77, с. 110]. Тому сутність нотаріальних актів можна зрозуміти тільки за умови розгляду їх у генезисі та розвитку, у конкретних історичних умовах і взаємозв'язках. Лише в такому разі нотаріальні акти як історичні явища виступають у систематизованому вигляді, в усій своїй повноті.

Поза історичним контекстом, який розкриває природу нотаріальних актів, неможливо пізнати сучасне право, оскільки нотаріальні акти є невід'ємною частиною того цілого, що котре іменується «сучасне право». Наукове дослідження сучасного права не може обмежити себе лише їх станом цієї миті, оскільки буде втрачений причинно-наслідковий зв'язок в історичному розвитку права.

Як зазначає Н.М. Оніщенко, ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність та загальні принципи їх розвитку. Тому будь-яке дослідження права у своїй основі повинно ґрунтуватися на єдності історичного й логічного. Логічне визначає принципи підходу до історичного, оскільки дозволяє встановити час виникнення права, відмежувати нормативно-правові акти від звичаїв, релігійних і моральних норм [132, с. 110].

Принцип усебічності дослідження передбачає пізнання якомога більшої кількості властивостей нотаріальних актів та їх співвідношення з іншими категоріями. Чим більша кількість критеріїв аналізу застосовується, тим вірогіднішими будуть висновки. Тому не можна зробити загальний висновок про ефективність певного нотаріального акта на підставі лише однорідних показників,

(наприклад особливостей застосування в Україні або порядку укладення); абсолютизувати визначення нотаріального акта, ґрунтуючись на досвіді однієї країни, і робити узагальнення на цій основі. Усебічність дослідження нотаріальних актів у сучасному праві досягається шляхом виявлення їх сутності та зв'язків з іншими правовими явищами; вивченням існуючих поглядів на проблему, що розглядається; застосуванням усієї сукупності методів для отримання різноаспектних характеристик нотаріальних актів, їх класифікації та значення для впорядкування суспільних відносин.

Не менш значущою категорією, яка дає змогу на належному загальнотеоретичному рівні розкрити предмет дослідження, є методологічний підхід. Щодо категорії «методологічний підхід» в науці існує кілька позицій. Так, Ю.С. Шемшученко характеризує методологічний підхід як «вихідну засаду, ідею, що визначає стратегію розвитку дослідження [142, с. 88].

М.М. Тарасов указує, що методологічний підхід слід розуміти «як сукупність знань не про об'єкт дослідження, а про процес вивчення об'єкта або способи його пізнання». [173, с. 33]

Методологічні підходи виступають певною пізнавальною установкою, формують наукову позицію дослідника, забезпечують ґрунтовну оцінку відповідних явищ та процесів. В енциклопедичній та юридичній літературі зазначається, що методологічний підхід – це сукупність знань про процес наукового дослідження; побудована на гранично загальних (філософських) категоріях світоглядна аксіоматична ідея (засада), яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження. Якщо підхід – пізнавальна установка, то метод – засіб дії пізнаючої думки [162, с. 24].

Щодо співвідношення категорій «метод» і «методологічний підхід» досить ґрунтовні міркування висловлює О.Ф. Скакун. Вона зазначає, що «значна кількість дисертаційних робіт не розмежовує метод та методологічний підхід: у них в одній частині тексту йдеться про системний метод, а в іншій – про системний підхід, функціональний метод і функціональний підхід, порівняльно-

правовий метод і порівняльно-правовий підхід, герменевтичний метод і герменевтичний підхід тощо. Пов'язано це з тим, що етимологія категорії «підхід» означає сукупність прийомів та ставлення до чогось. У свою чергу категорія «спосіб» визначається також через термін прийом, а категорії «метод» і «прийом» – через термін «спосіб». У результаті отримуємо замкнуте коло щодо розмежування цих фундаментальних категорій наукового пізнання. Водночас методологія наукового пізнання, зокрема юриспруденції, визначає категорії «метод» і «підхід» за допомогою несинонімічних термінів. Відповідно треба розрізняти методологічний підхід – як сукупність знань про процес наукового дослідження, та метод – як тільки сукупність способів та засобів пізнання об'єкта дослідження [167, с. 4–5].

На думку В.С. Бігуна, методологічний підхід є категорією більш загальною за метод, та виробляється до проблеми на основі певних теоретичних тез, припущень чи понять із метою пошуку оптимального методу наукового пошуку. Водночас обраний дослідником підхід визначає вибір конкретних методів дослідження та вирішення проблеми [19, с. 51].

Саме у такому розумінні співвідношення методу та методологічного підходу конструється методологічна основа нашого дослідження, в рамках якої конкретна концепція пізнання відображає відповідний методологічний підхід до наукового пошуку, який охоплює не тільки методи вивчення об'єкта дослідження, а й категоріальний апарат останнього.

Ураховуючи наведені положення, слід визначити методологічні підходи, які використовувалися у роботі.

Дослідження природи нотаріальних актів має, найперше, ґрунтуватися на антропологічному підході. Лише всебічний аналіз ролі людини у бутті права дає змогу об'єктивно оцінити та охарактеризувати сутність вихідних начал правового регулювання суспільних відносин, їх правового захисту та особливих моделей використання.

Саме при антропологічному підході людина стає центральним об'єктом загальнотеоретичного правознавства, а її природно-правові властивості та

закономірності державно-юридичного забезпечення перетворюються на найважливішу складову предмета цієї науки. Оскільки однією з функцій права є забезпечення безконфліктної життєдіяльності суб'єктів суспільних відносин, урегулювання відносин між людьми та їх об'єднаннями, захист інтересів, прав людини та громадянина, звернення науки до людини й цінностей, що з нею пов'язані, зумовлюють пряме закріплення у праві пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, а також прийняття права з огляду на необхідність дбати про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя [136, с. 213–214].

Застосування феноменологічного підходу в дослідженні нотаріальних актів як особливих форм права дає можливість охарактеризувати їх як певний правовий феномен, котрий у поєднанні з моральними принципами та цінностями, правовою спадщиною, принципами гуманізму тощо зумовлює необхідність вираження «права» у «законі» та необхідності відповідності «закону» принципам «права», а відтак, зближення природного й позитивного права.

Герменевтичний підхід до вивчення нотаріальних актів дає можливість уявити їх у вигляді взаємодії суб'єктів суспільних відносин не тільки щодо створення норм права, але й реалізації наявних прав, що втілюється у формі особливих актів. Така суспільна взаємодія має структуру, яка, по суті, є структурою суспільних відносин, котрі відповідають правовим нормам, та, своєю чергою, здійснюються згідно із вихідними засадами юридичного процесу.

Ціннісний підхід як своєрідний спосіб пізнання тісно пов'язаний з науково-пізнавальним підходом, який має своєю метою відкриття законів функціонування об'єкта, підведення різних явищ під загальні поняття. Тому ціннісний підхід існує об'єктивно та ґрунтується на необхідності отримання двох типів інформації про об'єкт: наукової та ціннісної [141, с. 324–385].

Проблема об'єктивного оцінювання відповідного явища, на нашу думку, полягає у «прив'язці» дослідника до певної системи цінностей. Еталоном, зазвичай, виступають релігійні, моральні, національні, соціальні цінності. Оцінку змісту, ефективності дії права необхідно давати, як уявляється, не з позицій інтересів окремих соціально-класових (національних, релігійних тощо) сил, а з

позицій таких загальнолюдських інтересів і потреб, як мир і злагода в суспільстві, чесна праця і добробут, соціальна справедливість, людська й національна гідність, права та свободи громадянина, соціальна й правова захищеність людини, громадська відповідальність і законність, тобто тих світоглядних ідеалів і моральних норм, які акумулюють досвід усього людства, є спільними для всіх людей.

Цивілізаційний підхід дає змогу визнати природним розмаїття правових культур і державних інститутів як мозаїку світу, що розвивається, зберегти власну унікальність, використати досягнення різних цивілізацій, вести з ними культурний діалог, знаходити спільні правові рішення й організаційні засоби їх здійснення при взаємодії з іншими правовими системами і державами [127, с. 42].

Визначення нотаріальних актів, особливостей їх формування та застосування у країнах, що належать до різних правових сімей, у різні періоди розвитку світових цивілізацій значно збагачує дослідження, виводить його на вищий рівень узагальнення.

Нотаріальні акти у сучасному праві мають досліджуватися й на основі системного підходу. Система – це певна упорядкованість елементів, їх організованість, яка виявляється в їх взаємних зв'язках і взаємодії. Сучасне право є відкритою системою, яка постійно обмінюється інформацією з соціальним середовищем, в якому вона функціонує. Зв'язки між ними мають істотне значення для цих явищ, виступають як притаманні їм властивості. Важливою їх особливістю є двосторонній характер, тобто це взаємозв'язки. Саме застосування такого підходу дає змогу повніше, глибше усвідомити місце нотаріальних актів у сучасному праві та скласти змістовне уявлення про нього.

Певним продовженням системного підходу є синергетика. Саме її використання надає змогу отримати нові знання про нові форми у звичних реаліях правової дійсності, нові ознаки та властивості системної цілісності.

Синергетика стикається з процесами та феноменами, де ціле (зокрема, сучасне право) володіє властивостями, яких немає в жодної з частин, але частини (наприклад, нотаріальні акти) відображають якості цілого. Предметом уваги при

цьому виступають не фрагменти реальності, а найпевніше сфери взаємодії, взаємовпливу та взаємопроникнення цих інститутів, феноменів та явищ, процеси функціонування державно-організованого суспільства як цілісної системи [34, с. 155–159].

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції особливого значення набуває порівняльний підхід. Компаративісти у своїх дослідженнях здійснюють порівняння різноманітних аспектів існування права і держави. Однак описове вивчення не можна вважати власне порівнянням. Про порівняння мова може йти в тому разі, коли висновки дослідження з тієї чи іншої проблеми формуються на основі порівняння конкретних даних різних країн. По-перше, порівняльний підхід діє найбільш ефективно, коли дослідник викладає найбільш суттєві дані стосовно національної держави окремо, по-друге, використовує їх як основу для поглибленого критичного аналізу і, по-третє, пропонує власні висновки, які мають значення для аналізу власної національної держави. Саме на такому застосуванні порівняння наголошували відомі компаративісти К. Цвайгерт та Х. Кьотц [188, с. 19].

Використання цього підходу для аналізу нотаріальних актів у сучасному праві є важливим, оскільки корисно знати, наскільки ефективну систему нотаріальних актів мають ті чи інші країни, чи задовольняє вона потреби суспільства та які механізми при цьому задіяні. Крім того, виникає можливість використання позитивних рис одних систем для найбільш оптимального функціонування інших.

Використання зазначених підходів, методів і принципів для дослідження нотаріальних актів у сучасному праві спонукає до новаційного науково-правового мислення. Як вірно підкреслює В.В. Дудченко, ми виходимо на рівень критичного аналізу, тому що в процесі пізнання державно-правових явищ необхідно враховувати тенденції розвитку потреб та інтересів суспільства. І це закономірно, у тому сенсі, що у визначеній життєвій ситуації може відбутися зміна відносин і розуміння окремого з інститутів держави і права, або цей інститут уже втратить свою об'єктивність і як наслідок – можливість впливу на суспільні відносини.

Завданням вченого буде обґрунтування конкретного інституту з урахуванням синтезування наявних знань про нього й об'єктивних запитів соціуму [59, с. 14].

Зазначені підходи і можливості, які вони розкривають, дають змогу твердити, що сучасній юридичній науці притаманна наявність не окремо взятого підходу до дослідження нотаріальних актів у сучасному праві, а їх системи.

У цьому аспекті Ю.О. Волошин указує, що лише плюралізм наукових методологічних підходів дає змогу здійснити всебічне дослідження права, його різних вимірів. Крім того, істинне дослідження будь-якої правової категорії має здійснюватися за допомогою фундаментальних принципів – вихідних ідей, положень, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи права тощо [29, с. 110–111].

Підходи і принципи наукового дослідження конкретизуються у методах. Як указує В.І. Абрамов, «дослідникові треба пам'ятати, що комплекс застосовуваних методів дослідження має бути достатньо сталим та переконливим, щоб використання додаткових прийомів та способів не могло вплинути на основні результати наукового пошуку» [1, с. 184].

При встановленні методів і вироблені методологічних підходів треба враховувати особливості взаємозв'язку цих категорій.

Під методом наукового пізнання слід розуміти систему способів та засобів (інструментів) досягнення визначеної мети дослідження.

Зі свого боку, С.Д. Гусарев визначає метод як «спосіб відображення і відтворення в мисленні досліджуваного предмета» [36, с. 62]. Учений цілком слушно обґрунтовує, що в методології юриспруденції слід виділяти такі складові як: сукупність теоретичних принципів, підходів, наукових методів пізнання державно-правових явищ; теоретичні положення юридичної науки (апарат категорій і понять, положення про особливості, структуру і типологію юридичного знання та ін.; процедури, методика і техніка пізнавальної діяльності) [35, с. 66].

Відповідно до встановлених підходів та на основі заявлених принципів у процесі дослідження використовувалися такі групи методів: загальні методи мислення та теоретичного пізнання; загальнонаукові методи (теоретичні та емпіричні); конкретно-наукові методи (застосовуються окремими групами наук); спеціальні методи (використовуються конкретно наукою). Деталізуємо їх застосування у дослідженні правової природи нотаріальних актів у сучасному праві.

До загальних методів мислення, що були застосовані у дослідженні, належать:

діалектика – цей метод використовувався при дослідженні протиставлення універсалій і конкретностей, причин і наслідків, ідеї суспільного цілого і його частин, у становленні та розвитку нотаріальних актів, для аналізу категоріальних переходів «належне-сущє», «сутність-існування», «абстрактне-конкретне»;

аналіз – уявне розчленовування цілісного предмета, з метою його вивчення, на складові (сторони, ознаки, властивості або відношення), який дав змогу виокремити казуальні та загальні інститути, події, процеси, що відбувалися у певний час, на певному етапі розвитку суспільства, сформулювати ідею розуміння нотаріальної діяльності як цілісності, що містить у собі такі складові, як, наприклад, правоохоронну та правозахисну;

синтез – з'єднання раніше виділених частин, ознак, властивостей, що дав змогу поєднати елементи національного та загальнолюдського в єдиній концепції, підтвердив можливість використання механізмів щодо закріплення відповідності певних дій чинному законодавству;

абстрагування – виділення властивостей і відношень досліджуваного явища, до яких суб'єкт виявляє інтерес, а також одночасне відсторонення від інших властивостей і відношень, у результаті чого утворюються різноманітні абстракції – поняття, категорії, юридичні конструкції. Використання цього методу уможливило концентрацію уваги на проблемах винесення та розвитку нотаріальних актів, їх зв'язку з мовою і ментальністю народу, як особливих

формах права, що відповідають духу суспільних відносин у певній державі, та сформулювати визначення мутуальних нотаріальних актів;

узагальнення – встановлення загальних властивостей і ознак об'єктів шляхом переходу від конкретного поняття чи судження до більш загального. Цей метод використовувався для розширення знань щодо таких понять: волевиявлення, правоутворення, джерела права, форми права, правові акти, мутуальні правові акти;

індукція – формування загального висновку на основі конкретних посилок. На основі цього методу було сформульовано умовивід, що нотаріальні акти є одним із системоутворюючих чинників формування та функціонування правової системи, завдяки яким забезпечується реалізація, захист та охорона суб'єктивних прав;

аналогія – на основі подібності об'єктів в одних ознаках робиться висновок про їх подібність і в інших ознаках. Застосування цього методу дало змогу виокремити види нотаріату та розкрити особливості форм здійснення нотаріальної діяльності.

Слід зазначити, що загальнонаукові методи застосовувалися упродовж усього дослідницького процесу, за їх допомогою виявлялися об'єктивні історичні, соціальні, етнічні закономірності розвитку письмових правових актів.

Водночас у дослідженні використовувалися спеціально-наукові методи теорії держави і права:

історико-правовий метод – для вивчення історичного розвитку формування нотаріату, виявлення основних закономірностей та випадковостей його розвитку, визначення особливостей фіксації нотаріальних дій у певних правових актах;

логіко-семантичний метод – для поглиблення та розвитку категорійного апарату загальнотеоретичної юриспруденції;

герменевтичний метод – для дослідження особливостей тлумачення нотаріальних актів у різні історичні періоди з урахуванням різних підходів до розуміння права;

формально-догматичний метод – при аналізі положень нормативно-правових актів, встановлені зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінності між собою та відпрацюванні дефініцій;

порівняльно-правовий – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів, щодо фіксацій нотаріальних дій у певних документах в окремих правових системах сучасності.

Підсумовуючи характеристики методологічного апарату дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на телеологію сучасної теорії держави і права.

Так, О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко зазначають, що «нові завдання теоретичного і суто методологічного характеру стоять перед теорією держави і права у зв'язку з необхідністю перетворення українського правового простору адекватно існуючим соціально-економічним та політичним реаліям і потребам сьогодення зі спрямуванням на вирішення найпекучіших, найскладніших проблем нашого суспільства у складний, кризовий період його розвитку, що має супроводжуватися системним переглядом чинних і запровадженням нових правових норм, забезпеченням чіткої, ефективної, багатопланової та послідовної юридичної регламентації всіх галузей життя держави і суспільства, створенням умов для творчого, самодостатнього їх розвитку, подоланням негативних суспільних явищ, встановленням сталої законності та правопорядку в країні та їх зміцненням, формуванням високої суспільної й індивідуальної правосвідомості, поліпшенням загального правового клімату та створенням атмосфери впевненості громадян у своїх правах і свободах» [175, с. 37].

Зі свого боку, В.В. Дудченко вказує, що «сучасна теорія права, поза сумнівом, вимагає від дослідників освоєння і застосування нових методологічних підходів» [57, с. 6].

Проведення повноцінного, всебічного, завершеного дослідження природи нотаріальних актів у сучасному праві покликане не лише ідентифікувати їх місце у процесах пізнання права, а й визначити роль національного духу, мови, національної ментальності у правоутворенні.

Отже, проаналізувавши основні принципи, підходи та методи до дослідження нотаріальних актів у сучасному праві, можна твердити, що їх застосування є свідченням плюралізму сучасної методології. Використання різноманітних підходів дає змогу всебічно вивчити предмет дослідження, спрогнозувати тенденції розвитку, окреслити основні напрями та форми удосконалення на сучасному етапі.

1.2. Письмові правові акти в сучасному праві

Соціальне призначення права та роль, яку воно виконує в регулюванні суспільних відносин, зумовлює необхідність всебічного дослідження його особливостей і форм прояву. Сучасний правовий розвиток орієнтовано на підвищення ролі індивідуалізації соціального регулювання у нерозривному зв'язку із загальносвітовими процесами глобалізації.

Тому алгоритм дослідження сучасного права має бути таким: встановлення поняття сучасного права, аналіз співвідношення сучасного права із правовою реальністю, розкриття характеру й особливостей впливу процесів глобалізації та інтеграції на сучасне право, розкриття сутності письмових правових актів і порядку відображення в них права. У будь-якому разі основою розуміння сучасного права є людина та її місце у правовій реальності.

Права та свободи людини й громадянина є центральною ідеєю, що формує нові демократичні стандарти в суспільстві. При цьому характер взаємодії держави та особи є важливим показником стану суспільства загалом й перспектив його розвитку. Неможливо зрозуміти сучасне суспільство чи людину без вивчення багатоманітних відносин людини та держави [157, с. 45].

При цьому суспільна свобода як передумова розвитку вільної, творчої особистості породжує необхідність не тільки розширення правового простору, ухвалення не просто нового законодавства, а законодавства, котре було б адекватним реальним потребам суспільства.

Питання про рівень та якість життя людини – це не тільки соціально-економічне, а й політичне питання. Воно має глибокий ідеологічний вплив на суспільну свідомість, демонструючи переваги як тієї чи іншої соціально-економічної, так і політичної системи суспільства. Історичний досвід свідчить про те, що найбільш швидко та успішно розвиваються ті системи, в яких створені найкращі можливості для розвитку та застосування творчих сил людини – там, де існують умови для саморозвитку суспільства та особистості. В умовах демократії держава не має відігравати роль доброчинця, а людина – прохача, бо вона повинна мати можливість забезпечувати свій добробут особистою працею та підприємливістю [39, с. 201].

Відповідно, можна твердити, що розвиток відносин у сучасному суспільстві спрямовано за основним публічним інтересом і суспільним благом – людиною, життя і здоров'я якої, її честь, гідність і недоторканість є основоположними засадами у визначенні напрямів функціонування сучасної держави.

Вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства та прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються передовсім у цінностях природного права. Однак гуманізм поряд зі свободою, справедливістю та рівністю, без сумніву, є також однією з основних засад позитивного права. Це обов'язково необхідно враховувати під час створення, реалізації, застосування й тлумачення юридичних норм [139, с. 34–35].

Питання втілення у життя та належного захисту прав і свобод особи стає одним з ключових елементів у розумінні і пізнанні сучасного права та, відповідно, зумовлює необхідність переосмислення процесів правоутворення.

Щодо цього В.В. Дудченко вказує: «концепція оновленого пізнання права виходить із необхідності відмежування від суто позитивістського підходу. В процесі пізнання сутності права, особливе місце посідають природно-правові підходи. Адже знаменними здобутками природно правових учень є: обстоювання незалежності права від визнання чи не визнання з боку держави; виявлення онтологічного місця права; телеологічний підхід; зв'язок ідеї справедливості з принципом договору» [58, с.759].

Ще І. Кант зазначав, що «свобода і є те єдине первісне право, властиве кожній людині на підставі належності до людського роду» [71, с. 420].

Застосування постулатів правового дуалізму та правового плюралізму, дослідження аксіоматичних засад і нагальних потреб суспільства дає змогу наблизитися до розуміння сучасного права – права епохи постмодерну і XXI століття.

Як слушно визначає Ю.М. Оборотов, «сучасне право – це історично сформована, морально обґрунтована і релігійно вивірена, легалізована ціннісна нормативна система, розрахована на всезагальне визнання (легітимацію) і відповідну поведінку людей, організацій, соціальних спільнот, в якій використовуються процедури, формалізовані рішення і державний примус для попередження й вирішення конфліктів, збереження соціальної цілісності» [126, с. 54].

Аналізуючи це визначення, доходимо висновку, що збереження соціальної цілісності та подальша легітимація нормативної системи можливі лише за умови, якщо індивіди втілюють у життя свої права та отримують захист, коли виникає така потреба. Це, своєю чергою, вказує на зміни у порядку прийняття правових рішень і зміщення акцентів на правову культуру, юридичну практику, досвід.

У зв'язку з цим професор Ю. М. Оборотов указує, що «право епохи постмодерну намагається затверджувати індивідуальність, наполягаючи на нетотожності як визначаючої складової у сучасному праві. Сучасне індивідуалізоване суспільство задає високий рівень конфліктності буття, зумовлюючи посилення значення права як засобу вирішення конфліктів (конфліктне призначення права). При цьому спрямування права на персонального користувача приводить до того, що закон перестає сприйматися як сакральне начало, оскільки нормативне регулювання все частіше підмінюється доцільністю та координацією. Деперсоналізація права епохи модерну змінюється пошуками правової особи епохи постмодерну» [128, с. 45].

Право як серцевина ціннісних установок у його взаємозв'язку і взаємодії з іншими соціальними цінностями (моральними, політичними, економічними,

світоглядними, цивілізаційними тощо) найбільш повно виявляє себе тоді, коли його сприймають комплексно як ціннісну систему, що впливає на поведінку учасників соціального спілкування, яке внаслідок цього стало водночас і правовим спілкуванням. При цьому базові соціальні цінності (життя, щастя, загальне благо, порядок, справедливість, свобода, гідне існування) постають кінцевими результатами, наслідками, «достатніми самі собою» і виконуючими роль цільових орієнтирів у хаосі повсякденних справ і турбот, індивідуальних і групових прагнень, бажань, а також роль одного з шляхів чітко регламентованого розв'язання міжособистісних і міжгрупових конфліктів у дусі чесності і справедливості.

При цьому причиною багатьох проблем сучасного суспільства стає його безпрецедентна фрагментація, що викликає дедалі більшу невизначеність. На думку З. Бауман, фрагментація життя призводить до того, що люди живуть епізодами, коли життя перетворюється в серію не зв'язаних між собою подій. Приходить відчуття небезпеки, і якщо не вжити якихось дій для подолання цієї небезпеки, то відновлення віри в надійні, неминущі цінності малоймовірне. Приватне, вторгаючись у сферу суспільного, витісняє і виганяє все, що не можна повністю перекласти мовою приватних цілей і інтересів. Ця трансформація відносин між людиною і суспільством веде до перегляду цінностей демократії і наростання нестабільності і хаосу. Але, у будь-якому разі, відправною точкою розуміння сучасного права стає людина та її місце у правовій реальності [70, с.172].

Юридичний утилітаризм, що розглядає систему правових цінностей у контексті загальної користі, підвищення матеріального добробуту людей, а головним критерієм розвитку суспільства вважає високий рівень життя, зростання матеріального достатку населення, замикаючи всі інші гуманітарні (так само як і правові) цінності на обґрунтуванні переваг рентабельної економіки, є не просто утопічним, а й небезпечним, оскільки уявлення про право, його можливості у демократичному суспільстві, у такому випадку потрапляє у пряму залежність від можливостей та досягнень у сфері господарської діяльності і розглядається як

інструмент підвищення життєвого рівня населення. І у разі невдачі право, демократія перебирають на себе невдоволення населення і несуть відповідальність за всі прорахунки окремих політиків у проведенні реформ та господарюванні.

На думку І.В. Патерило, аксіологічний аспект права в сучасних умовах насамперед полягає в тому, що воно, як ніякий інший соціальний інститут, залишається гарантованим носієм свободи людей, визначником її меж, а головне – способом її перетворення на творчу, цілеспрямовану суспільну активність, мета якої – реалізувати основоположні цінності й ідеали сучасної цивілізації (цивілізаційні цінності нового тисячоліття), пов'язані, окрім усього іншого, з протиборством права і насильства. Завдяки аксіологічній складовій сучасного права у ньому, як у явищі глобального масштабу, дедалі більше концентруються оптимальні юридичні засоби, властиві юридичним системам розвинутих демократичних країн. Такого роду «правова конвергенція», яка об'єктивно виявляється й у правовому просторі України, базується на всеосяжному переломі у розвитку людської цивілізації, на розвитку й утвердженні нею послідовно демократичного типу суспільних відносин, а відтак і сучасного громадянського суспільства, центром і сенсом існування якого є людина, її гідність і високе становище в соціальній системі, її невід'ємні права і свободи [134, с. 182].

Як указує М.І. Козюбра, «первісний генезис права корениться не в державі, а в реальному житті, в природних, невідчужуваних правах людини, право виникає не одночасно з державою, а передує їй. За певних соціальних передумов воно може існувати без держави і поза державою [81, с. 35].

На думку А.Ф. Крижановського, «прагнення сучасної людини до свободи значно перевищує можливості звичних регулятивних механізмів підтримання необхідного для цілісності соціуму балансу між свободою і справедливістю. А правові потреби сучасної людини помітно випереджають розвиток «правової інфраструктури», яка і забезпечує наше правове благополуччя. І саме в правопорядку як в «останній» (що вельми умовно) іпостасі буття права і виявляється реальна якість правового життя. [...] «локалізація» глобальних

проблем посилює відчуття взаємозалежності існування людської цивілізації у всіх її теперішніх територіальних координатах, необхідність розбудови системи впорядкування на основі зовсім нового співвідношення загальнолюдського і національного» [96, с. 34].

Ураховуючи зазначене вище, для більш повного розуміння сучасного права слід докладно проаналізувати глобалізацію та її роль у розвитку правового регулювання. Усі процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, несуть на собі відбиток глобалізації, яка визначає взаємозв'язок і взаємозалежність майже всіх сфер соціального життя шляхом їх універсалізації й стандартизації. Цей процес створює реальні передумови для спільної діяльності людей поза межами національних держав, соціокультурних просторів, релігійних вірувань. У цьому і виявляється сутність глобалізації.

Держава, право і національна правова система в умовах світових глобалізаційних процесів піддаються трансформації, глибина і масштаб якої визначається їх цивілізаційною характеристикою, рівнем та динамікою їхнього розвитку, здатністю і потенціалом до змін. Функціонування національних правових систем в сучасних умовах залежить від значної кількості чинників, які дозволяють їм, не втрачаючи своєї цінності й самобутності, залучатися до глобалізаційних процесів.

Глобалізація розвивається як внутрішньо суперечливий процес нарощування загального в елементах світових економічної, соціальної та правової систем. Наприкінці XX ст. вона охопила не лише економічну, політичну, соціальну, правову та інформаційну сфери суспільного життя, але й набула гуманітарних, філософсько-світоглядних, морально-етичних аспектів свого виміру.

Ціннісною основою глобалізації виступають такі конституційні цінності сучасної демократії, як права і свободи людини, соціальна справедливість і рівність перед законом, соціальна правова держава, поділ влади, політичний, ідеологічний і економічний плюралізм тощо [140, с.10].

Слід наголосити, що глобальний підхід до вивчення права і держави не повинен зводитися лише до дослідження можливості та доцільності формування єдиного мегасуспільства, світового уряду і права. Ідея стосовно такого напрямку і мети розвитку людства має давню історію, проте вона ніколи не сприймалася однозначно позитивно [56, с.212].

Глобальний підхід до права не повинен вичерпуватися вивченням і тих державно-правових явищ, які раніше не входили до проблематики юридичної науки, або аналізом традиційних правових проблем під новим кутом зору.

Серед тенденцій розвитку правових систем в умовах глобалізації глобального та регіонального рівнів слід виокремити, найперше, тенденцію універсалізації та уніфікації права. Передумовою зближення правового регулювання слід вважати широку інтернаціоналізацію у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людей [13, с. 12].

Щодо цього В.В. Дудченко зазначає: «універсалізм права означає спільні ознаки, які властиві праву багатьох країн. Партикуляризм, навпаки, наголошує на неповторності і самотності національних правових устроїв. Однак універсалізм не заперечує національної самотності права. Він доводить, що зовнішня варіантність правових устроїв є наслідком розгалуження однієї основи глобального правопорядку» [55, с. 19].

Глобалізація зумовлює такі тенденції: універсалізація права, яка виявляється у прагненні виробити загальні, всеосяжні підходи до права, та його уніфікація, що означає введення до правових систем держав одноманітних норм.

Цілком слушні щодо цього міркування В.С. Нерсисянца, якій відзначав, що, незважаючи на всі особливості національних систем, право, по суті, являє собою історію його все більшої універсалізації й уніфікації, історію просування до все більш глобального права, і такі історично прогресуючі властивості й характеристики права, що розвиваються, знаходять своє вираження, закріплення і здійснення як в окремих національно-державних системах права, так і в міжнародному праві [119, с.38].

Цей процес продиктований об'єктивним характером глобалізаційних процесів, що відбуваються у сучасному світі. Універсалізації національного права сприяє формування і функціонування єдиних правових просторів, що складаються з національних правових систем. Такі правові простори формуються з урахуванням, з одного боку, інтересів і потреб відповідних національних правових систем, а, з іншого, – тенденцій, що відбуваються в рамках наднаціонального права. Ефективність формування таких загальних правових просторів залежить від розміщення балансу інтересів національного і наднаціонального права. Необхідно відзначити, що універсалізація національного права підсилює, з одного боку, вплив міжнародного права на національне, а, з іншого – зміцнює позиції національного права при розробці норм міжнародного права [20, с.6].

Далі для розкриття сутності сучасного права також необхідно проаналізувати буття права та його зв'язок з різноманітними видами існуючих у світі буттєвих форм.

В.А. Бачинін указував, що у філософії права і загальнотеоретичній юриспруденції онтологія права, як правило, пов'язується з існуванням правової реальності. З окремих правових феноменів складається єдина правова реальність, де буття і небуття перетікають одне в одне. При цьому логіка безлічі виникаючих і вирішуваних соціально-правових протиріч становить онтологію права, внутрішній імпульс його буття [14, с. 147].

Концепція правової реальності («картина світу права») повинна задаватися образом права, представленим в існуючій правосвідомості. Вона складається з взаємодії таких моментів:

- а) теорій різного рівня, у тому числі і філософської, а також правової ідеології, включаючи її втілення в діючій конституції;
- б) нормативних документів, що належать до різних рівнів правового регулювання;
- в) повсякденного досвіду, що має справу з проявами правового життя – правопорушеннями, практикою дотримання прав людини й угод тощо, і дає змогу

будувати гіпотези, версії і відчувати, що виражене в них відбулося і відбувається насправді [104, с. 175].

Правова реальність – явище суперечливе. Якимось дивним чином в ній одночасно переплелись правомірні та неправомірні складові. Вони є взаємопов’язаними та взаємозалежним та утворюють цілісну систему правової реальності, яка за усіма параметрами відповідає існуючій наразі правовій системі, при цьому всіляко підтримує її або пропонує альтернативне офіційному бачення.

Отже, правову реальність можна тлумачити як складне багатоаспектне явище – прояв ідеальної реальності, що знаходить вияв у гармонійному поєднанні внутрішнього (суб’єктивного) та зовнішнього (об’єктивного) проявів буття права та покликане відображати їх у конкретному історичному часі та просторі. Глибинний зміст правової реальності полягає в боротьбі з внутрішніми можливостями зла, що виходять не від природи, а від людини, тому за наявності класових протиріч боротьба між людьми через ці інтереси неминуха. У цьому сенсі правова реальність не являє собою якусь субстанціональну частину реальності, а є способом організації та інтерпретації окремих аспектів соціального буття.

У цьому аспекті слід звернути увагу на особливості структурної композиції права. Тут доволі слушними є міркування К.В. Горобця щодо аналізу співвідношення системи й структури права. Зокрема, науковець зазначає, що право, поряд з властивістю системності, виходячи з якої воно розглядається як цілісна система правових нормативів, характеризується також властивістю структурності, яке розкривається через уявлення про право як про універсальний загальний суспільний інститут, що має власну та інструментальну цінність. Таким чином, через ознаку структурності розкривається єдина природа права, що дозволяє йому залишатися правом в абсолютно різних за специфікою, складу учасників та цілям сферах життя суспільства і людини – від міжособистісних правових комунікацій до транснаціональних і глобальних правових відносин та інститутів. Розгляд права крізь призму його структурності дозволяє не лише по-новому співвідносити право, систему права і правову систему, але й розкрити

його фундаментальні онтологічні основи, специфіку дії та ефективності [32, с. 110].

Розгляд права в онтологічному аспекті передбачає аналіз питання: як улаштований світ права, з яких конструкцій він побудований, а точніше, як він має бути побудований, щоб виконувати своє призначення – захист й охорону людини.

Процес інституціалізації права та формування правової реальності характеризуються такими особливостями. По-перше, в структурі соціуму виникають професійні групи людей, які розробляють юридичні закони, контролюють їх виконання, формують правосвідомість, сприяють функціонуванню інституту права. По-друге, інституціалізація, об'єктивує від суб'єкта норми, правила, установи, ставлячи їх над суб'єктом, тим не менш, припускає, що кожен суб'єкт є носієм права, а правова реальність формується в процесі реалізації (або не реалізації) вимог системного світу. По-третє, з'являється стійка тенденція до зміцнення та розширення сфери дії права. Межі інституціалізації, як зазначалося, можуть змінюватися, але правова реальність існує як об'єктивна і необхідна, підпорядковуючи собі все більше властивостей і явищ життєвого світу. По-четверте, відбувається інтеграція суб'єктивних і об'єктивних, матеріальних і духовних правових процесів, перетворення одного в інший [73, с.88].

Багатогранність соціального життя породжує різноманітність соціальних регуляторів суспільних відносин. «Суспільство являє собою не просто різновид соціальної системи, яка характеризується своєю стійкістю та цілісністю, здатністю до саморозвитку, наявністю особливих соціальних цінностей та норм,.. а складне, багатоаспектне, діалектично-динамічне утворення, яке має свою внутрішню будову та склад, що утворюється з різнопорядкових і різнохарактерних за критерієм структурних одиниць і яке активно взаємодіє із зовнішнім природним середовищем» [165, с. 12].

Щодо цього В.С. Нерсисянц зазначав, що у рамках концепції розрізнення і співвідношення права і закону (як сутності і явища) під сутністю права ми маємо

на увазі принцип формальної рівності, який являє собою єдність трьох складових (сутнісних властивостей) права – загальної рівної міри регуляції, свободи і справедливості. Це триєдність сутнісних властивостей права (три компоненти принципу формальної рівності) можна охарактеризувати як три модуси єдиної субстанції, три взаємопов'язаних значення одного сенсу: одне без іншого (одна властивість без інших властивостей) неможливо. Властива праву загальна рівна міра – це саме рівна міра свободи і справедливості, а свобода і справедливість неможливі поза і без рівності (загальною рівної міри) [118, с. 89].

Підсумовуючи роль правового регулювання в загальній системі соціального регулювання, С.С. Алексєєв указував: «...вимога необхідної міри права, зумовленої певним рівнем цивілізації, у кінцевому підсумку пробиває собі дорогу, так чи інакше проявляється навіть у складних, несприятливих економічних, соціально-політичних умовах» [3, с.59].

Ж.Л. Бержель зазначає: «Право виражається в правилах, які є його формальними проявами. Тому об'єктивне право здебільшого визначається як сукупність правил поведінки, що регулюють відносини, які можуть виникати в більш-менш організованому суспільстві. Юридичні норми завжди зіставляються з приписом, призначеним для впорядкування соціальних відносин шляхом уведення чітких правил поведінки, дотримання яких гарантується державною владою» [15, с.76].

Зі свого боку, О. Крет тлумачить правову реальність як відносно автономний та формально-визначений зріз суспільної реальності, спроможний об'єднати всі існуючі правові явища. Суть правової реальності як суспільного явища в цьому сенсі вбачається в державному регулюванні поведінки людей у соціумі, що дозволить на нормативній основі досягти такої стабільної організації суспільства, за якої зможуть вільно реалізуватися ідеї особистісної, демократичної та економічної свободи [95, с.8].

Сучасна правова реальність характеризується різноманіттям форм права. Як цілісне явище соціальної реальності, право потребує зовнішнього виразу, у якому

відображаються його зміст, структура та особливості як специфічного регулятора суспільних відносин і складного соціокультурного феномену.

На думку Є.О. Гіди, категорія форми для пізнання права є дуже важливою тому, що від неї залежить його юридична сила, місце у правовій системі, ефективність регулювання. Формально визначений характер норми права полягає в: а) однозначності сприйняття суб'єктами права її змісту, що досягається точністю та ясністю певної мовної форми; б) текстуальному закріпленні в нормативно-правових актах або інших джерелах права (конкретної юридичної сили та сфери дії в часі, у просторі та за колом осіб) [176, с. 316].

Формування права – це складний, багатоаспектний соціальний процес, зумовлений взаємодією об'єктивних умов і суб'єктивних чинників, що визначають і забезпечують утворення нових норм права.

Цей процес складається з кількох етапів. На першому етапі цього процесу відбувається формування певних суспільних відносин, які в результаті багаторазового повторення набувають нормативного характеру. На другому етапі (правозакріплення) відбувається державне санкціонування суспільної та державної (в історичному аспекті передусім судової) практики, її розгорнуте законодавче закріплення. Шляхом правозакріплення складаються основи правового регулювання суспільних відносин. На третьому етапі держава з метою конкретизації та деталізації основ правового регулювання самостійно створює широке коло правових приписів. Саме цей етап і називається правотворчістю. Отже, правоутворення не зводиться до правотворчості, яка є лише останнім етапом цього процесу [27, с. 120].

Щоб проаналізувати відображення сучасного права у письмових актах, необхідно визначити співвідношення між такими поняттями: нормотворчість, правотворчість та законотворчість.

Так, з позиції соціального регулювання та існуючих соціальних норм можна твердити, що найбільш широким за змістом є поняття нормотворчості – як відображення сукупності вираження всіх видів соціальних норм (права, моралі, традицій та ін.). Другий щабель (за обсягом) займає правотворчість як

відображення процесу створення всіх можливих видів правових актів. І, нарешті, законотворчість є найбільш вузьким поняттям, яке відображає процес створення законів.

Якщо розглядати правотворчість у зазначеному аспекті, то зрозуміло, що мова йде про всі можливі форми вираження права – як нормативні, так і індивідуальні. До актів правотворчості належать усі види правових актів і зі сфери реалізації та застосування, і зі сфери законотворення.

У демократичному суспільстві власна цінність права, тобто його самоцінність набуває домінуючого значення. Право виступає цінністю, яка не властива жодному іншому соціально-політичному явищу, цінністю упорядкованої свободи людини, справедливості, консенсусу. У цій якості право може надавати людям, їх колективам у вигляді суб'єктивних прав простір для вільного волевиявлення, для активної поведінки, і водночас воно спрямоване на те, щоб виключити свавілля і безлад, протидіяти їм, узгоджувати поведінку з мораллю, зі справедливістю.

На думку І.В. Патерило, будь-якої іншої форми виразу свободи в суспільному житті людей, крім правової, людство дотепер не винайшло. Та це, гадаємо, і неможливо ні логічно, ні практично. Саме як явище, що протистоїть свавіллю і беззаконню і водночас забезпечує простір для упорядкованої соціальної свободи й активності, право само по собі обіймає високе місце в соціальному житті, виступає чинником соціального прогресу. Власне, саме у цьому відношенні право і є надзвичайно важливою, і головне – самостійною соціальною цінністю [134, с.55].

Отже, якщо сутність права у найбільш загальному визначенні – це міра свободи та обґрунтованість поведінки суб'єктів суспільного життя, що об'єктивно зумовлені розвитком суспільства, то така міра має бути виражена у певних письмових актах. Відповідно, один з аспектів цінності права можна розкрити, досліджуючи особливості його формального вираження у правових актах, безумовно із урахуванням того, що в них отримують відображення уособлення

свободи і активності людей згідно зі справедливістю, необхідністю узгодження волі й інтересів різних верств населення, соціальних груп, окремих індивідів.

Завдяки формальній визначеності права статусу цінностей у ньому можуть набувати факти і явища матеріального та ідеального характеру: матеріальні предмети і блага, суспільні відносини, людські вчинки, вольові феномени (мотиви, спонукання), ідеї, ідеали, соціальні інститути. Всі вони є правовими цінностями, оскільки лежать в основі права і правопорядку, виступають як ідеальне обґрунтування норм права, становлять мету права та його інститутів. Тому вони, як правило, знаходяться у полі дії чинних правових норм.

Формальна визначеність права означає чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, які виражені в законах, указах, постановах, які, тим самим, й самі є юридичною цінністю. «Досягається це, – підкреслює О. Скакун, – за допомогою правових понять, їх визначень, правил юридичної техніки. Саме тому суб'єкти права чітко знають межі правомірної і неправомірної поведінки, свої права, свободи, обов'язки, розмір і вид відповідальності за здійснене правопорушення. Відбиття норм у законах, інших нормативних актах, встановлення формальної рівності, – це головна ознака формальної визначеності права» [168, с. 236–237]. Тому, з урахуванням тих змін, що відбуваються у суспільстві, особливо актуальною уявляється необхідність теоретичного переосмислення ролі, сутності та природи правових актів, аналізу їх співвідношення між собою.

Розкриваючи формальні цінності права, С.С. Алексєєв указує, що можливість або здатність досягти визначеності, точності в самому змісті суспільних відносин праву надає саме формальна визначеність. Безперечно, з цією властивістю права значною мірою пов'язана його формалізованість, закріплення юридичних норм у письмових джерелах, тобто його інституційність (речова об'єктивованість). Саме визначеність (точність) права розкриває те, що правове регулювання має чітку спрямованість, показує призначення того чи іншого предмета, явища, характеру можливої чи необхідної поведінки, її мети та інших її параметрів. Унаслідок цього правове регулювання набуває багатьох рис,

які надають йому високого соціального звучання, соціальної цінності: воно не лише здатне охопити усі необхідні форми соціального життя, не залишаючи прогалин у регулюванні, але й дає змогу провести чітку межу між правомірною поведінкою і свавіллям. Це стосується як заборон, так і позитивних зобов'язань, тобто юридичних зобов'язань і пов'язаної з ними юридичної відповідальності, а також дозволів, тобто суб'єктивних прав [6, с. 126].

Формальну визначеність право отримує у письмових правових актах. Аналізуючи сутність правового акта, можна його охарактеризувати як виражений у певній формі результат дії компетентного суб'єкта права, спрямований на регулювання суспільних відносин.

Такий підхід цілком відповідає «духу» сучасного права постмодерну, бо дає змогу наблизитися до гармонії протиріч хаосу і порядку та формалізувати таку, що відповідає потребам суспільства, модель поведінки.

Оцінюючи сутність відображення сучасного права у письмових актах, слід зауважити, що право отримує вираз у різних формах, які відповідають правовій культурі, юридичній техніці, законодавчій практиці певних правових систем. Але на сучасному етапі, як уже зазначалося, особливого значення набуває універсалізація права, яка охоплює процеси уніфікації, гармонізації та адаптації законодавства. Найяскравішим прикладом цих напрямів розвитку правового регулювання є практика країн-учасниць Європейського Союзу, в якій зазначені процеси отримують вираження і закріплення у певних правових актах.

За своєю формою уніфікація права може проводитися шляхом укладення міжнародних договорів, прийняття модельних рекомендаційних законодавчих актів, застосування приблизних договорів міжнародних організацій, використання міжнародних звичаїв [179, с.112].

Наприклад, гармонізація законодавства в рамках Європейського Союзу здійснюється шляхом розробки такого нормативно-правового акта, як директива. Цей акт є обов'язковим для виконання державами-членами ЄС. Однак конкретні форми і методи його реалізації кожна держава обирає самостійно відповідно до своєї національної специфіки.

Суть правової уніфікації полягає в уведенні до національної правової системи держав нових, одноманітних правових норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин. Уніфіковані правові норми або одноманітно регулюють суспільні відносини замість розбіжностей у національних законодавствах, або створюють основу для цього в рамках окремих правових систем. Вони засновуються на двосторонніх або багатосторонніх міжнародно-правових актах універсального або регіонального характеру: конвенціях, угодах або типових законах [17, с. 25].

Прикладом уніфікації правових норм є такий нормативно-правовий акт, як регламент, що виступає найважливішим джерелом права ЄС. Регламент, на противагу директиві, є не лише обов'язковим для держав-членів ЄС, а й форми його застосування мають універсальний характер у рамках всього Європейського Союзу.

Отже, аналіз форм, у яких відображається сучасне право, дає можливість запропонувати загальну класифікацію актів, що містять положення сучасного права. Слід виділяти: 1) традиційні акти (закони та підзаконні акти, правозастосовні акти та ін.), 2) новітні акти (директиви, регламенти та ін.). На нашу думку, важливо наголосити, що сучасне право отримує свій вираз не лише у нормативних, а й в індивідуальних правових актах.

Підсумовуючи проведені дослідження, пропонуємо таке визначення сучасного права: це структурно-системна сукупність традиційних і новітніх правових норм офіційного та загальнообов'язкового характеру, спрямованих на регулювання суспільних відносин як внутрішньо-, так і міждержавного характеру, основою якої виступають природні права і свободи людини [49, с. 83].

Нотаріальні акти, безперечно, належать до письмових правових актів, а саме до юридичних документів правозастосовного характеру. Їм притаманні такі головні ознаки: видаються спеціально уповноваженими суб'єктами відповідно до закону, мають офіційний та обов'язковий характер, виражені у письмовій формі та спрямовані на регулювання суспільних відносин. Понад те, вони покликані розв'язувати індивідуальні питання, а тому займають значне місце у системі

сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів вирішення юридичних конфліктів. Подальше дослідження нотаріальних актів уможливить не тільки ширше розуміння природи сучасного права, а й розкриття особливостей формального вираження індивідуальних правових рішень і надання юридичної вірогідності певним об'єктам.

1.3. Соціально-правовий вимір нотаріату та його інституціональні складові

Однією з головних ознак сучасної держави є ефективна система забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини. Якість взаємовідносин суспільства і держави визначається не стільки обсягом закріплених у законодавстві прав і свобод, скільки рівнем їх реального втілення у життя та захисту. У зв'язку з цим дослідження правозахисної системи набуває особливого значення.

Обравши євроінтеграційний напрям розвитку, українське суспільство активізувало процеси реформування у правовій сфері загалом і правозахисній системі держави, зокрема, одним з інститутів якої є нотаріат, існування якого зумовлюється об'єктивними потребами суспільства у реалізації та захисту своїх прав і свобод.

У зв'язку з цим актуалізуються питання про теоретичні засади соціально-правової ролі нотаріату як державного інституту, котрий виконує правозахисну функцію, та удосконалення його наукового розуміння й правового регулювання.

Характеризуючи правозахисну систему сучасної держави, ми приєднуємося до точки зору В.Г. Андрусяка, який обґрунтовує, що «правозахисна система – це сукупність державних, недержавних інститутів, що сформувалися в результаті взаємодії держави та громадянського суспільства, діяльність яких спрямовано на захист прав і свобод людини і громадянина. Функціонування правозахисної системи полягає у здійсненні професійної діяльності, пов'язаної з виникненням,

припиненням, відновленням прав і свобод людини і громадянина, їх захистом від неправомірних посягань шляхом їх запобігання, їх припинення, а також вживання заходів з відновлення порушених прав». Аналізуючи співвідношення правозахисної та правоохоронної функції, вчений стверджує, що «правозахисна функція – це комплекс заходів правового характеру, спрямований на всебічний захист прав і свобод людини і громадянина» [7, с. 9].

Нотаріат, поряд з іншими державними органами та судами України, забезпечує захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян та юридичних осіб, що є його головною соціальною місією. Так, згідно зі ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року, нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності [152].

У юридичній літературі нотаріальні органи традиційно розглядаються як спеціально визначені державою структури, котрі покликані попереджати правопорушення при здійсненні фізичними та юридичними особами їх цивільних прав, а подеколи – й усувати ці правопорушення.

Сутність нотаріальної діяльності полягає у наданні суспільним відносинам визначених законом форми і змісту. Діяльність нотаріуса стосується формального аспекту юридичних актів, предметом такої діяльності є безспірні юридичні справи. Причому нотаріальна діяльність здійснюється лише у межах цивільного права та процесу. Але така вузька спеціалізація зовсім не означає відсутність попиту у нотаріальних послугах у суспільстві, навпаки, нотаріальні дії мають велике значення та дуже затребувані у сучасній державі.

На думку В.В. Комарова та В.В. Баранкової, слід виокремлювати такі функції нотаріату: 1) функція забезпечення безспірності та доказової сили документів. Нотаріально засвідчений документ, у випадку судового спору, полегшує стороні можливість доказати свої права, бо зміст прав та обов'язків, справжність підпису, час укладання та ін., офіційно підтверджена нотаріальним

органом, а відтак є достовірними, безспірними; 2) функція забезпечення законності при укладанні угод (контрольна функція). Стійкість угоди або юридичного факту пов'язуються із їх правомірністю, а відтак, нотаріус має перевірити наявність необхідного складу юридичних фактів, у тому числі й правоздатність та дієздатність сторін, наявність та належність в них суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам; 3) функція надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій [82, с. 57].

Функціонування інституту нотаріату зумовлене взаємодією двох факторів: з одного боку, це суб'єктивне особисте право людини, а, з іншого – гарантії захисту прав і свобод. У цьому аспекті право на кваліфіковану юридичну допомогу як суб'єктивне право розуміється як гарантована законом можливість особи отримувати необхідну їй допомогу від осіб, які мають спеціальні юридичні знання, уміння і навички, що дає можливість людині ефективно захищати і відстоювати свої права і законні інтереси.

Нотаріальна діяльність, яка здійснюється спеціально уповноваженим колом суб'єктів, власне і виступає гарантією захисту прав і свобод. Вона спрямована на надання офіційної сили, юридичної достовірності правам, фактам і документам. Серед важливих ознак нотаріальної діяльності є те, що вона здійснюється від імені держави. Крім того, це особлива форма захисту, бо вона, здебільшого, має превентивний характер щодо порушення прав.

Поряд із цим, слід враховувати, що реалізація правозахисної діяльності здійснюється органами, наділеними спеціальними повноваженнями у суворій відповідності до вимог та порядку встановленого чинним законодавством України. Безумовно, значне місце у системі правозахисних органів посідає нотаріат, бо нотаріальна діяльність, яка здійснюється спеціально уповноваженим колом суб'єктів, спрямована на надання офіційної сили, юридичної достовірності правам, фактам й документам. Важливою ознакою нотаріальної діяльності є те, що вона здійснюється від імені держави. Поряд із цим, це особлива форма захисту, вона, у більшості випадків, має превентивний щодо порушення прав характер [46, с. 12].

Слід також наголосити, що нотаріальна діяльність здійснюється відповідно до чинного законодавства, а її результати є різновидами правових актів. Учиняючи нотаріальні дії, нотаріус вирішує юридичну справу шляхом оцінки фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації (аналізу) наявних фактичних обставин, та прийнятті рішення (у формі свідоцтва або посвідчувального напису). Тому можна твердити, що нотаріус здійснює застосування норм чинного законодавства до конкретних обставин, понад те, це він здійснює в інтересах особи, яка звернулася до нього по допомогу. Усе це підтверджує правозастосовний характер нотаріальної діяльності, бо за її результатами виносяться індивідуальні правові акти, згідно з якими особи наділяються конкретними правами та обов'язками.

Нотаріус при вчиненні нотаріальних дій є свідком, що угода укладається у добровільному порядку і не порушує права не тільки осіб, що беруть участь у нотаріальній дії, а й третіх осіб тощо. Державна функція, яку надано нотаріусам, та значення їх діяльності вимагає від них додержання певних умов для того, щоб їх дії набули юридичної вірогідності, отже мова йде про певний нотаріальний процесуальний порядок. На підставі вищенаведеного є можливість говорити про нотаріальний процесуальний порядок як одну з форм охорони і захисту прав та інтересів громадян та юридичних осіб, який має певне чітко визначене місце в правовій системі України [186, с. 21].

Аналізуючи місце і роль інститут нотаріату у правозахисній системі, вважаємо за доцільне виокремити такі принципові його характеристики.

По-перше, нотаріат є особливим різновидом соціальної діяльності, яка здійснюється певним колом уповноважених осіб, має системний характер, базується на законі, здійснюється із використанням юридичних засобів, а її результати мають юридичне значення.

По-друге, при здійсненні нотаріальної діяльності вчиняються управлінські дії, причому у двох площинах: а) нотаріат – суспільство (коли надається юридична вірогідність певним правам та фактам, а у окремих осіб виникають

конкретні права та обов'язки), б) нотаріат – держава (коли здійснюється державне регулювання нотаріальної діяльності).

По-третє, нотаріальна діяльність здійснюється з неухильним дотриманням встановленого законом порядку, складається з певних стадій (встановлення фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації фактичних обставин, винесення рішення), має специфічні провадження (посвідчення угод, охорона спадкового майна, посвідчення фактів та ін.), власні завдання (забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень), та реалізується за допомогою певних методів (імперативного та диспозитивного).

По-четверте, у рамках нотаріальної діяльності використовуються особливі превентивні заходи для попередження правопорушень відповідно до вимог чинного законодавства України, яке регламентує порядок вчинення нотаріальних дій щодо захисту та охорони прав та свобод громадян.

Ураховуючи наведені положення, можна дійти висновку, що поряд із функціями забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності при укладанні угод і вчиненні інших дій, надання правової допомоги, нотаріат виконує ще й правозахисну функцію. Під правозахисною функцією нотаріату слід розуміти забезпечення захисту урегульованих нормами права суспільних цінностей (прав, фактів, дій) шляхом надання їм юридичної вірогідності, встановлення правового стану суб'єктів права, реалізації інтересів суспільства, підтримання законності і правопорядку.

Але слід враховувати, що функціонально нотаріальна діяльність також не є первинною, вона, зокрема, спрямована на охорону й захист цивільних прав та інтересів і, у зв'язку з цим, її існування регламентується нормами цивільного законодавства. З вищенаведеного випливає, що не організація нотаріату визначає його функцію, а навпаки.

Фактично, правозахисна функція є однією з головних функцій сучасної нотаріальної діяльності, вона акумулює у собі всі ключові завдання і вимоги, що

встановлюються суспільством перед нотаріатом. І саме від ступеня реалізації правозахисної функції залежить соціальна роль і цінність цього інституту у діяльності сучасної держави.

Як зазначає О.М. Лошихин, загальна функціональна цінність сучасної Української держави має полягати в її необхідності та служінні громадянському суспільству. Якщо найважливіше функціональне призначення сучасної держави – каналізація процесів формування й удосконалення інститутів громадянського суспільства, то функціональне економічне призначення держави – створення умов для формування й удосконалення інститутів ринкової економіки [102, с.75-76].

Продовжуючи думку О.М. Лошихина та враховуючи сутність нотаріальної діяльності, можна твердити, що інститут нотаріату передовсім служить громадянському суспільству, а тому займає значне місце у загальній системі управління соціумом.

Розкриваючи соціальний вимір нотаріату, слід враховувати ступінь його затребуваності з боку суспільства. Не викликає сумніву твердження, що існування сучасної держави неможливе без нотаріальної діяльності. Це необхідні правові процедури, що дають змогу не тільки захистити права і свободи, але й привести певні об'єкти у стан, який відповідає вимогам чинного законодавства.

Право кожного на отримання правової допомоги є основоположним та гарантованим Конституцією України правом, яке забезпечується як через систему державних органів, так і через систему інституцій, яких держава в законодавчому порядку наділяє відповідними повноваженнями. Сьогодні у ролі важливого правового інституту нотаріат утверджується як інституція, основним завданням якої у встановлених законом межах з вчинення нотаріальних дій є забезпечення реалізації такого права.

Нотаріат належить до тих цінностей, які без перебільшення можна віднести до надбання світової культури. Відходили в історію стародавні країни, зароджувались нові держави, змінювались політичні режими та національні правові традиції. Але інститут «підсилення (укріплення) прав» пройшов шлях від первинних форм фіксації фактів до сучасної, визнаної апробуванням віків форми

забезпечення цивільного обороту, охорони і захисту цивільних прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, та утвердився як активний елемент національних і міжнаціональних правових систем. Багатовікове застосування інституту нотаріату в усіх проявах – яскраве підтвердження значення та необхідності подальшого його функціонування і вдосконалення [63, с.9].

Саме з цією метою і формувався нотаріат, витоки якого йдуть ще від часів Стародавнього Риму, а цивільне право того періоду було покликане стабілізувати майнові відносини у сфері цивільного обороту. Уже тоді діяльність нотаріуса мала соціальне значення. Це змістовно відобразилося у предметі діяльності нотаріату ще на стадії його зародження, спрямованого на забезпечення потреб неписьменних осіб у складанні документів шляхом обрамовування правового матеріалу в документальну форму, та потреб суспільства у документуванні фактів, що мають юридичне значення. Як інститут громадянського суспільства, нотаріат став зв'язувальною ланкою між державою, громадянами та іншими суб'єктами при їх участі в цивільному обороті, заснований, передовсім, на довірливих відносинах нотаріуса з приватними особами [103, с. 123].

Нотаріат за своєю правовою природою поєднує в собі приватні та публічні засади. Нотаріус, з одного боку, є «носієм» публічної влади, оскільки виконує функції, які законом передані йому державою, а, з іншого – здійснює свої функції у рамках вільної професії. У цьому контексті сутність нотаріату висвітлена у постанові Суду Європейських Співтовариств (Люксембург) від 26 березня 1987 р., в якій указується, що нотаріуси не перебувають у будь-якій ієрархічній підпорядкованості стосовно органів державної влади і не є частиною системи державного управління. Вони здійснюють професійну діяльність за свій власний рахунок і під свою власну відповідальність, вільно організовують умови своєї роботи в межах, встановлених законом, і отримують за це доходи [143].

Ключовими елементами соціально-правового виміру нотаріату є його «соціальне призначення» та «соціальна цінність», які дуже тісно поєднані з сутністю цієї діяльності. При цьому вони є зовнішніми виразами (перша категорія – у функціональному плані, а друга – в оціночному) соціальної сутності нотаріату.

Слід розуміти, що «соціальне призначення» нотаріату впливає з його сутності. Яка сутність, такий і характер діяльності, такі цілі, завдання і функції, які вона ставить перед собою. І якщо сутність нотаріальної діяльності спрямована на охорону й захист цивільних прав та інтересів, орієнтована на служіння потребам соціуму, то, безумовно, нотаріат є не лише складовою економічної та соціальної структур суспільства. Враховуючи специфіку нотаріальної діяльності та еволюцію розвитку, він посідає чільне місце у сфері громадянського суспільства. Адже його функції спрямовані на охорону та захист законних прав та інтересів, особливо у приватному житті [48, с. 50].

Традиції і розвиток суспільних відносин указують на необхідність організації належних механізмів реалізації та захисту прав і свобод індивідів. Забезпечення цих процесів значною мірою пов'язане з існування такого інституту, як нотаріат.

1993 р. було прийнято Закон України «Про нотаріат», відповідно до якого нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [152]. На думку С. Фурси, таке поняття нотаріату є не зовсім досконалим, оскільки воно регулює тільки організаційну структуру нотаріату. У цьому визначенні також закладено лише загальну спрямованість нотаріату як організаційної структури, орієнтованої на вчинення нотаріальних дій, але не розкривається нерозривний правовий зв'язок нотаріату із спеціальною процедурою вчинення нотаріальних проваджень, не наводиться характер взаємовідносин системи нотаріальних органів з державою [184, с. 12].

На противагу іншим органам державного управління, органи нотаріату характеризуються особливим становищем посадових осіб, а також їх компетенцією. Нотаріус – це посадова особа, яка у своїй діяльності щодо здійснення нотаріальних функцій незалежна та підпорядкована лише закону.

Приватноправовий аспект діяльності інституту нотаріату дає змогу розкрити його сутність як одного з найважливіших інститутів громадянського

суспільства. Приватний інтерес не повинен поглинатися інтересом публічним, а, навпаки, повинен визначати сенс, зміст та застосування законів, діяльність всіх органів державної влади, а також недержавних органів та організацій. Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність»[83].

Цей обов'язок держава виконує безпосередньо через державні органи або шляхом делегування окремих повноважень недержавним органам і організаціям, зокрема нотаріату.

Саме на нотаріат покладено обов'язок щодо захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб у приватноправовій сфері. Держава та суб'єкти цивільного обороту зацікавлені в забезпеченні відповідності закону своїх дій, угод, договорів, потребують захисту від зловживань правом з боку контрагентів, а також будь-яких інших осіб. Однак держава в умовах ліберальної економіки не може і не повинна втручатися у здійснення суб'єктами цивільного обороту своїх прав. У цих випадках захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина цілком може взяти на себе нотаріат, який не є державним органом.

Принцип захисту прав і свобод людини і громадянина, що визначає весь зміст діяльності інституту нотаріату, а також те, що нотаріат не є органом держави, дають змогу визнати нотаріат повноцінним інститутом громадянського суспільства, що являє собою сукупність позадержавних і позаполітичних відносин, що утворюють особливу сферу специфічних інтересів вільних індивідів та їх об'єднань [174, с. 213]. Громадянське суспільство ґрунтується на визнанні приватної власності, індивідуальної свободи громадянина розпоряджатися нею [30, с. 54], на визнанні прав і свобод людини найвищою цінністю.

С. Я. Фурса під поняттям «нотаріат в Україні» розуміє структуру нотаріальних органів, на яку покладено правоохоронну та правозахисну державну функцію, що має бути здійснена відповідно до змісту нотаріального процесу та

передбаченої чинним законодавством України процедури. Змістом же діяльності нотаріату є правоохоронна та правозахисна діяльність, яка державою покладена на спеціальну структуру органів та на окремих посадових осіб [185, с. 33]. Такий висновок науковця підтримує більшість дослідників і практиків, проте він не знайшов свого відображення у Законі «Про нотаріат», де немає прямої вказівки на здійснення нотаріатом правоохоронної та правозахисної діяльності. Недосконалість чинного законодавства також полягає у відсутності визначення понять правоохоронної та правозахисної діяльності. Нормативна невизначеність цих понять часто призводить до колізій і непорозумінь під час застосування тих чи інших положень законодавства.

Всебічно проаналізувавши наведені положення, вважаємо за можливе сформулювати визначення нотаріату. Нотаріат – це система нотаріальних органів і посадових осіб, які здійснюють від імені держави Україна публічну діяльність щодо встановлення та забезпечення юридичної вірогідності певних об'єктів, та беруть участь у реалізації функції держави із захисту та реалізації прав і законних інтересів різноманітних суб'єктів права.

Для виділення інституціональних складових нотаріальної діяльності, передовсім, необхідно проаналізувати функціональні характеристики організації та діяльності нотаріуса.

Вихідною умовою початку нотаріальної діяльності є призначення на посаду, правовою основою якого є статті 2, 2-1 Закону України «Про нотаріат», у яких зазначається, що державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності. У статті 3 Закону визначаються вимоги до осіб, які виявили бажання зайнятися нотаріальною діяльністю, сформульовано визначення поняття нотаріус, закріплюються заборони щодо вчинення нотаріусами окремих видів діяльності.

Не менш важливе значення має регламентована законодавством сукупність прав і обов'язків, які формують повноваження нотаріуса. Так, у статтях 4, 5, 7, 9, Розділі 2 Закону України «Про нотаріат» встановлено перелік прав і обов'язків,

завдяки яким нотаріус може здійснювати свою професійну діяльність, визначені обмеження та особливі умови її проведення.

Ураховуючи особливу значимість нотаріальної діяльності для суспільних відносин, слід виділяти й інститут відповідальності як певну гарантію, з одного боку, дотримання нотаріусом закону, а, з іншого, відповідного професійного рівня нотаріуса. Так, у статтях 6, 8, 19, 12, 16, 50 Закону України «Про нотаріат», встановлені засади притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності.

Отже, можна констатувати наявність таких трьох інститутів: призначення, повноважень, відповідальності. Але ці інститути стосуються лише нотаріусів і не охоплюють інших суб'єктів, визначених у статті 1 Закону України «Про нотаріат». Тому, для повного розуміння інституціональної складової нотаріальної діяльності, слід проаналізувати її суб'єктний склад.

Досліджуючи нотаріальну діяльність, К.І. Чижмарь доходить висновку, що нотаріальна правосуб'єктність поширюється на:

1) осіб, що беруть участь у вчиненні нотаріального провадження як з метою захисту своїх власних прав та інтересів, так і прав та інтересів інших осіб, якими можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Винятком з цього правила можуть бути також установи, підприємства та організації, які, не будучи юридичними особами, але в силу своєї компетенції можуть бути суб'єктами нотаріального процесу і брати участь у нотаріальному провадженні. Зокрема, до таких суб'єктів належать органи опіки та піклування, дипломатичне представництво, філії та представництва, які можуть діяти через своїх представників;

2) особи, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріального провадження: експерт, перекладач, свідки.

Крім даних суб'єктів, нотаріальна процесуальна правосуб'єктність поширюється на осіб, які вчиняють нотаріальні дії, зокрема державного нотаріуса, приватного нотаріуса та його заступника (ст. 29 Закону «Про нотаріат»), уповноважених на вчинення нотаріальних дій осіб органів місцевого самоврядування, посадових осіб, передбачених у ст. 40 Закону «Про нотаріат», посадових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій у консульських

установах та дипломатичних представництвах за кордоном. Всі перераховані групи суб'єктів для участі в нотаріальному провадженні знаходяться в певному процесуальному статусі, зокрема, нотаріуса як обов'язкового суб'єкта нотаріального процесу, заявника, заінтересованої особи, свідка, перекладача, наділяються комплексом процесуальних прав та обов'язків [191, с. 199].

Розвиваючи цю ідею та керуючись законодавчим визначення категорії «нотаріат», Л. Радзієвська та С. Пасічник наполягають на існуванні суб'єктивної і об'єктивної сторін поняття нотаріату [123, с. 7]. Об'єктивна сторона категорії «нотаріат» означає коло нотаріальних дій, які ці органи, а також посадові особи вправі вчинити згідно з чинним законодавством України. При цьому вчені стверджують, що такі нотаріальні дії повинні бути безспірними, тобто такими, що не викликають спору. Проте, якщо спір усе ж таки виникне, то він має розглядатися у судовому порядку, а на цей час спірна нотаріальна дія зупиняється до набрання рішенням суду законної сили.

На думку вищезазначених науковців, суб'єктивна сторона полягає у сукупності органів і посадових осіб, яким надано повноваження на вчинення нотаріальних дій. До них, зокрема, належать державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси. Крім того, у населених пунктах, де немає нотаріусів, право на вчинення певного кола нотаріальних дій мають посадові особи органів місцевого самоврядування. На консульські установи України покладається обов'язок вчинення нотаріальних дій за кордоном, а у випадках, передбачених чинним законодавством — на дипломатичні представництва України. Крім того, ст. 40 Закону України «Про нотаріат» [152] містить вичерпний перелік дій, прирівняних до нотаріальних, які можуть вчинятися іншими посадовими особами.

У сучасній науці існують різні погляди на визначення системи суб'єктів нотаріального права і нотаріального процесу. Слід зазначити, що дослідники досить часто пропонують невиправдано розширене коло суб'єктів нотаріального права, що охоплює суб'єктів, які не наділені правами і обов'язками ані стосовно

організації, ані стосовно функціонування нотаріальної діяльності, а перебувають з нотаріусом або у трудових, або у цивільно-правових відносинах.

Наприклад, М.М. Дякович пропонує всіх суб'єктів нотаріального права об'єднати у п'ять груп: 1) суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах – державні нотаріуси; приватні нотаріуси; уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування; службові особи консульських установ, дипломатичних представництв України; особи, які посвідчують заповіти та довіреності, що дорівнюють до нотаріально посвідчених); 2) суб'єкти, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності (помічники нотаріуса; стажисти нотаріуса; працівники, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом; інші суб'єкти, які забезпечують здійснення нотаріальної діяльності, а саме: перекладачі; організації, які здійснюють страхування нотаріальної діяльності приватних нотаріусів; службові особи і органи, які дають інформацію на запити нотаріусів); 3) органи нотаріального самоврядування; 4) органи державної влади України (Міністерство юстиції України; головні управління юстиції; суди України; податкові органи; органи, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю та інші контролюючі органи); 5) особи, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії (фізичні та юридичні особи, які мають право звертатися до нотаріуса за вчиненням будь-яких нотаріальних дій, передбачених законом) [61, с. 56–58;].

Аналізуючи запропоновану класифікацію, слід зазначити що вона занадто розширена і охоплює таких осіб, які не можуть бути суб'єктами нотаріального права, а тим паче процесу. До таких осіб слід відносити: працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом; організації, які здійснюють страхування нотаріальної діяльності приватних нотаріусів; службових осіб і органів, які дають інформацію на запити нотаріусів; суди України; податкові органи; органи, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю тощо [41, с. 7].

Безперечно, нотаріальна діяльність є різновидом юридичної діяльності, а тому для виявлення особливостей співвідношення суб'єктів нотаріального права та процесу з іншими особами, які пов'язані із нотаріальною діяльністю, необхідно використовувати вихідні положення, що розкривають сутність юридичної діяльності.

Серед найбільш ґрунтовних досліджень сутності професійної юридичної діяльності слід виокремити праці С.Д. Гусарєва. Учений вважає, що «складовою системи юридичної діяльності є форма юридичної діяльності. Розрізняють дві групи таких форм: внутрішню – порядок організації діяльності, який базується на послідовності юридичних процесів і процедур; зовнішню – засоби зовнішнього прояву юридичної діяльності у вигляді процесуальних документів, юридичних дій, усних висловлювань» [38, с. 72].

Саме внутрішня форма розкриває особливості організації та суб'єктного складу юридичної діяльності. Суб'єктами юридичної діяльності є юристи, державні та недержавні об'єднання, організації, які залежно від виду професійної діяльності мають згідно із законом певні права, обов'язки, професійні юридичні знання та вміють їх реалізувати. Від суб'єктів слід відокремлювати учасників діяльності, які не мають спеціальних повноважень. Саме від того, що має виконувати визначений суб'єкт, залежить те, як він має це втілити у життя.

Чинне законодавство чітко встановлює права і обов'язки нотаріуса та осіб, наділених правом вчинення нотаріальних дій, отже, саме вони і є суб'єктами нотаріального процесу. Інші ж особи (експерти, перекладачі, податкові органи та ін.) є лише учасниками нотаріального процесу.

Щодо цього А.Ф. Крижановський зазначає, що всі операції з нормами права здійснюються лише чітко визначеним колом органів держави та посадових осіб. Конкретний склад, обсяг компетенції будь-якого з уповноважених учасників процесу встановлені відповідним законодавством, у якому зафіксовано, хто може бути суб'єктом процесу, що він має робити та як має здійснювати свої функції [129, с. 212].

Безумовно, система суб'єктів нотаріального процесу відрізняється від системи суб'єктів нотаріального права. Залежно від функцій та мети участі у нотаріальному процесі, всі його суб'єкти можуть бути розподілені на дві групи: нотаріуси (державні та приватні) та особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій (дипломатичні та консульські установи; посадові особи органів місцевого самоврядування; головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі).

До складу нотаріальних органів відповідно до ст. 1 Закону належать: державні нотаріуси, що працюють у державних нотаріальних конторах; державні нотаріуси, що працюють у державних нотаріальних архівах; приватні нотаріуси; уповноважені на вчинення нотаріальних дій посадові особи органів місцевого самоврядування; консульські установи та дипломатичні представництва України. Ч. 1 ст. 1 Закону визначає нотаріат в Україні як систему органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені вказаним Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Отже, на підставі законодавчого визначення нотаріату можна зробити висновок, що до нотаріальних органів (як суб'єктів нотаріального процесу) належать усі органи та посадові особи, уповноважені на вчинення нотаріальних дій.

Зі свого боку, В.А. Баранкова вважає, що суб'єкти, вказані у ст. 40 Закону України «Про нотаріат», ч. 3 ст. 245 та ст. 1252 ЦК України, не належать до складу нотаріальних органів, оскільки наділені не правом на вчинення нотаріальних дій, а правом посвідчувати довіреності та заповіти, що прирівняні до нотаріальних. Такий висновок можна зробити і зі змісту Роз'яснень Міністерства України від 14.12.2011 р. «Повноваження щодо вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України» [12].

О.І. Нелін указує на недосконалість урегулювання питань, пов'язаних із визначенням системи нотаріальних органів та їх компетенції. У спеціальній літературі вже висловлювалися пропозиції щодо необхідності звуження кола органів, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, і зазначалося, що розвиток суспільно-правових відносин в Україні показав, що квазінотаріат себе вже вичерпав, тому всі нотаріальні функції має виконувати тільки нотаріальна спільнота [116, с. 19–22].

Безумовно, вимоги професіоналізму та компетентності, які забезпечують вчинення нотаріальних дій висококваліфікованими суб'єктами зі спеціальними знаннями та досвідом у сфері нотаріальної діяльності, є вагомими причинами для певної монополізації виконання дій щодо надання юридичної вірогідності певним об'єктам (документам, фактам та ін.) нотаріусами. Але у чинному законодавстві України чітко сформульовано, які суб'єкти мають право на вчинення нотаріальних дій, а тому до внесення відповідних змін необхідно дотримуватися «букви закону».

Отже, підсумовуючи проведене дослідження, наголосимо, що під нотаріатом слід розуміти систему нотаріальних органів і посадових осіб, які здійснюють від імені України публічну діяльність щодо встановлення та забезпечення юридичної вірогідності певних об'єктів, і беруть участь у реалізації функції держави із захисту та втілення у життя прав і законних інтересів різноманітних суб'єктів права.

Суб'єкти нотаріального процесу поділяються на дві групи: 1) нотаріуси; 2) особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій.

Виокремлено інституціональну складову нотаріату, яка охоплює: 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб'єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; г) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники

експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі.

Активний розвиток економічних відносин і громадянського суспільства, рішучі та системні кроки Української держави до євроінтеграції суттєво підвищують значення інституту нотаріату в організації суспільних відносин і забезпеченні захисту та реалізації прав і свобод громадян. У зв'язку з цим надзвичайно важливо розуміти роль нотаріату не тільки як органу превентивного правосуддя, але й як правозахисного інституту, що бере активну участь у цивільному обороті (від посвідчення правочинів до вчинення виконавчих написів на боргових документах, вчинення протестів векселів та ін.). Звідси особливої актуальності набувають питання правової природи нотаріальних актів та їх місця у сучасному праві.

РОЗДІЛ 2

НОТАРІАЛЬНІ АКТИ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНОГО ПРАВА

2.1. Правові акти: поняття, види та особливості співвідношення в аспекті ідентифікації нотаріальних актів

Динаміка існування сучасного суспільства зумовлює підвищення ролі та значення правового регулювання. По суті, рівень упорядкованості суспільних відносин безпосередньо залежить від чіткого визначення меж правового впливу та наявності дієвих й ефективних форм права. Закріплене у правових актах, право впливає на соціум, розкриваючи свою загальносоціальну та юридичну цінність. Саме завдяки формі право стає таким, що реально діє у певних просторово-часових вимірах, з метою гарантування та забезпечення свободи індивіда.

Соціальний феномен права має велику цінність і зумовлюється передовсім його особливостями як інституційного утворення, що виникло на певному етапі розвитку суспільства. Завдяки своїй інституційності право має низку важливих соціально необхідних властивостей – загальнообов’язкову нормативність, високу (формальну) визначеність за своїм змістом, державну гарантованість. Усі ці властивості розкривають його місію як важливої соціальної сили суспільства, носія чималої соціальної енергії.

Цілком логічним є твердження, що право отримує формальну визначеність у письмових актах (юридичних документах).

Так, на думку О.І. Ющика, письмовий правовий акт – це юридичний документ, який приймає уповноважений суб’єкт права, що має офіційний характер та спрямований на регулювання суспільних відносин. За допомогою видання правових актів здійснюється правове регулювання та впорядкування суспільних відносин [197, с.19].

За юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на закони та

підзаконні акти. Закони, своєю чергою, так само мають певну ієрархію.

До ознак письмових правових актів належать такі:

- це письмовий документ, що має особливу форму вираження інформації, яка міститься в ньому;
- офіційний характер;
- його видання допускається суворо в межах компетенції органу, організації, посадової особи, або особою відповідно до вимог законодавства;
- призначений для регулювання суспільних відносин;
- обов'язковий характер.

Усі ці ознаки дають змогу твердити, що письмовий правовий акт є юридичним документом.

Свого часу В.Я. Дорохов визначав поняття «документ» як «письмовий акт встановленої чи загальноприйнятої форми, складений певними й компетентними установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами, а також громадянами для викладення відомостей про факти чи посвідчення фактів, що мають юридичне значення, або для підтвердження прав і обов'язків» [53, с.55].

Як зазначає К.В. Каргін, у широкому розумінні юридичний документ – це документ, який має юридичне значення, та залучений до процесу правового регулювання за допомогою практичної діяльності учасників правових відносин. До категорії «юридичний документ» слід зараховувати навіть такі письмові докази, які не є процесуальними документами і можуть складатися поза юридичним процесом.

У вузькому розумінні юридичний документ – це документ, який має юридичне значення та відповідає певним вимогам, підготовлений у процесі юридичної діяльності учасниками правових відносин [72, с.78].

Із точки зору традиційного документообігу можна виділити основні юридичні функції документа: інформаційну й доказову (тобто можливість використовувати його як допустимий доказ).

У сучасному розумінні документ – це матеріальний носій інформації. Документи можуть бути текстовими, графічними, фотографічними,

образотворчими, звуковими. Юридичні документи – це, як правило, документи текстові, на паперовому носії. З розвитком систем електронної інформації, появились документи на машинних носіях (диски, дискети, стрічки, пластикові магнітні карти тощо). Головне в тому, що юридичний документ – це документ, що містить правову інформацію.

На думку В. М. Тертишника, юридичний документ – це письмовий акт, який встановлює, розвиває чи припиняє певні правовідносини чи фіксує юридично значимі факти, дії чи події. Сила документа в його змісті, засобом доведення якого до адресата виступає мова [178, с.44].

За допомогою юридичних документів засоби правового регулювання (норми, індивідуальні рішення, угоди тощо) набувають об'єктивної, доступної для інших суб'єктів, офіційної форми. Вони сприяють чіткості правового регулювання, унеможливають свавілля окремих осіб і, в кінцевому підсумку, забезпечують стійкість суспільних відносин, стабільність і міцність правового, а звідси – і соціального стану фізичних та юридичних осіб.

Варте уваги визначення документа, закріплене у статті 99 Кримінального процесуального кодексу України від 13. 04. 2012 р.:

1. Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

2. До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок [99].

Юридичні документи супроводжують усі стадії правового регулювання. Більш чіткому розумінню суті юридичних документів сприятиме їх класифікація. За характером правової інформації всі юридичні (правові) документи можна поділити на п'ять основних груп:

1) нормативні документи;

2) документи, що містять рішення індивідуального характеру. Вони мають владно-обов'язковий характер, спричиняють правові наслідки, встановлюють, змінюють і припиняють суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

3) документи, що фіксують юридичні факти:

- документи, які фіксують факти, що визначають правовий статус суб'єктів (паспорт);

- документи, що фіксують факти, від яких залежить правовий режим об'єктів права (ліцензія);

- документи, що фіксують факти волевиявлення суб'єктів права (позовна заява);

- документи, що фіксують факти-події (акт ДТП);

- документи, що фіксують факти руху товарно-матеріальних та інших цінностей (прибутковий ордер).

4) цінні папери й гроші;

5) документи, які фіксують факти-докази, що використовуються для обґрунтування (доведення) фактів, які мають юридичне значення (юридичних фактів). До них належать різного роду процесуальні документи.

6) електронні документи, та реквізити [180, с. 15].

Юридична сутність документів виявляється не лише в характері інформації, яка в них закріплена, а й в їх особливому зовнішньому оформленні. Воно досягається шляхом «прив'язок» документа до суб'єктів, від яких вони походять.

Кожний документ офіційного органу повинен мати підписи відповідних посадових осіб, а в необхідних випадках, коли, зокрема, документ виходить за межі органу, і печатку.

Загальновідомо, що офіційний характер письмові документи мають тому, що вони видаються державними органами або спеціально уповноваженими особами у зв'язку з реалізацією ними своєї компетенції. Для таких документів характерна наявність певної форми, порядку їх видання, складання, видачі, необхідних реквізитів. Для засвідчення офіційних документів використовуються підпис і печатки. За порушення документообігу (підробка, псування, фальсифікація, збут) передбачена юридична відповідальність.

Правовий акт – це, передовсім, акт-волевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта права. Саме завдяки волевиявленню отримуємо результат у вигляді акта, що регулює суспільні відносини. Фактично, таке регулювання здійснюється за допомогою встановлення (зміни, скасування) правових норм, а також визначення (зміни, припинення) на основі цих норм прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин, міри їх відповідальності. Таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа).

Узагальнюючи, вважаємо за доцільне виокремити найважливіші характеристики правового акта: він виражає волю (волевиявлення) уповноваженого суб'єкта права, його владні веління; це волевиявлення має офіційний характер, обов'язкове для виконання; його соціальне призначення виявляється у спрямованості на регулювання суспільних відносин; завдяки такому волевиявленню встановлюються правові норми, а також виникають конкретні правовідносини; може бути актом-документом, зміст якого фіксується у документальній формі, і актом-дією, за допомогою якого виникає юридичний результат (усний наказ командира або жест представника поліції); таке волевиявлення являє собою юридичний факт, що породжує правові наслідки.

Отже, під правовим актом слід розуміти засновану на правовій нормі форму вираження волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, у якій

фіксується результат юридичної дії за наслідками розгляду юридичної справи, таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа).

Як уже зазначалося, найбільш поширеною формою правових актів є письмова (акт-документ), але використовується й усна (заяви, розпорядження, накази, вказівки) та конклюдентна (акт-дія, або акт-жест). Але це не єдиний класифікаційний критерій. Так, за юридичною субординацією (нормативністю) правових актів можна виділити:

- нормативні, що регулюють певну сферу суспільних відносин і є загальнообов'язковими;
- індивідуальні (ненормативні), що породжують права і обов'язки лише у тих конкретних суб'єктів, яким вони адресовані, у конкретному випадку;
- інтерпретаційні (акти тлумачення норм права).

У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції визначення та ключові ознаки нормативних та індивідуальних актів розроблені багатьма ученими.

Так, М.В. Цвік свого часу обґрунтував, що нормативні акти мають такі ознаки:

- створюються внаслідок нормотворчої, законодавчої діяльності органів держави або референдуму;
- містять норми права;
- є основним джерелом права;
- юридично обов'язкові для нефіксованого кола осіб;
- видаються у формі законів, указів, постанов, актів нормативного характеру;
- містять загальнообов'язкові правила поведінки (норми), у той час як акт застосування норм права має індивідуально-конкретні приписи, а інтерпретаційний акт – роз'яснення змісту й меж дії норм права;
- стосуються всіх суб'єктів, які опиняються в нормативно регламентованій ситуації, а акт застосування положень права адресується конкретним особам чи

організаціям і є обов'язковим до виконання тільки ними (інтерпретаційний акт адресується суб'єктам, які застосовують норми права, що роз'яснюються);

- регулюють певний вид суспільних відносин (акт застосування норм права – конкретну життєву ситуацію; інтерпретаційний акт не змінює змісту правового регулювання, а тільки доповнює його роз'ясненнями норм права);

- діють тривалий час і не вичерпують себе фактами застосування (дія акта застосування норм права закінчується у зв'язку з припиненням існування конкретних правовідносин; інтерпретаційний акт діє тільки разом з нормативним актом, приписи якого роз'яснюються, і має допоміжне значення) [64, с. 279].

Розвиваючи зазначені положення, О.Ф. Скакун вважає, що критерії розмежування правових актів можна диференціювати за такими ознаками.

Нормативні акти:

- поширюються не на конкретні життєві ситуації, а на заздалегідь не визначену кількість тотожних за своїми ознаками випадків;
- адресуються колу осіб, не окреслених персонально;
- реалізуються за допомогою правових засобів багаторазової дії;
- зазвичай не мають чітких часових меж.

Індивідуально-правові акти:

- видаються правозастосовними органами;
- не містять норм права;
- не є джерелом права; юридично обов'язкові тільки для зазначених осіб;
- видаються у формі указів, постанов, наказів, розпоряджень щодо згаданих у них осіб або конкретних обставин;
- спрямовуються на врегулювання конкретних видів соціальної поведінки;
- поширюються лише на персонально визначених осіб;
- не передбачають повторного застосування одних і тих самих юридичних засобів;
- мають переважно короткостроковий характер, припиняються після реалізації відповідних індивідуальних правових приписів [169, с. 412].

У сучасній вітчизняній юридичній науці дискутуються питання про критерії, за допомогою яких можна розмежувати нормативні та ненормативні акти, про встановлення ступеня правомочності прийняття акта відповідним суб'єктом. Оскільки в Україні відсутній закон, який би урегульовував такий поділ, а в Конституції та спеціальних законах не завжди визначено види правових актів з точки зору їх нормативності, то, як слушно зауважує В.В. Головченко, необхідно поглянути на цю проблему на основі доробку науковців і правових позицій Конституційного Суду [31, с. 97]. Як уявляється, для всебічності дослідження необхідно розглядати не тільки позиції, сформульовані у юридичній доктрині і висновках Конституційного Суду України, а й в інших джерелах (рішеннях інших судів та підзаконних нормативно-правових актах).

Згідно з п. 1.4 Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2005 р. № 34/5, нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування. Прийняття нормативно-правових актів у вигляді листів і телеграм не допускається [147].

Зміст цього положення свідчить про те, що державній реєстрації підлягають виключно нормативно-правові акти, визначальними рисами яких, порівняно з актами індивідуальної дії, є неперсоніфікований характер і неодноразове використання.

Сам собою той факт, що конкретний акт стосується прав, свобод і законних інтересів громадян, не свідчить про його нормативно-правовий характер, оскільки будь-який акт (нормативно-правовий чи акт індивідуальної дії) є джерелом прав та обов'язків і, відповідно, зачіпає права, свободи й законні інтереси особи, групи осіб або невизначеного кола осіб.

Аналіз матеріалів судової практики Вищого адміністративного суду України дає змогу виявити характеристики актів індивідуальної дії.

Так, за висновком Вищого адміністративного суду України, а так само відповідно до усталених у теорії права підходів до класифікації актів, правовий акт індивідуальної дії – виданий суб'єктом владних повноважень документ, прийнятий із метою реалізації положень нормативно-правового акта (актів) щодо конкретної життєвої ситуації, не містить загальнообов'язкових правил поведінки та стосується прав і обов'язків чітко визначеного суб'єкта (суб'єктів), якому він адресований (постанова Вищого адміністративного суду України від 15 січня 2009 р. № К-1647/07 у справі №8/697 над господарського суду Луганської області за позовом ТзОВ «Луганське енергетичне об'єднання» до Спеціалізованої державної податкової інспекції по роботі з великими платниками податків у м. Луганську про визнання недійсним податкового роз'яснення).

Вищий адміністративний суд України дає роз'яснення щодо належності окремих актів, які приймають уповноважені державні органи, до актів індивідуальної дії. Так, у постанові пленуму Вищого адміністративного суду України № 2 від 6 березня 2008 р. «Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ» визначено, що до правових актів індивідуальної дії належать також рішення (постанови) про притягнення фізичних осіб до адміністративної відповідальності, які прийняті суб'єктами владних повноважень (крім суду), та рішення державних виконавців чи/або інших посадових осіб органів державної виконавчої служби під час здійснення ними виконавчого провадження [154, с.117].

Однак правова позиція Вищого адміністративного суду України може бути відіграє роль у правозастосуванні для вирішення конкретної справи адміністративної юрисдикції, натомість узагальнений підхід потребує доктринального опрацювання.

У науково-практичному коментарі до КАС України нормативно-правові акти визначені як рішення, дію яких поширено на невизначене або визначене

загальними ознаками коло осіб і які призначені для неодноразового застосування щодо цього кола осіб. Правові акти індивідуальної дії – рішення, які є актом одноразового застосування норм права і дію яких поширено на конкретних осіб або які стосуються конкретної ситуації [80, 132].

2008 р. було розроблено законопроект № 1343, у якому було запропоновано таке визначення: «Нормативно-правовий акт – офіційний правовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом у визначеній формі і за встановленою процедурою, який регулює суспільні відносини і містить норми права» [159]. Таке визначення не повністю розкриває сутність нормативно-правового акта, залишаючи поза увагою такі ознаки як неперсоніфікований характер і можливість неодноразового застосування.

Більш детально поняття нормативно-правового акта й акта індивідуальної дії формулює С.В. Ківалов. Так, на думку науковця, при аналізі сутності і змісту термінів «нормативно-правовий акт», «акт індивідуальної дії», можна запропонувати такі визначення термінів: нормативно-правовий акт – акт, прийнятий суб'єктом владних повноважень на виконання покладених на нього чинним законодавством владних управлінських функцій, дія якого поширена на невизначене коло осіб, чинність якого може бути втрачена внаслідок прийняття іншого нормативно-правового акта, рівного за юридичною силою чи внаслідок закінчення терміну дії, зазначеного у самому нормативному акті. Правовий акт індивідуальної дії – акт, прийнятий суб'єктом владних повноважень у межах визначеної законодавством компетенції щодо здійснення владних управлінських функцій, дія якого поширюється на вирішення конкретного питання або стосується конкретної особи (фізичної чи юридичної)». Ці терміни доцільно закріпити у ст. 3 КАС України окремими пунктами 16 і 17 [78, с.183].

Хоча обґрунтовані С.В. Ківаловим визначення термінів стосуються більшою мірою до правових актів у сфері державного управління та адміністративного права, однак їх можна поширити на інші сфери правового регулювання.

Обґрунтовуючи належність нормативних та індивідуальних актів до правових, слід проаналізувати ще й практику Конституційного Суду України.

Зокрема, у п. 4 мотивувальної частини рішення КС від 16.04.2009 р. № 7-рп/2009 (справа про скасування актів місцевого самоврядування) зазначено: «Конституційний Суд дійшов висновку, що органи місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення, представляючи спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, приймають нормативні та ненормативні акти. До нормативних належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію».

Такий висновок узгоджується з правовими позиціями, викладеними в рішенні КС від 27.12.2001 р. №20-рп/2001 у справі про укази Президії Верховної Ради щодо Компартії України. У цьому рішенні зазначено, що «ознаками нормативності правових актів є невизначеність дії в часі та неодноразовість їх застосування» (абз. 1 п. 6 мотивувальної частини).

На думку єдиного органу конституційної юрисдикції, «нормативне регулювання є формою впорядкування суспільних відносин і має здійснюватися його суб'єктами у визначених законом межах» (абз. 2 п. 7 мотивувальної частини рішення від 3.02.2009 р. № 4-рп/2009).

У п. 5 мотивувальної частини рішення КС від 22.04.2008 р. № 9-рп/2008 щодо відповідності Конституції низки указів Президента стосовно діяльності Ради національної безпеки Суд зазначив, що оскаржені укази глави держави «є правовими актами ненормативного характеру (індивідуальної дії) [...] Ці укази стосувалися окремих фізичних осіб, були розраховані на персональне (індивідуальне) застосування і після їх реалізації вичерпали свою дію».

Такий висновок ґрунтується на правовій позиції щодо ненормативності правових актів, викладеній в абз. 4 п. 1 мотивувальної частини рішення від 23.06.97 р. № 2-зп/97 (справа про акти органів Верховної Ради), яка полягає в тому, що «за своєю природою, ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи,

звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію».

Відповідно до пп. 3.14 п. 3 мотивувальної частини рішення КС від 19.10.2009 р. № 26-рп/2009 (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента), «основною формою реалізації завдань та функцій органів виконавчої влади є видання ними правових актів управління. Правові акти управління характеризуються рядом ознак, однією з яких є вимоги щодо належного оформлення таких актів, за якими акт управління є письмовим документом певного виду, підготовленим за правилами юридичної техніки та виданим з дотриманням нормативно встановленої процедури».

Критерії розмежування актів за ознаками їх ієрархічної нормативності викладені також у рішеннях КС: від 3.10.1997 р. № 4-рп/97 (справа про набуття чинності Конституцією); від 27.03.2000 р. № 3-рп/2000 (справа про всеукраїнський референдум); від 19.06.2001 р. № 9-рп/2001 (справа щодо стажу наукової роботи); від 16.01.2003 р. № 1-рп/2003 (справа про Конституцію АРК); від 14.03.2014 р. № 2-рп/2014 (справа про проведення місцевого референдуму в АРК), у висновку від 11.07.2001 р. № 3-в/2001 (справа про Римський статут) [164].

Ураховуючи наведені положення, проаналізувавши ознаки нормативних та індивідуальних правових актів, можна твердити, що до нормативно-правових актів належать закони й підзаконні акти, нормативно-правові договори та ін., а до індивідуально-правових актів – правозастосовні та правореалізаційні юридичні документи.

Ще один вид правових актів, який необхідно дослідити для всебічного розуміння правових актів, – це правоінтерпретаційний акт, що є результатом інтерпретаційної діяльності. Тлумачення норм права – невід’ємна складова юридичної діяльності. Цей складний інтелектуальний процес пов’язаний із з’ясуванням та роз’ясненням компетентним суб’єктом сутності письмових правових актів, результати якого, в більшості випадків, оформляються в правоінтерпретаційних актах [107, с. 92].

Тлумачення права є розумовою діяльністю, що пронизує весь процес

правового регулювання й претендує на універсальність. Правотворчу роботу необхідно починати з тлумачення наявних нормативних актів, щоб усвідомити, дієві вони чи потребують заміни. Тлумачення здійснюється і тоді, коли йдеться про реалізацію права: спочатку треба з'ясувати суть норми права, а потім приймати рішення про її реалізацію. Особлива роль належить тлумаченню при застосуванні нормативних актів, оскільки воно часто пов'язане з накладенням санкцій або інших юридичних наслідків.

На думку З.М. Юдіна, «значення тлумачення права істотно зростає у теперішній час, коли соціальна і юридична практика поступово відходить від традиційних для нашого суспільства уявлень про право як установлення держави, а в юридичній доктрині актуалізується думка про необхідність розрізнення «правових» і «неправових» законів, про доцільність закріплення в законодавстві та інших правових нормативах різних механізмів, що дозволяють блокувати дію «застарілих», «несправедливих», «абсурдних» та інших розпоряджень такого характеру» [194, с. 74].

За суб'єктами слід розрізняти офіційне та неофіційне тлумачення. Д.М. Михайлович щодо цього зазначає, що офіційне юридичне тлумачення – це здійснене компетентним суб'єктом усвідомлення дійсного змісту нормативних приписів, результати якого закріплюються в офіційному письмовому документі з метою їх доведення до відома всіх адресатів інтерпретованих приписів [112, с. 11].

Офіційне тлумачення може бути автентичним і легальним, мати обов'язковий (наприклад, правові акти тлумачення Конституційного Суду України) і рекомендаційний (наприклад, роз'яснення вищих спеціалізованих судів) характер. На практиці офіційне тлумачення норм права визнається обов'язковим для всіх його адресатів.

Не викликає сумніву, що до правових актів належать саме правоінтерпретаційні акти офіційного тлумачення. Так, С.В. Шевчук цілком слушно зауважує, що правоінтерпретаційні акти слід відносити до актів, які фактично містять норми права і є формальним джерелом права [192, с. 105].

На думку Л.Г. Матвєєвої, акти офіційного тлумачення (інтерпретаційні акти) – це правові акти, видані компетентними державними органами, що містять роз'яснення норм права або порядку їх застосування [94, с. 402].

Загалом погоджуючись із таким визначенням, вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що використання терміна «інтерпретаційні акти» є не зовсім вдалим, бо воно ширше за обсягом та не зовсім відповідає сутності актів офіційного тлумачення, бо охоплює й ще акти неофіційного тлумачення.

Також не менш важливою є особливість форми вираження правоінтерпретаційних актів у правозастосовній сфері. Відповідно до специфіки процесу застосування права, правозастосовні інтерпретаційні акти можуть виступати як самостійний правовий акт або як частина іншого акта застосування права (в його мотивувальній частині).

Отже, проведений аналіз дає підстави твердити, що поняття «нормативний акт» та «нормативно-правовий акт» мають однаковий зміст, тобто означають один вид правового акта. Своєю чергою, поняття «індивідуально-правовий акт», «акт індивідуальної дії» та «індивідуальний акт» так само є синонімами. Тому, для запобігання колізій та нетотожності у розумінні, вважаємо за необхідне використовувати такі терміно-поняття: нормативно-правові акти та індивідуально-правові акти. Ці терміно-поняття, з одного боку, вказують на прив'язку до саме правових актів (з урахуванням співвідношення нормо-право-законотворчості), а, з іншого, відображають специфіку співвідношення нормативного та ненормативного соціального регулювання. До правових актів належать акти офіційного тлумачення норм права.

Класифікацію письмових правових актів можна здійснити за критерієм їх юридичної субординації (нормативності). Письмові правові акти діляться на: нормативно-правові (закони й підзаконні акти та ін.); індивідуально-правові (рішення місцевої ради про відмову конкретному громадянину в безоплатній передачі земельної ділянки із земель державної і комунальної власності, передбаченої ст. 121 Земельного кодексу України, або нотаріальні акти); акти

офіційного тлумачення права (правові акти тлумачення Конституційного Суду України, роз'яснення вищих спеціалізованих судів) [47, с. 7].

На нашу думку, критерії розмежування правових актів за ознаками їх нормативності мають бути чітко визначені в законодавстві, але, оскільки відповідні норми наразі відсутні, то правозастосовувач стикається із проблемою розуміння та якісного використання існуючих правових положень.

Не менш важливе значення має аналіз видів правових актів за таким класифікаційним критерієм, як юридична природа. Юридична природа розкриває особливості створення та фактичного призначення правового акта. Отже, маємо, з одного боку юридично-технічну складову, а, з іншого, характеристику мети прийняття письмового акта та його ролі у соціумі.

Слушним є твердження О.А. Красавчікова: «Категорія «юридичної природи» міцно увійшла в нашу юридичну термінологію». Вона широко використовується в сфері юридичних знань – згадується в творах дорадянського і більш пізнього періоду, включаючи сучасні роботи з загальної теорії, цивільного права та інших галузей. Часом фіксується в нормативних і квазінормативних положеннях. Шляхи аналізу юридичної природи [...] можуть бути, природно, найрізноманітнішими залежно від аналізованого предмета і тих цілей та тих результатів, яких очікує дослідник у процесі аналізу [89, с. 229–231].

Ще Аристотель, узагальнюючи багатий набір смислових відтінків, зробив висновок: «З усіх цих значень природи основним буде сутність». Вихідна сентенція далі посилена: «природою в першому і основному сенсі є сутність» [9, с. 111].

Категорія сутності знаходиться поза межами безпосереднього впливу і підпорядковується логічним, природним законам. Вона виступає основною ланкою в ланцюзі фрагментів природи, є головною частиною (серцевиною) останньої, зберігає свою самостійність і цілісність, логічну єдність, визначає зміст юридичних принципів.

Іншою складовою суті є сукупність необхідних (істотних, сутнісних) властивостей і відносин явища, визначення яких можна назвати менш глибоким

попереднім пластом розуміння сутності. Властивостями виступають як потенційні можливості (непроявлене), так і реально властиві явищу (предмету) ознаки. Звідси справедливо під ознакою розуміється наявність або відсутність властивості у явища (предмета), а також наявність або відсутність відносин між явищами (предметами) [69, с. 133].

Відомий російський правознавець В.С. Нерсисянц переконливо доводить, що навіть найбільш стисле визначення сутності позитивного права повинно мати у собі принаймні два визначення (дві характеристики), перше з яких містило б одну з характеристик права як сутності (тобто права у його відмінності від закону), а інше – характеристику права як явища (тобто права як державно-обов'язкового, законного явища). Ураховуючи ці зауваги, В.С. Нерсисянц сформулював визначення позитивного права, яке є загальнообов'язковою формальною рівністю, рівною мірою (масштабом, формою, нормою) свободи, що має законну силу, справедливість, яка наділена силою закону, загальнообов'язковою формою та системою норм рівності, свободи та справедливості [120, с. 37].

Природно-правова школа, навпаки, розрізняє телеологічні та інструментальні цінності і, визнаючи право (як систему примусово реалізованих норм поведінки) лише інструментальною цінністю, намагається дати змістовне (ціннісно-цільове) обґрунтування встановленого ним «порядку», інакше кажучи, знайти певне надпозитивне природне право, що виступає стосовно права позитивного як критерій його правової (чи неправової) оцінки і виправдання телеологічної цінності.

Однак до вивчення правової природи можна підійти і з іншого боку, розглядаючи зумовленість права явищами і процесами матеріального, соціально-суспільного порядку. У такому разі є сенс ставити перед собою завдання розкрити ті фактори об'єктивної соціальної дійсності, які є первинними, тобто виступають причинами виникнення, існування, зникнення тих чи інших елементів правової системи суспільства. Досягнення розуміння категорії правової природи також

можливо через пізнання виконуваних досліджуваним правовим феноменом функцій.

Так, на думку Д.В. Братуся, проникнення в суть проблеми, занурення у внутрішній світ аналізованого предмета, його вивчення стосуються історичних реалій і економічного базису, а звірка отриманого результату з основними засадами та правовими ідеями, зіставлення з позиціями класичної доктрини, обґрунтування авторської думки при визначенні власної лінії або виправлення поспішно зроблених висновків у разі відсутності аргументів – ось надійна гарантія виявлення дійсної, а не уявної (бажаної) юридичної природи.

Неясності нормативної лексики дають змогу порушити питання про неточне відображення в законодавстві юридичної природи деяких інститутів (субінститутів), про необхідність почуття гармонії при поєднанні, наприклад, «правової природи» («юридичної природи») і «природи права», про неприпустимість «розхитування» в чинному тексті і новелах тонких граней між цими поняттями [24, с.29].

С.С. Алексєєв визначає юридичну природу через юридичні характеристики правового явища, що дають змогу побачити його структуру, місце і роль серед інших правових явищ відповідно до його соціальної природи [4, с. 277].

Відповідно, характеристиками, що розкривають соціальну роль правової природи окремого правового феномена, з одного боку, є всебічне з'ясування фактичних обставин справи, їх правового сенсу, а, з іншого, виділення типових ознак, істотних характеристик і, в кінцевому підсумку, поняття досліджуваного явища.

З урахуванням викладеного вище, можна сформулювати таке визначення: юридична природа – це правова категорія, яка відображає правоутворюючий взаємозв'язок юридичного факту і норми права, визначаючи не тільки конкретні юридичні наслідки, але і розкриваючи сутність окремого правового феномена, його структуру, місце і роль серед інших правових явищ [44, с. 19].

Використання такого критерію, як юридична природа, уможливорює виокремлення таких видів правових актів: самостійні – отримують формальне

вираження в окремому юридичному документі, та мутуальні – юридично обов’язкова форма вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов’язковість іншого документа, але окремо кожен з цих актів не має юридичної сили.

Мутуалізм – тип співіснування різних видів, від якого вони отримують взаємну користь. Мутуалізм розглядають як один з різновидів симбіозу.

У ширшому науковому розумінні симбіоз є будь-якою формою взаємодії між організмами різних видів, зокрема паразитизм – відносини, вигідні одному, але шкідливі іншому симбіонту. Обопільно вигідний вид симбіозу називають мутуалізм. Коменсалізмом називають відносини, корисні одному, але байдужі іншому симбіонту, а аменсалізмом – відносини, шкідливі одному, але байдужі іншому [171, с. 343].

Аналізуючи зазначені положення у юридичній площині та здійснюючи певною мірою «юридизацію» поняття, яке використовується здебільшого в біології, вважаємо за можливе розгляд процесів мутуалізації у сфері формування правових актів.

Так, безперечно, правові акти переважно формалізують результат юридичної дії у юридичному документі. Але доволі поширені випадки, коли результат юридичної дії закріплюється не окремим, самостійним документом, а певною сукупністю актів, або в окремому документі, але з обов’язковою «прив’язкою» до іншого правового акта, причому кожен із цих актів має бути створений іншим суб’єктом.

Співіснування та зв’язок окремих правових актів є цілком закономірним явищем у сучасному праві. Наприклад, окремі акти офіційного тлумачення можуть бути розміщені у мотивувальній частині правозастосовних актів.

Крім того, для набрання юридичної сили та можливості безпосереднього впливу на суспільні відносини нормативно-правовим актам необхідно пройти процедуру реєстрації у Міністерстві юстиції України.

При аналізі індивідуально-правових актів ми стикаємося з доволі цікавою, з наукової точки зору, формою симбіозу правових актів, яку можна охарактеризувати як мутуальність правових актів. Так, зокрема у сфері нотаріальної діяльності до таких актів належать нотаріальні написи та засвідчення.

Ці види письмових правових актів об'єднує дуже важливий аспект їх правової природи, а саме: юридично-технологічні аспекти створення та соціальне призначення.

Кожен із зазначених актів має «двоелементну» структуру, яка складається з актів, що фіксують та формалізують завершення певного виду юридичної або іншої діяльності (засвідчення копій документів або підписів, що скріплюють документ), але окремо не мають самостійного значення, і це є найважливішим.

Такі акти є відображенням специфічної форми вираження взаємодії письмових правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен з цих актів не має юридичної сили. Як уявляється, такий акт є особливим видом юридичного симбіозу, який за аналогією з термінами, які використовуються у біології, слід назвати мутуальним актом.

2.2. Мутуальні нотаріальні акти у системі нотаріальних актів

Щодня нотаріуси посвідчують та засвідчують права, а також факти, які мають юридичне значення. Результати вказаних дій відображаються у правових актах. Як було досліджено у попередніх підрозділах, нотаріальні акти є особливим різновидом індивідуально-правових актів. Але дотепер у юридичній науці не має збалансованого, узгодженого та нормативно закріпленого їх визначення.

Найбільш ґрунтовне та ретельне дослідження нотаріальних актів у сучасній українській юриспруденції здійснила С.Я. Фурса, яка не лише сформулювала своє

визначення нотаріальних актів, але й провела їх класифікацію та охарактеризувала їх види. Але дослідження, проведене у межах цивільного права і цивільного процесу, не повною мірою відповідає запитам загальнотеоретичної юриспруденції і потребує доповнення аналітичними наробками зі сфери загальної теорії права й держави. Тому розгляд нотаріальних актів як особливого виду письмових правових актів у загальній системі формального вираження права є актуальним напрямом наукових досліджень.

Наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, як завершальна складова цієї нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом згідно з законом у письмовій формі шляхом вчинення або ж різних написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складанням акта тощо [177, с. 232].

У чинному законодавстві України відсутнє визначення терміна «нотаріальний акт». Стаття 50 Закону України «Про нотаріат» містить лише положення, що нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти [152].

Звідси випливає, що явище (нотаріальний акт), яке має місце у реальному житті, займає значиме місце у системі актів, що впливають на регулювання суспільних відносин, системно використовується, але загальні, нормативні положення щодо цього явища не відображені у відповідному нормативно-правовому акті.

Розуміння природи нотаріальних актів тісно пов'язане із з'ясуванням сутності конкретизації права, завдяки чому норма, яка відображає модель загальної поведінки, отримує персоніфікацію й фактично втілює у життя волю законотворця.

Так, на думку Ю.В. Андрушакевич, конкретизація правових норм є необхідним елементом механізму правового регулювання, що визначає ступінь

здійснення програм, закладених у абстрактних нормах права. За допомогою конкретизації індивідуалізуються положення загальної правової норми, конкретизуються суб'єктивні юридичні права і обов'язки певного кола суб'єктів, їх повноваження і юридична відповідальність. Індивідуалізація загальних моделей поведінки стосовно конкретних осіб – другий рівень конкретизації. За допомогою правоконкретизації можливо встановити особливості прав, обов'язків, повноважень і відповідальності. Отже, особливості правовідносин багато в чому залежать від характеру регулюючого впливу норм права, в результаті якого складаються різні види правовідносин – регулятивні чи охоронні, активні чи пасивні. Отже, можна зробити висновок, що конкретизація є супутнім явищем правового регулювання, дії права. У сфері правового регулювання вона не зводиться лише до з'ясування, уточнення і роз'яснення нормативних актів. За допомогою актів конкретизації здійснюється регулювання окремих суспільних відносин, у тому числі, й індивідуалізованих. Роль конкретизації обумовлена уточненням та конкретизацією абстрактності норм сучасної правової системи, які потребують з'ясування та в більшості випадків заповнення прогалин. Значною є роль конкретизації і в процесі нормотворчості, оскільки за її допомогою здійснюється процес нормотворчості, систематизація нормативних актів, реалізація права.

Від конкретизації правових норм і рівня правосвідомості суб'єктів правового регулювання залежить чіткість і ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин. Глибоке розуміння дійсного сенсу правової норми, знання офіційних роз'яснень змісту чинного законодавства, можливість застосування норм права до конкретної життєвої ситуації значно підвищує якість правового регулювання суспільного життя. І, безумовно, чим вищий рівень правосвідомості учасників суспільних відносин, які знаходяться у сфері правового впливу, тим дієвішим є механізм правового регулювання [8, с. 3-6].

Тобто конкретизація правових норм є невід'ємним елементом усіх стадій правового регулювання. Наголосимо, що конкретизацію не варто розглядати як з'ясування і роз'яснення нормативних актів – це здійснюється, як уже

зазначалося, шляхом тлумачення. Роль конкретизації правових норм полягає в тому, щоб деталізувати, уточнення правові норми, які здебільшого є абстрактними і загально-визначеними, шляхом прийняття правоконкретизаційного акта. Інакше кажучи, конкретизація забезпечує «перехід» від загальної моделі прав та обов'язків, котра закріплена юридичною нормою, до конкретної, що втілюється у правовідносинах. Однак на різних стадіях механізму реалізації права природа конкретизації залежить від специфіки самого механізму конкретизації, що має враховуватися на всіх стадіях правового регулювання [25, с. 110].

В юридичній літературі під механізмом правового регулювання визначають сукупність правових засобів, узятих в єдності, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини у бажаному для неї напрямку [169, с. 190].

Щодо елементів механізму правового регулювання в теорії права існують різні підходи. Більшість учених обґрунтовують широке розуміння його структури, зараховуючи до неї юридичні норми, нормативно-правові акти, акти офіційного тлумачення, юридичні факти, правовідносини, акти конкретизації, акти реалізації права, правозастосовні акти, правосвідомість, режим законності [175, с. 458].

Не викликає сумніву, що механізм правового регулювання містить у собі: діючу систему права і законодавства; правові принципи, які відповідають соціальному призначенню правової держави і громадянського суспільства; систему суб'єктів правозастосовної діяльності, їх професійну правосвідомість і правову культуру, які виступають від імені держави або уповноважені державною владою; стадії процесу застосування правових норм; індивідуально-правові акти щодо реалізації і конкретизації правового регулювання суспільних відносин, спрямовані на охорону соціальних цінностей і законних прав суб'єктів суспільних відносин. Одним з особливих видів зазначених індивідуально-правових актів конкретизації права є нотаріальні акти.

Нотаріальний акт має свій зміст і свою форму. Змістом нотаріального акта є його сутність, сукупність тих його суттєвих ознак, які характеризують його як

певне правове явище та водночас відрізняють його від інших подібних правових явищ. Формою нотаріального акта є його зовнішній прояв, доступний для сприйняття.

Ми можемо стверджувати, що нотаріальні акти виступають основою виникнення та розвитку (зміна або припинення) юридичних прав та обов'язків. Але, у будь-якому випадку, нотаріальний акт, є формалізованим у письмовому правовому акті вираженням нотаріальної дії [45, с.13].

На думку С.Я. Фурси, існування в правовій дійсності формально вираженого нотаріального акта формує в учасників правовідносин переконання в існуванні засвідчених нотаріусом прав чи фактів. Посвідчені нотаріальним актом факти чи права розглядаються в правовому обороті як безспірні, законність яких встановлена публічною особою – нотаріусом. Нотаріус в силу специфіки нотаріальної діяльності не вправі видавати нотаріальні акти, які мають нормативний характер. Нотаріальний акт регулює правовідносини на стадії реалізації особою належних їй прав. Він має виключно індивідуальний характер, його дія розрахована на конкретизацію правового регулювання щодо певного життєвого випадку. І цим нотаріальний акт як один з видів правових актів відрізняється від тих правових актів, які мають нормативний характер та сфера дії яких не обмежується одним випадком [177, с.240].

Усе це уможливорює висновок, що нотаріальні акти виступають основою виникнення та розвитку (зміни або припинення) юридичних прав та обов'язків. Але, у будь-якому разі, нотаріальний акт є формалізованим у письмовому правовому акті вираженням нотаріальної дії.

По суті, нотаріальні акти завжди є фактами, які породжують юридично значущі наслідки для учасників. Наприклад, згідно з ч. 3 ст. 640 ЦК України, договір, який підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення [189]. Моментом же нотаріального посвідчення договору фактично є момент вчинення нотаріусом на договорі нотаріального акта (посвідчувального напису). Отже, саме з винесенням нотаріального акта у сторін договору виникають права та обов'язки.

Іншою не менш важливою характеристикою нотаріального акта є те, що він виступає доказом завершення юридичної справи. Ураховуючи, що згідно з українським законодавством про судочинство ніякі докази для суду не мають наперед встановленої сили, а факти, встановлені нотаріусом, можуть бути спростовані, нотаріальні акти з більшим ступенем ймовірності підтверджують існування посвідченого факту чи права, ніж докази з простою письмовою формою. Крім того, окремі нотаріальні акти мають розпорядчий характер, у зв'язку з чим підлягають виконанню суб'єктами правовідносин, а виконавчий напис нотаріуса, згідно із законодавством про виконавче провадження, має також й виконавчу силу, та є одним з видів виконавчих документів, а тому підлягає виконанню у примусовому порядку.

Виникнення нотаріального акта засновано на двох нормах: матеріальній та процесуальній. Якщо перша фіксує обставини, за яких нотаріальний акт має з'явитися, то друга відображає, яким має бути цей акт. Так, при посвідченні правочинів, засвідченні вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, справжності підпису на документах, вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, при посвідченні часу пред'явлення документа, при видачі дублікатів тощо на відповідних документах вчиняються посвідчувальні написи [149].

На думку С.Я. Фурси, нотаріальний акт – це виражене в процесуальній формі правозастосовче рішення нотаріуса по окремій справі, яке містить його волевиявлення на вчинення нотаріальної дії чи вирішення окремого процесуального питання, прийняте ним на підставі норм матеріального та нотаріального процесуального права. Відштовхуючись від цього визначення, авторка обґрунтовує необхідність виокремлення таких видів нотаріальних актів: декларативного та розпорядчого; основного та допоміжного; письмового й усного; акти охорони й акти захисту [177].

За своїм правовим характером нотаріальні акти поділяються на акти декларативного характеру (наприклад, посвідчувальний напис, свідоцтво про право на спадщину, акт про протест векселя) та акти розпорядчого характеру (наприклад, виконавчий напис, заборона відчуження майна, постанова про

витребування доказів). Акти декларативного характеру загалом лише засвідчують існування певного факту чи права, не створюючи певного правового обов'язку, що виникав би безпосереднього з цього акта. Акти ж розпорядчого характеру містять певне розпорядження нотаріуса, що або обмежує можливу поведінку особи, або ж зобов'язує її до певної поведінки. З актів розпорядчого характеру виникає безпосередній обов'язок особи діяти у певний спосіб або утриматися від вчинення певних дій. Досить часто нотаріальний акт розпорядчого характеру стосується осіб, які не є безпосередніми учасниками нотаріального процесу, але обов'язки для них створює саме цей нотаріальний акт.

За процесуальною метою нотаріальні акти поділяються на основні (завершальні), якими закінчується нотаріальне провадження по суті, та допоміжні, якими в нотаріальному процесі вирішуються окремі процесуальні питання.

Основними нотаріальними актами є всі завершальні акти, якими нотаріус оформлює вчинену нотаріальну дію (написи, свідоцтва, акти тощо), а також постанова про відмову у вчинення нотаріальної дії. Допоміжними нотаріальними актами є всі інші види постанов нотаріуса (про витребування доказів, зупинення вчинення нотаріальної дії, відкладення вчинення нотаріальної дії тощо), якими вирішуються окремі процесуальні питання та завданням яких є забезпечення прийняття обґрунтованого завершального акта.

За формою вираження нотаріальні акти можуть бути письмовими або усними.

Як правило, форма нотаріального акта є письмова. Письмова форма нотаріального акта визначає його спеціальні атрибути. Нотаріальний акт викладається у формі самостійного письмового документа або спеціальних написів на документах. Ці написи можуть бути зроблені нотаріусом або безпосередньо, або за допомогою спеціальних штампів. Письмова форма нотаріального акта зумовлює також його спеціальний зміст.

Усна форма нотаріального акта застосовується, наприклад, при відмові особі, яка звернулася до нотаріуса, у вчиненні нотаріальної дії. Однак і в цьому разі, якщо особа, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, вимагає винесення

письмово акта про це, нотаріус зобов'язаний упродовж трьох робочих днів з моменту відмови винести постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії у письмовій формі.

Класифікації можуть підлягати й окремі групи нотаріальних актів.

Так, наприклад, залежно від правової мети нотаріальні акти, якими оформляється вчинена нотаріальна дія, можна поділити на акти охорони та акти захисту. В основу цієї класифікації покладене питання функцій нотаріату, а також розмежування понять «охорона права» та «захист права».

Так, найбільш поширеною в науці є думка про те, що охорона права є сукупністю діянь, спрямованих на запобігання порушенню права, метою ж захисту права є вчинення діянь, спрямованих на відновлення вже порушеного права.

Звідси актами охорони є нотаріальні акти, правовою метою яких є запобігання порушенню прав учасників правовідносин. Усі нотаріальні акти, за винятком виконавчого напису нотаріуса, є актами охорони. Їх правова мета зумовлюється виконанням нотаріатом правоохоронної функції.

Актами захисту є нотаріальні акти, правовою метою яких є відновлення порушених прав учасників правовідносин (захист права). Актом захисту є виконавчий напис нотаріуса, правовою метою якого є відновлення вже порушених прав учасників правовідносин. Правова мета акта захисту визначається виконанням нотаріатом правозахисної функції.

На підставі зазначених положень розроблено таке розуміння нотаріального акта: це формальне відображення нотаріальної дії у юридично обов'язковій формі, певне вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах.

Вважаємо за доцільне внесення змін до Закону України «Про нотаріат», а саме: слід доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов'язкова форма вираження результату

нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах». Крім того, існує необхідність відокремлення нотаріальних актів від нотаріальних дій.

Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом Міністра юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5, визначені типові процесуальні форми окремих нотаріальних актів. У цьому нормативному документі вміщено понад вісімдесят форм різних нотаріальних актів [150].

Процесуальна форма кожного виду нотаріального акта визначається характером та завданнями нотаріальної дії, яка вчиняється, і тими правовими наслідками, на досягнення яких вона спрямована. Кожна нотаріальна дія завершується винесенням нотаріального акта певної процесуальної форми та змісту. Нотаріальні акти залежно від своєї процесуальної форми поділяються на написи (посвідчувальні написи, виконавчі написи, напис про внесок), свідоцтва (свідоцтва про право на спадщину, свідоцтва про право власності, свідоцтво, яке посвідчує повноваження виконавця заповіту, свідоцтва про посвідчення певних юридичних фактів, свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів), акти (акт про морський протест, акти про протести векселів, акти опису майна), заборони (заборона відчуження майна), зняття заборони (зняття заборони відчуження майна), протоколи (протокол про оголошення секретного заповіту), квитанції (квитанція про внесок) та постанови (постанова про відмову у вчиненні нотаріальної дії, постанова про відкладення вчинення нотаріальної дії, постанова про зупинення нотаріальної дії, постанова про направлення документа до експертної установи, постанова про витребування доказів) [177].

Ураховуючи ступінь затребування та особливості створення актів у процесі нотаріальної діяльності, слід виділяти мутуальні та самостійні письмові нотаріальні акти. До мутуальних нотаріальних актів належать документи, які виражені у формі юридично значущого симбіозу двох правових актів (наприклад, нотаріальні написи та засвідчення); до самостійних – окремі документи, вірогідність яких не потребує будь-яких додаткових актів (наприклад, свідоцтва).

У попередніх підрозділах було розкрито природу мутуальних актів і встановлено, що мутуальний правовий акт є юридично обов'язковою, письмовою формою вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів.

Найбільш важливою ознакою таких актів виступає юридично значущий симбіоз двох правових актів: нотаріального й цивільно-правового. Завдяки такій формі симбіозу один акт (нотаріальний, наприклад, посвідчення), складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість іншого документа, але окремо кожен з цих актів не має юридичної сили.

Аналіз, наприклад, таких нотаріальних дій, як засвідчення вірності копій документів і витягів з них, засвідчення справжності підписів на документах, виявляє, що засвідчення вірності копій документів і витягів з них здійснюється нотаріусом за усним зверненням заінтересованої особи. Результат цієї нотаріальної дії оформляється у мутуальному нотаріальному акті.

Так, при засвідченні копії документів нотаріусом проставляється штамп «копія» та робиться відповідний напис на документі, який завіряється. При підготовці до засвідчення вірності копій документів і виписок з них нотаріус зобов'язаний особисто звірити з оригіналом документа копію чи виписку з документа, вірність яких він засвідчує. Нотаріуси засвідчують вірність копій документів, виданих юридичними особами, за умови, що ці документи не суперечать закону, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій не заборонено законом.

Засвідчення вірності копії є нотаріальною дією, що спрямована на підтвердження факту відповідності копії оригіналу документа. Визнано, що вчинення нотаріальної дії означає надання копії документа юридичної сили [85, с. 17].

Варто звернути увагу, що у ст. 34 Закону України «Про нотаріат» використовується формулювання «засвідчення вірності копій (фотокопій) документів», а в положеннях ст. 75 Закону України «Про нотаріат» йдеться тільки про засвідчення вірності копій. Поняття «копія» визначається як точне, відповідне оригіналу відтворення чого-небудь. Термін «фотокопія» означає копію якого-

небудь документа, рукопису та ін., зроблену способом фотографії. Отже, копія і фотокопія різняться між собою технікою відтворення документа. Тобто фотокопія передбачає відтворення тексту документа саме за допомогою фотографії (наприклад, з використанням копіювальної техніки). Виготовлення копії означає інакше відтворення тексту (наприклад, шляхом друкування його за допомогою технічних засобів з розшифровкою печаток і підписів). З цього випливає, що фотокопія є різновидом копії, яка, своєю чергою, може здійснюватися різними способами. У такому разі використання у ст. 75 Закону України «Про нотаріат» формулювання «копія» варто сприймати в розумінні засвідчення копій, здійснених будь-яким способом, у тому числі фотокопій. З метою усунення незбігу законодавчих визначень не було б зайвим доповнення ст. 75 Закону України «Про нотаріат» терміном «фотокопії». У цьому разі порядок засвідчення копій та фотокопій відрізняється тільки технічним відтворенням тексту документа, інші ж вимоги слід визнати однаковими для засвідчення копій та фотокопій. Загалом засвідчення вірності копії та фотокопії є подібним за змістом і сутністю та породжує єдиний правовий результат – підтвердження факту відповідності копії документа його оригіналу [152].

Засвідчення вірності копій (так само фотокопій) здійснюється виключно щодо документів. Отже, ключовим питанням під час вчинення цієї нотаріальної дії є визначення нотаріусом, що йому подано для її вчинення саме документ. Як визначається в листі Головного управління юстиції у м. Києві «Узагальнення нотаріальної практики приватних нотаріусів Київського міського нотаріального округу з питань засвідчення вірності копій (фотокопій) документів» від 23.09.2008 р. № 03-08-1372, документ є одним із найпоширеніших елементів суспільних відносин, однією з головних передумов взаєморозуміння людей, носієм певної інформації. Він має такі три основні властивості. По-перше, створюється людиною для того, щоб зберегти певне знання, почуття, уявлення в часі та передати його іншим споживачам інформації. По-друге, має в собі завжди будь-яку інформацію, може щось передати тому, хто знайомитиметься з ним, вивчатиме його, читатиме; тобто він потрібен людині саме для того, щоб

ознайомитися з цією інформацією. По-третє, є «матеріальним об'єктом» або речовинним носієм інформації; тобто документ є річчю, яку можна побачити, почути або відчувати органами почуттів. В узагальненому вигляді документом є інформація, яка матеріально виражена та зафіксована у вигляді знаків, символів, письма, графічних зображень, образів. Отже, важливими і невід'ємними ознаками документа є його можливість викликати певні юридичні наслідки та його офіційний характер [181].

Згідно з зазначеним нормативно-правовим актом, відповідність документа, з якого посвідчується копія, вимогам закону означає, що документ не повинен суперечити законові як за змістом, так і за формою. Документом, який суперечить законові, визнається такий, зміст якого є протиправним. Наявність юридичного значення документа означає, що документ, з якого засвідчується вірність копії, повинен стосуватися прав і законних інтересів громадян, мати значення для подальшої їх реалізації, а отже, створювати певні правові наслідки для громадянина. У цьому ж листі зазначається, що практично кожний документ, який стосується прав і законних інтересів громадян, має чи може мати юридичне значення. Якщо у нотаріуса виникають сумніви щодо юридичного значення документа, він може з'ясувати, з якою метою засвідчується вірність копії. Звідси неправомірною буде відмова нотаріуса засвідчити вірність копії документа, якщо строк його дії закінчився, а значить, документ буцімто втратив своє юридичне значення.

Отже, встановлення факту, що поданий документ не суперечить закону, означає визначення відповідності документа вимогам закону за змістом і за формою. Це кореспондує визначенню офіційного документа, що міститься в ст. 358 Кримінального кодексу України, де вказується на таку характеристику документа, як дотримання при його складанні визначених законодавством форм та наявність відповідних реквізитів. З цього визначення також вбачається, що відсутність вказаних ознак документа, тобто складення його з порушеннями, не дозволяє говорити про його офіційний характер, що означає відсутність його юридичного значення [98].

Важливим є також те, що забороняється засвідчувати вірність копії деяких документів, які видаються органами охорони здоров'я: довідок лікувальних установ про народження дитини, лікарняних свідоцтв і фельдшерських довідок про смерть, довідок і висновків про наявність психічних захворювань, медичних висновків на дітей-інвалідів з дитинства у віці до 16 років, свідоцтв про хворобу колишніх військовослужбовців, у тому числі й тих, хто знаходився в полоні. Засвідчувати вірність копій лікарняних листків, якщо вони були видані лікарем і з затвердженням головного лікаря або спільно з ним, можна лише за умови, що їх підписали обидва лікарі. Не можна засвідчувати виписку із залікової відомості, якщо не пред'явлено диплома про закінчення навчального закладу.

Не підлягають засвідченню також тимчасові посвідчення, видані технікумами замість диплома, а також довідки про закінчення інтернатури, клінічної ординатури, аспірантури, виданих замість посвідчень. Не можна також засвідчувати вірність копій протоколів засідань екзаменаційних комісій при проведенні кандидатських іспитів. Не підлягає засвідченню вірність копій записів актів громадянського стану, оскільки видача їх громадянам заборонена, а юридичне значення матиме видане за встановленою формою свідоцтво. Забороняється засвідчувати вірність копій перепусток для входу в установу, посвідчень про відрядження військовослужбовців, довідок про перебування в партизанських загонах. Не підлягають засвідченню копії трудових книжок у разі виїзду громадянина за кордон, бо трудові книжки не підлягають легалізації та вивозу за кордон. За запитом видаються архівні довідки. Копія заповіту може бути засвідчена лише після подання нотаріусові особою, вказаною в заповіті, свідоцтва про смерть заповідача і за умови, що нотаріус має документальне підтвердження того, що заповіт не скасовано і не змінено.

Не можна погодитись з думкою, що особа не має права засвідчити копію документа, яким є заповіт, до смерті заповідача. Це безпосередньо впливає з того, що заповіт стосується прав та інтересів осіб та має значення для подальшої їх реалізації. При цьому той факт, що документ породжує правові наслідки тільки після смерті заповідача, також не можна сприймати як відсутність його

юридичного значення. Це пояснюється тим, що заповіт стосується і впливає на реалізацію права та законних інтересів інших спадкоємців у майбутньому.

Документи, що подаються для засвідчення вірності копії, повинні відповідати вимогам, визначеним законом. Невідповідність зазначених документів встановленим вимогам або наявність сумнівів щодо їх дійсності є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови в її вчиненні. Порушення вимог закону, встановлених для засвідчення вірності копії, тягне за собою недійсність вчиненої нотаріальної дії [152].

Не менш яскравим прикладом мутуального нотаріального акта є виконавчий напис нотаріуса.

Виконавчі написи вчиняються виключно за документально оформленими вимогами, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. На сьогодні чинним є Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172. Цей Перелік є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. Законодавством можуть бути встановлені випадки заборони звернення стягнення на окремі види майна. Так, не може бути звернене стягнення: на майно, одержане на підставі договору про припинення права на утримання (ст. 89 Сімейного кодексу України); на майно, одержане за договором про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 Сімейного кодексу України); на майно, передане за договором довічного утримання протягом життя відчужувача (ст. 754 Цивільного кодексу України) [148].

Умови, за наявності яких вчинення виконавчого напису є можливим, передбачені ст.ст. 87–88 Закону України «Про нотаріат». По-перше, заявлена вимога повинна підпадати під конкретний вид заборгованості, який міститься в Переліку. По-друге, надані документи мають підтверджувати безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем. По-третє, нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо з дня виникнення вимоги минуло не

більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається в межах цього строку. Так, відповідно до ст. 258 ЦК України скорочений строк позовної давності тривалістю в один рік встановлено для стягнення неустойки (штрафу, пені) [189].

Вчинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання та (або) умов іпотечного договору здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту одержання іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмової вимоги про усунення порушень (ст. 35 Закону України «Про іпотеку»).

В разі вчинення виконавчого напису за договором іпотеки нотаріус перевіряє за даними Державного реєстру іпотек наявність чи відсутність заставної, а також наявність інших іпотекодержателів. Виконавчий напис здійснюється нотаріусом після спливу десяти днів з дня одержання іншими іпотекодержателями письмового повідомлення про звернення стягнення на предмет іпотеки. У разі отримання письмової заяви від попереднього іпотекодержателя, який має вищий пріоритет, про припинення звернення стягнення на предмет іпотеки виконавчий напис нотаріусом не вчиняється. За наявності заставної вчинення виконавчого напису може бути здійснено лише на підставі заяви (вимоги) власника заставної [150].

Виконавчий напис вчиняється на оригіналі документа, що встановлює заборгованість (нотаріально посвідчені угоди, опротестований вексель тощо). Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку. Виконавчий напис може бути вчинений нотаріусом не раніше опротестування векселя і не пізніше строків позовної давності, зазначених в ст. 70 Закону України від 06.07.1999 року № 826-XIV «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі» [155].

Особливим видом мутуальних нотаріальних актів є засвідчення вірності перекладу. Згідно з ч. 1 ст. 79 Закону України «Про нотаріат», вірність перекладу засвідчується нотаріусом, якщо він знає відповідні мови [152]. При цьому у Законі не міститься вказівки на обов'язковість наявності у нотаріуса диплома, що підтверджує кваліфікацію щодо здійснення перекладу. Наприклад, в Україні більшість нотаріусів вільно володіють українською та російською мовами, тому можуть здійснювати переклад текстів документів на ці мови. Якщо нотаріус не знає відповідних мов, переклад документа може бути зроблено перекладачем, справжність підпису якого засвідчує нотаріус. Засвідчення вірності перекладу нотаріусом є підтвердженням факту відповідності тексту перекладеного документа його оригінальному тексту.

Необхідно звернути увагу на положення під п. 1.2 п. 1 гл. 8 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, де зазначається, що нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови, з яких або на які перекладається документ. Останнє формулювання викликає деякі зауваження. У буквальному його розумінні нотаріус при здійсненні перекладу повинен знати мови, з яких або на які перекладається документ, тобто лише одне з двох. Разом з тим при здійсненні перекладу обов'язковим є знання і мови, з якої здійснюється переклад, і мови, на яку перекладається текст [149].

Засвідчення вірності перекладу може здійснюватися як окрема нотаріальна дія, а також одночасно з вчиненням іншої нотаріальної дії.

Засвідчення копій офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану і надалі використовуватимуться за кордоном, нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації (консульської легалізації чи проставлення апостиля) оригіналів цих документів. Вірність копії документа, виданого фізичною особою, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису фізичної особи на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування або за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування фізичної особи. Не допускається

засвідчення вірності копії документа, на підставі якого відповідні установи видають оригінал документа (довідки про народження дитини, довідки про смерть тощо).

Окремо регламентовано порядок видачі виписки з тексту правового акта. Так, вірність виписки може бути засвідчена у разі, коли її зроблено з документа, у якому міститься рішення кількох, не пов'язаних між собою питань. Виписка має відтворювати повний текст частини документа з певного питання. При виготовленні виписки з багатосторінкового документа обов'язково відтворюється текст першої та останньої сторінок, які надають можливість ідентифікувати документ, вірність виписки з якого засвідчується.

Окремим порядком оформлюється фотокопія-витяг з багатосторінкового документа засвідчується за правилами засвідчення вірності копій з урахуванням положень, встановлених у підпункті 5.3 пункту 5 Положення [149], із зазначенням відомостей про загальну кількість сторінок, що містить оригінал документа, та переліку сторінок, з яких виготовлена така фотокопія-витяг, у посвідчувальному написі.

Слід пам'ятати, що нотаріус засвідчує справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить закону і які не мають характеру правочинів та не містять у собі відомостей, що принижують честь і гідність людини. Нотаріус, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені у документі, а лише підтверджує, що підпис зроблений певною особою. На документі може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому випадку нотаріус установлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалася. Про причини, з яких фізична особа, заінтересована у вчиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається в посвідчувальному написі. Нотаріус не може засвідчувати справжність підпису фізичної особи на документі, у якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органу (час народження, шлюб, смерть, наявність хвороби, інвалідності, права

власності на майно тощо). Справжність підпису на зазначеному документі може бути засвідчена у випадку, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави. Засвідчення зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до банків з метою відкриття рахунків. При засвідченні зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків з метою відкриття рахунків, нотаріус перевіряє обсяг правоздатності юридичної особи, справжність підписів посадових осіб та їх повноваження на право підпису. На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подаються копія наказу про призначення на посаду або копія протоколу про обрання посадової особи, довіреність на ім'я керівника, видана вищим органом управління юридичної особи, тощо. За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами нотаріус засвідчує справжність електронного цифрового підпису на документах за правилами, передбаченими чинним законодавством [149].

2.3. Юридична техніка створення нотаріальних актів в Україні

Однією з основних умов ефективності дії сучасного права, безперечно, є його письмове вираження. Якісне формальне закріплення правових норм визнається системоутворюючим елементом правового регулювання. Аналіз юридичної ситуації є лише основою для формування правового рішення, яке, своєю чергою, здебільшого має бути виражено у відповідному юридичному документі. В основі створення юридичних документів лежить техніка юридичного письма.

На думку І.Д. Шутака, техніка юридичного письма – це складова юридичних технологій, що виступає як форма юридичного мислення та система професійних юридичних правил, засобів, прийомів і методів, які використовуються для забезпечення письмової побудови, конструктивності та досконалості нормативно-правових актів; професійне вміння та майстерність

написання, пов'язана зі стилем, манерою та способом документального вираження змісту офіційних та інших юридичних документів [196, с. 229].

Слід пам'ятати, що право отримує свій вираз не тільки в законах, а й в інших юридичних документах. І особливого значення письмове відображення вирішення юридичної справи набуває саме при винесенні індивідуально-правового акта.

За висновком Вищого адміністративного суду України під правовим актом індивідуальної дії слід розуміти виданий суб'єктом владних повноважень документ, прийнятий із метою реалізації положень нормативно-правового акта (актів) щодо конкретної життєвої ситуації, не містить загальнообов'язкових правил поведінки та стосується прав і обов'язків чітко визначеного суб'єкта (суб'єктів), якому він адресований [193].

Звідси можна твердити, що індивідуально-правовий акт відображає вирішення конкретної життєвої ситуації, яка має юридичне значення. Яскравим прикладом тут може слугувати нотаріальний акт.

Нотаріальний акт є формою вираження нотаріальної дії, в якій фіксуються її результати. Нотаріальні акти є різновидом індивідуально-правових актів як за порядком їх укладання, так і за їх значенням у житті суспільства. Технології їх створення у найбільш важливих аспектах відповідають вимогам і критеріям складання правозастосовних письмових правових актів.

Як уже зазначалося, правовий акт є юридичним документом, який відображає результат певної юридичної діяльності. Ураховуючи сутність та особливості нотаріальної діяльності, можна твердити, що вона є різновидом правозастосовної юридичної діяльності. Нотаріальні дії здійснюється компетентним суб'єктом на професійній основі, пов'язані із конкретизацією окремих положень правових норм, мають персоніфікований характер, юридичну обов'язковість, здійснюється відповідно до встановленої законодавством процедури.

Слід враховувати, що правові приписи, які містяться у правозастосовних актах, слід відносити до індивідуальних норм права.

Для нотаріальної діяльності характерним є те, що на противагу іншим видам юридичної діяльності, необхідна відповідна ініціатива зацікавлених суб'єктів (наприклад, подання особою документа для засвідчення його копії чи справжності підписів, що скріплюють документ).

В свою чергу, виразом відношення імперативності між статусами взаємодіючих суб'єктів права є акти застосування права, які включають у себе рішення, зміст яких безпосередньо можуть не залежить від бажання осіб, яким вони адресуються. Крім того, вказані рішення є обов'язковими щодо безпосередньої чи опосередкованої реалізації.

Зазначенні міркування стосуються, здебільшого, кримінального провадження, у сфері цивільній, заснованій на диспозитивності, ініціатива зацікавленого суб'єкта необхідна.

У руслі всебічного аналізу процедур створення нотаріальних актів передовсім необхідно розглянути технології правозастосування, які забезпечують законність та обґрунтованість нотаріального акта.

Щодо цього А.Ф. Крижановський вказує, що «юридична технологія може бути визначена як система науково обґрунтованих принципів, способів, прийомів і правил, які використовуються в процесі юридичної діяльності для досягнення її мети та вирішення поставлених завдань – підготовки, прийняття, оприлюднення і застосування різноманітних правових актів, здійснення профілактики правопорушень, правового виховання тощо» [97, с. 404].

На думку С.Д. Гусарєва, юридичну діяльність можна визначити як різновид соціальної діяльності, що здійснюють юристи-фахівці з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності до вимог права [37, с. 73].

При аналізі внутрішньої форми юридичної діяльності можна виокремити такі стадії її здійснення: встановлення фактичних обставин юридичної справи, юридична кваліфікація встановлених фактичних обставин, винесення рішення по справі. Своєю чергою, кожна з них складається з певної сукупності процедур,

виконання яких відображає не тільки спрямованість такої діяльності, а й дає змогу належно виконати встановлені завдання та вирішити юридичну справу.

Слід зауважити, що у правозастосовній діяльності ці технології отримують максимальний рівень нормативної регламентації. Дії слідчого, судді, нотаріуса мають чітко відповідати встановленому у чинному законодавстві порядку. Будь-який відхід від нього є порушенням і може тягнути за собою юридичну відповідальність.

За своєю суттю стадії здійснення правозастосовної діяльності є відображенням квінтесенції юридичної практики. Їх втілення у життя відбувається відповідно до спеціальних методів юридичної техніки й технологій.

Процес застосування права починається з дослідження фактичних обставин справи, які підлягають урегулюванню шляхом правозастосування. Предмет цієї стадії створюють різноманітні життєві обставини: дії (бездіяльність), події, стани. Але це аж ніяк не означає, що на цьому етапі має місце суто фактична, а не юридична діяльність. Навпаки, фактичний і юридичний зміст у дослідженні обставин справи нерозривно поєднані. Розвиток пізнання правозастосовного суб'єкта являє собою певний циклічний процес: від фактів життя до норм права і від права знову до фактичних обставин. С.С. Алексєєв у зв'язку з цим відмічає, що «на практиці застосування права являє собою безперервний, чим раз глибший процес юридичного пізнання, в ході якого відбувається звернення то до фактів, то до юридичних норм; на основі аналізу норм виникає необхідність більш глибоко дослідити фактичні обставини; аналіз же фактичних обставин змушує знову звернутися до норм, з'ясувати окремі юридичні питання тощо» [5, с. 233].

Серед основних питань, які підлягають вирішенню на цьому етапі, є такі:

по-перше, встановлюється сама можливість належності розглядуваних суспільних відносин до соціально-правового середовища. Предмет правового регулювання не залишається незмінним, оскільки «розвиток суспільного життя вносить постійні корективи до питання про фактичну належність відповідних явищ до правової сфери» [101, с. 39]. Ось чому правозастосовчий суб'єкт повинен відповісти на питання про те, чи перебуває взагалі ситуація, яка підлягає

вирішенню, у рамках правового поля. Негативна відповідь унеможливорює правозастосування, оскільки неможливо говорити про реалізацію права за його межами;

по-друге, визначається юридична значимість досліджуваних обставин та їх місце у предметі регулювання відповідної галузі права;

по-третє, встановлюється особистісний аспект суспільного відношення, яке підлягає урегулюванню. У зв'язку з цим здійснюється збирання інформації про особистість суб'єктів, щодо яких застосовується правова норма;

по-четверте, проводиться робота по зібранню, аналізу і процесуальному закріпленню доказів, що визначають юридичну основу справи;

по-п'яте, зібрані у справі докази повинні бути оцінені, щоб визначити ступінь їх допустимості і повноти.

При цьому зауважимо, що усі ці питання вирішуються взаємопов'язано, в комплексі і, своєю чергою, супроводжуються численними діями, яких потребують обставини справи і вимоги процедурно-процесуальної форми.

Кінцевим результатом усієї роботи правозастосовчого суб'єкта на цьому етапі є реконструкція усіх обставин справи, що мають юридичне значення, тільки тоді можна говорити про те, що дійсно істина у справі встановлена, а рішення відповідатиме вимогам обґрунтованості.

Вибір і аналіз норми права, яка підлягає застосуванню, складає другу стадію правозастосовчого процесу. Пошук необхідного нормативного матеріалу здійснюється правозастосовчим органом одночасно із дослідженням фактичних обставин справи відповідно до розвитку процесу правової кваліфікації. Така нерозривність процесів пізнання фактичної і юридичної природи вирішуваної справи, на думку деяких авторів, дає підставу для об'єднання цих двох стадій правозастосовчої діяльності в одну, яку можна було б назвати стадією дослідження фактичних і юридичних обставин справи [195, с. 221].

Перші дві стадії правозастосовчого процесу готують усі необхідні умови для центрального моменту правозастосування – прийняття остаточного рішення у справі і його документальне оформлення. Рішення у справі – це своєрідний

соціальний і юридичний підсумок попередньої інтелектуальної роботи правозастосовчого органу з дослідження фактичних обставин справи, збору і аналізу доказів і їх правової кваліфікації. Стадія прийняття рішення і його документального оформлення має декілька аспектів пізнання:

по-перше, як нормативно-кваліфікаційна проблема, яка полягає у підсумковій оцінці зібраних у справі доказів, у встановленні на їх основі дійсного уявлення про те, що відбулося, в остаточній юридичній кваліфікації діянь, подій, станів;

по-друге, як державно-владна, управлінська діяльність, результатом якої є індивідуально-владний припис, що виражає волю держави у вирішенні конкретної справи. Головне призначення правозастосовчого акта полягає у тому, що він виступає юридичним засобом впливу на суспільні відносини, реалізація якого забезпечується також можливістю державного примусу;

по-третє, як інтелектуально-вольова проблема правозастосовчої творчості, якісний результат якого визначається факторами самого різноманітного характеру. Однак серед них найважливіше значення мають, передовсім, суб'єктивні фактори, що визначають індивідуальне обличчя правозастосовчого суб'єкта: рівень розвитку його правової, моральної, політичної, естетичної культури, його професійно-ділові, вольові, психологічні та інші якості;

по-четверте, як проблема юридично правильного документального оформлення результатів правозастосовчої діяльності. Її вирішення передбачає, що правозастосовчий акт повинен відповідати певним вимогам як до його змісту, так і до зовнішнього оформлення.

Тобто, результат рішення юридичної справи виражається в індивідуальному державно-владному велінні, приписі, акті-документі, який називається правозастосовчим актом. Правозастосовчий акт може мати подвійну правову функцію: 1) юридичної констатації, тобто визнання існування певних фактів, їх правомірності (неправомірності), визнання того чи іншого права за даною особою чи констатації щодо даної події факту правопорушення; 2) нового юридичного обов'язку, тобто після винесення рішення (як-то: покладання

покарання, встановлення обов'язку вчинити певні дії у визначений строк, передати майно, сплатити борг тощо) необхідною є додаткова діяльність, новий обов'язок компетентних органів по виконанню рішення [168, с. 428].

Д.Г. Манько наголошує на необхідності виділення таких методів: юридичного аналізу, коли юрист вивчає й осмислює фактичні обставини справи, аналізує наявні докази та приймає рішення щодо витребування додаткової інформації; юридично-логічної концентрації, шляхом правової оцінки всієї сукупності обставин справи через співвіднесення даного випадку з певними юридичними нормами, та шляхом синтезуючих операцій, визначення норми яка має бути застосована; юридичного конструювання, компонування та формалізації порядку й результату вирішення завдань юридичної справи, яке отримує вираз у вигляді правового акту (письмового, усного, конклюдентного) [107, с. 17].

Аналізуючи правозастосовну, зокрема нотаріальну, діяльність крізь призму зазначених технологій, методів і стадій, слід відмітити, що у технології встановлення фактичних обставин справи можна виділити такі процедури. Ідентифікація та доведення – встановлення та аналіз обставин, які тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення правовідносин, з'ясування змісту і характеру відносин, що виникають між певними суб'єктами. Встановлюються лише ті обставини, які є юридично значимими. Встановлення фактичних обставин справи здійснюється за допомогою юридичних доказів. Чинним законодавством встановлено, які обставини потребують доведення, а які – ні (наприклад, неспростовні презумпції, преюдиції), та які факти підтверджуються спеціальними засобами (наприклад, експертизою).

Юридична справа – це не лише вирішення питання, а й сукупність документів, зібраних разом і належно оформлених. До сукупності цих документів належать докази, окремі процесуальні документи, якими починається, за допомогою яких проводиться й вирішується юридична справа. У рамках процедури оформлення суб'єкт правозастосування не лише приймає і належно оформлює докази, але й виносить рішення щодо прийняття справи до провадження та, у разі потреби, призначення експертизи та ін.

Матеріально-технічна складова є дуже важливим елементом процедури оформлення справи у сучасний період. Застосування комп'ютерів та інших засобів техніки, внесення даних у державні електронні реєстри, використання мережі Інтернет є обов'язковою умовою належного виконання обов'язків сучасного нотаріуса.

Технологія юридичної кваліфікації встановлених фактичних обставин, по суті, є правовою оцінкою всієї сукупності обставин справи, яка відбувається через зіставлення конкретної ситуації зі статтями нормативно-правових актів. Тут можна виокремити такі процедури.

Зіставлення – пошук норми права, яка може бути застосована до конкретної ситуації, при цьому ключове значення має аналіз гіпотези правових норм. Коли норма знайдена, необхідно встановити її відповідність офіційному виданню з урахуванням змін і доповнень.

Темпоральний аналіз – встановлюється чинність норми, а також: чи була вона чинна на момент виникнення фактичних обставин справи; чи є вона чинною на момент розгляду юридичної справи; її дія у просторі та за колом осіб, зворотна дія [106, с. 158].

Колізійний аналіз – при виявленні суперечностей змісту двох чи більше формально діючих норм необхідно вирішувати їх колізію з урахуванням такого: якщо норми мають різну юридичну чинність, то діє норма, що має вищу юридичну силу; якщо норми мають рівну юридичну силу, то діє норма, прийнята пізніше.

Тлумачення – встановлення змісту правових норм, розкриття співвідношення між їх «буквою» та «духом». У рамках цієї процедури відбувається не тільки інтерпретація норми суб'єктом застосування права, а й аналіз офіційних і неофіційних актів тлумачення обраної норми.

Винесення рішення є заключною технологією розгляду юридичної справи і постановлення нотаріального акта. На цьому етапі створюється документ, який закріплюватиме результат нотаріальної дії. Це персоніфіковане рішення, яке є виразом волевиявлення владного суб'єкта щодо обставин справи, воно

приймається відповідно до норм права, а його наслідки мають юридичне значення. Зазначена технологія охоплює такі процедури: юридичне конструювання й оголошення.

Юридичне конструювання – створення індивідуально-правового акта, який містить волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, що встановлює (змінює, припиняє) на основі юридичних норм права і обов'язки учасників конкретних правовідносин або міру відповідальності конкретних осіб. У передбачених законом випадках він оформляється у вигляді юридичного документа (переважно встановленого зразка).

Оголошення – прийняте рішення має бути доведене до відома учасників справи, сторін та інших визначених законом осіб. Оголошення є заключною процедурою, під час якої суб'єкт правозастосування (нотаріус) після дослідження всіх обставин справи і відповідної оцінки доказів робить остаточний висновок по суті заявлених вимог, котрий набуває форми правового акта.

Усе це ще раз підтверджує, що нотаріальний акт є відображенням результату нотаріальної дії.

Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. встановлено, що вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, передбачені статтею 37 цього Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України. Посвідчення заповітів і доручень, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у статті 40 цього Закону актів [152].

У цих нормах доволі чітко визначене коло суб'єктів і перелік діянь, які можуть отримати вираження у нотаріальних актах. Але таке вираження має відповідати певним правилам і технологіям. Удосконалення використовуваних

державними органами правових технологій – необхідна умова підвищення ефективності їх роботи й одне з найважливіших завдань, що постає перед юридичною наукою. Особливу роль у його розв’язанні виконує загальна теорія права, складовими частинами якої виступає вчення про юридичну техніку, юридичні конструкції, техніку юридичного письма, інструментальну теорію тощо.

І.І. Онищук зазначає, що на даному етапі суспільного розвитку, з огляду на актуальність та опосередковану наукову розробленість, проблема техніки юридичного письма не має належного науково-теоретичного і практичного обґрунтування. Недостатньо досліджено, зокрема, питання техніки юридичного письма та юридичних технологій як тісно взаємопов’язаних і практично значущих правових станів, що лежать в основі належної якості, ціннісних показників нормативно-правових актів та інших юридичних актів [131, с. 87].

Щодо цього Д.Г. Манько вказує на необхідність виокремлення таких юридичних технологій: технології створення – сукупність прийомів, методів, правил мистецтва створення письмових правових актів, унесення до них змін та їх скасування; технології впорядкування – сукупність прийомів, методів, правил мистецтва систематизації письмових правових актів; технології тлумачення – сукупність прийомів, методів, правил мистецтва з’ясування та роз’яснення сутності правових актів; технології обслуговування – сукупність прийомів, методів, правил мистецтва обнародування, реєстрації та зберігання тексту правових актів [107, с. 28].

Слід зазначити, що нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, які не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи, які мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, тексти яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також документи, написані олівцем. Не приймаються порвані документи та документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не з’єднані у спосіб, що унеможлиблює їх роз’єднання без порушення цілісності, не пронумеровані і не скріплені підписом

відповідної посадової особи та печаткою юридичної особи (у разі наявності), яка видала документ [149].

Крім того, регламентовані нормативно-правовими актами правила нотаріального діловодства встановлюють чіткі вимоги щодо форми та порядку складання нотаріальних актів.

Так, складання та оформлення нотаріальних документів здійснюється у порядку, передбаченому чинним законодавством. На документі, що видається нотаріусом, чи в посвідчувальному написі зазначається номер, за яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій. Дата запису в реєстрі повинна відповідати даті вчинення нотаріальної дії і даті складання документа. Оформлення документа включає його підписання. Свій підпис на документі нотаріус скріплює печаткою. Текст нотаріально оформлюваного документа (договору, заповіту, довіреності, заяви тощо) повинен бути викладений зрозуміло, чітко, грамотно, не повинен мати підчисток, з дотриманням вимог чинного законодавства [150].

Крім того, як і будь-який правовий акт, нотаріальний акт має відповідати вимогам, які є універсальними щодо всіх існуючих юридичних документів. До таких вимог належать: ясність, точність, простота й ефективність.

Критерій ясності юридичного письма означає, що слова, використовувані в юридичному тексті, повинні забезпечити смислову точність написаного, повністю відповідати думці, котра була вкладена в нього автором [187, с. 28].

Критерій точності забезпечується чіткістю, недвозначністю визначення термінів; відсутністю у тексті законів багатозначних термінів; позитивністю формул, які використовуються; неприпустимістю застосування дієслівних-невизначених конструкцій у безособових реченнях; неприпустимістю використання слів «нерідко», «інші», «при необхідності» тощо без подальшого пояснення [10, с. 63].

Критерієм простоти слугує: відсутність у тексті НПА громіздких конструкцій і зловживання дієприкметниковими зворотами; прямий порядок слів. Простота тексту включає також чистоту мови, відсутність позалітературних

елементів – просторічних слів, діалектизмів, жаргонізмів, плеоназмів, слів-паразитів, суржика тощо [145, с. 68].

Критерій ефективності полягає в дієвості, націленості на визначений результат. Якщо читач сприйняв інформацію, яка міститься в юридичному письмі, ціль досягнута. Якщо читач не зрозумів те, що ми написали, зрозумів неправильно, вважає текст неясним, нелогічним, ціль не досягнута, юридичне письмо виявилось неефективним [196, с. 121].

Варто додати, що нотаріальний акт має відповідати вимогам законності та обґрунтованості, справедливості та доцільності, а так само чинному закону. Ця відповідність певною мірою «зв'язує» всі індивідуально-правові акти, робить їх легальними. І, можливо, саме цей аспект є ключовим у ефективному вирішенні постійно виникаючих потреб індивідів.

Нотаріальний акт повинен бути об'єктивним, тобто містити достовірні та правильно зафіксовані відомості про події, явища, дії й стани. Наведені у ньому цифри, факти, дати, прізвища мають бути старанно перевірені. Кожен нотаріальний акт за своїм змістом повинен відповідати фактичним обставинам, які встановлені матеріалами справи, ґрунтуватися на достовірних фактах, та містити положення, які не суперечать законодавству.

Вимога правової культури документів передбачає, що при їх складанні у багатьох випадках слід посилатися на акт, відповідно до якого вони створені. Кожен нотаріальний документ повинен мати підпис відповідних посадових осіб, а також печатку. Законами чітко встановлено, хто підписує документи.

А.В. Красницька, розкриваючи природу правил створення юридичних документів, обґрунтовує, що вони мають бути складені офіційно-діловим стилем. Офіційно-діловий стиль характеризується нейтральністю і стриманістю тону викладу; точністю, чіткістю, стислістю і зрозумілістю викладу; використанням обов'язкових стійких мовних зворотів, що скорочують процес укладення текстів; відсутністю емоційної, експресивної, просторічної лексики; вживанням віддієслівних іменників, безособових і наказових форм дієслова; вживанням прямого порядку слів у реченні; тенденцією до використання складних речень.

Текст юридичного документа має бути логічно послідовним, зв'язним, точним, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим, переконливим. Аргументація та висновки мають бути об'єктивними. Офіційний документ покликаний спонукати до будь-яких дій, переконати (що досягається аргументованістю і логічністю фактів, доказів, які наводяться); в юридичному відношенні його формулювання мають бути бездоганними. Мові юридичних документів властива послідовність і логічність викладу: мотивованість висновків, однозначність змісту. Побудова тексту документів характеризується чіткою логічною єдністю та послідовністю, які реалізуються за допомогою причинно-наслідкових зв'язків у межах одного речення чи в повному тексті; зв'язком окремих частин тексту, оскільки кожна наступна думка (вислів) виходить з попередньої; підкресленням наступності або черговості подій чи явищ [91, с. 99–100].

Викладені в актах міркування, висновки й твердження повинні відповідати основним законам формальної логіки: 1) два висновки, що взаємно виключають один одного, не можуть бути одночасно істинними або неправдивими; 2) будь-яка думка повинна мати чітке і точне формулювання, сталий і незмінний зміст, бути тотожною самій собі; 3) достатньою підставою будь-якого твердження може бути інше, вже доведене і перевірене міркування, з якого впливає істинність цієї думки; 4) певна думка не повинна суперечити іншим міркуванням; 5) не припускати двозначності при формулюванні певного судження; 6) не допускати в тексті акта будь-яких асоціацій, суперечностей; 7) в юридичних документах усі міркування повинні бути доведені, а висновки – мотивовані. У випадку правильного застосування законів логіки висновки будуть істинними.

Необхідно постійно пам'ятати, що від якості тексту, точності, чіткості й ясності його стилю залежить юридична точність і послідовність регламентації поведінки людини. Домогтися, щоб юридичний документ відповідав вимогам точності, ясності, чіткості, доступності й простоти, можна тільки за допомогою відточеної юридичної техніки. В юридичних документах необхідно уникати використання понять невизначеного змісту, нечітких або неточних юридичних термінів, бо це може деформувати думку укладача, призвести до парадоксальних

ситуацій. Правові поняття мають бути максимально точними й ясними (зрозумілими). Конструювання таких понять вимагає глибокого знання дійсності, знання права, логіки та передбачає здатність до узагальнення й абстрактного мислення.

Особливістю юридичних документів є неупередженість укладача, відсутність будь-якої оригінальності чи різко вираженої стильової індивідуальності викладу правового матеріалу. Неупередженість офіційно-ділового стилю не викликає додаткових асоціацій, непотрібних емоцій. Почуття, переживання укладача документа до життєвих явищ, що відображаються в ньому, залишаються поза текстом юридичного документа.

Зміст юридичних документів повинен викладатися грамотно. Писемна мова вимагає чітких синтаксичних конструкцій, суворого дотримання стилістичних норм і правил граматики. Власне мовна грамотність означає дотримання норм орфографії, пунктуації та граматики. Фактично ж вимога грамотності набагато ширша: крім власне мовного, існує професійно-мовний і комунікативний рівень грамотності. Всі терміни, спеціальні поняття, конструкції, що сформувалися під впливом особливостей професійного мислення, повинні відповідати сучасному рівню правових знань, вживатися лише тоді, коли вони справді необхідні. Комунікативно грамотний текст повинен унеможливлювати різне осмислення одного й того самого тексту. Тільки тоді текст буде однозначним. Між іншим, однозначність самі юристи нерідко називають однією з першорядних і важливих ознак юридичного мовлення.

М. Зубков, конкретизуючи зазначені положення, вказує, що мова офіційного документа абстрагується від індивідуальних мовних особливостей людей, що вимагає певної формальності мови, застосування стандартних термінів, усталених мовних конструкцій із суворо встановленими правилами їх тлумачення. У правовій сфері спілкування необхідно вживати юридичні кліше, які обумовлюють точність найменування понять, і уникати штампів, які порушують такі вимоги юридичної техніки як точність, чіткість, стислість, стандартність. Ясності, точності, стислості, грамотності, зрозумілості й нейтральності

юридичного тексту сприяє правильне використання слів і термінів, терміносполук, раціональна побудова словосполучень. Єдністю мови і думки є точність. А однією з умов, що забезпечують точність юридичних документів, є єдність термінології, яка в них вживається [66, с.138].

Текст документа повинен бути зрозумілим. Зрозумілість письмового тексту також залежить від виразності шрифту (розбірливості почерку, розмірів абзацних відступів, кількості різних графічних виділень). Текст важко читається, якщо в ньому багато помилок, помарок, підкреслень, неоднакових інтервалів між словами, різних шрифтів.

Важливим правилом юридичної техніки є необхідність використання у тексті правового акта простих і зрозумілих термінів, які повинні відповідати тому змістові, який вони мають у літературній мові, законодавстві України, у спеціальних науках. Термінологія актів нижчого порядку не повинна відходити від термінології, яка вживається в актах вищого порядку, з якими вони пов'язані. Саме терміни, що позначають певні поняття, здатні найбільш точно формулювати правові приписи, виражати волю укладача документа.

Загальним принципом викладу нормативно-правових та індивідуальних правових текстів є відсутність у них жаргонної й іншої просторічної лексики.

Слід дотримуватися правила максимального обмеження вживання професійної лексики. При вживанні у правовому тексті професіоналізмів слід враховувати те, що така лексика не є загальноживаною. Адресатам нормативно-правових положень часто невідоме значення відповідного професіоналізма. До того ж уживання такої лексики засмічує нормативний правовий текст. Професіоналізми в юридичних документах, якщо без них не можна обійтися, необхідно супроводжувати легальною дефініцією.

Не слід перевантажувати речення великою кількістю уточнюючих обставин, підрядними реченнями. Неточності, полісемічні, синонімічні та паронімічні терміни і терміносполуки, зайві слова, що не несуть інформації, плеонастичні конструкції, тавтологія, повтори відволікають від з'ясування змісту юридичного документа. Тому їх слід уникати.

Будь-який юридичний документ має формальну визначеність, що обумовлено змістовими чинниками, логічною культурою правового мислення, рівнем юридичної техніки. Формальне конструювання тексту юридичного документа з дотриманням логічних прийомів, правил певним чином систематизують структуру його семіотичних (словесних, знакових) засобів, що виражають правову нормативність. Завдяки цьому зміст юридичного документа набуває чіткості й завершеності, логічної послідовності, цілісності, доступності для сприйняття [90].

Логічному та швидкому сприйняттю тексту документа сприяє його раціональна структура (логічне й послідовне розміщення складових частин, які розкривають зміст документа відповідно до його функціонального призначення) тексту юридичного документа.

Структуру документа характеризують такі ознаки: системна організація складових частин документа; певна закономірність зв'язків і відносин складових частин; відносна сталість і стабільність системно організованих елементів та їх зв'язків; цілісна системна єдність складових частин документа; здатність їх до системного і міжсистемного функціонування.

У текстах юридичних документів є велика кількість зовнішніх формалізованих ознак. Структурна формалізація текстів детально розроблена. Текст має чітку, графічно виражену письмову форму: нумерація частин, статей, пунктів, графічне виділення ключових слів або інших важливих частин у тексті документа.

Виклад кожного аспекту змісту юридичного документа необхідно починати з нового абзацу. Розбиваючи текст документа на абзаци, ми полегшуємо його сприйняття. Юридичний текст без абзаців сприймається важко. Кожен абзац містить речення, яке виражає головну ідею чи аспект теми. Якщо автору необхідно виділити й підкреслити будь-яке речення, він робить це за допомогою абзацу. Виклад з абзацу підкреслює ключові моменти документа.

Кожна складова частина, крім абзаців, повинна мати номер. Не дозволяється окремо нумерувати статті, пункти кожного розділу чи глави

документа. Нумерація проводиться арабськими цифрами, які є більш зручними. Нумерація пунктів, підпунктів повинна бути постійною і єдиною для всього тексту. Номер кожної складової частини включає в себе всі номери відповідних складових частин більш високих ступенів поділу [90].

Композиційна стрункість документа залежить від характеру та відомостей, що містяться в ньому. Юридичний документ бажано присвячувати одному питанню, він не повинен містити тематично різнорідних, логічно не пов'язаних між собою відомостей.

І.І. Оніщук цілком слушно зауважує, що сучасна юридична практика робить значний акцент на письмовому викладі, адже чудової юридичної проникливості навіть укупі з відмінними ораторськими здібностями рідко буває досить. Велика частина часу практикуючого юриста проходить за складанням різних юридичних документів, листів, запитів, заповітів, договорів, статутів та інших документів. Тому логічно, що одна з цілей юридичної освіти – навчити правознавців думати, говорити і писати юридично правильно. В цій діяльності недостатньо одного лише аналізу юридичної ситуації – необхідно ще відповідним чином викласти його результати. В основі створення юридичних документів, охоплюючи такі компоненти, як юридична мова, структура, визначення термінів, логіка викладення правових норм, чіткість, однозначність і грамотність використання формулювань лежить техніка юридичного письма. Розуміння техніки юридичного письма ототожнюється з юридично-догматичним методом. Загальне культурне розуміння техніки юридичного письма як юридичного мистецтва базується на онтологічній схемі. Позитивне право при такому розумінні являє собою, фактично, не що інше, як «стихію», існуючу за своїми внутрішніми законами. Ця «стихія» неминуче виражається в постійному кількісному зростанні масиву ситуативних юридичних норм, який з часом стає фактично незастосовним через свою «непорушність» [130].

Аналізуючи зазначенні положення, ми можемо прийти до висновку, що нотаріальні акти є різновидом правових актів, як за порядком їх укладання так і за їх значенням у житті суспільства. В свою чергу, технології їх створення, у

найбільш важливих аспектах, відповідають вимогам і критеріям складання письмових правозастосовних правових актів [43, с. 15].

Підсумовуючи, слід зазначити, що нотаріальні акти є особливим різновидом юридичних документів, тому на них поширюються як загальні правила юридичної техніки щодо створення письмових правових актів, так і спеціальні правила, зміст яких викладено у нормативно-правових актах, якими детально регламентовано, з одного боку, процедури вчинення нотаріальних дій, а, з іншого, вимоги до стилю, мови, структурних елементів та інших положень щодо формалізації результатів нотаріальної діяльності.

РОЗДІЛ 3

НОТАРІАЛЬНІ АКТИ В ОКРЕМИХ СИСТЕМАХ НОТАРІАТУ

3.1. Нотаріальні акти у системі латинського нотаріату

Для встановлення місця і ролі письмових нотаріальних актів у системі латинського нотаріату вважаємо за необхідне дослідити порядок і специфіку виникнення, формування та розвитку нотаріату як особливого інституту впорядкування соціальних відносин у суспільстві континентальної Європи, та проаналізувати сучасні механізми верифікації волі сторін за допомогою нотаріуса. Бо на основі отриманих даних і з урахуванням юридично-технологічних вимог до створення нотаріальних актів можна розкрити їх правову природу.

Слід взяти до уваги, що сучасний рівень розвитку суспільства зумовлює необхідність обов'язкового врахування двох положень: а) нині не існує абсолютно ізольованих національних правових систем; б) кожна існуюча сьогодні правова система базується не тільки на певних традиціях правопорядку, а й на особливих тенденціях їх розвитку відповідно до потреб конкретної правової системи.

Щодо першого положення Л.О. Корчевна цілком слушно зазначає, що основу всіх розвинених правових устроїв становлять універсальні, а не національні елементи, внаслідок чого і основні правові поняття та практика їх втілення більшою чи меншою мірою спільні в усіх сучасних правових системах [86, с. 5].

Зі свого боку, щодо другого положення А.Ф. Крижановський указує, що сучасному суспільству відповідає й сучасний рівень правопорядку, який має ґрунтуватися на розумінні суспільною правосвідомістю ідеї права як міри свободи, справедливості та формальної рівності. Воно не сумісне з нормативістським праворозумінням, яке виходить з того, що рамки свободи і справедливості визначаються державою [2, с. 132].

Безумовно, сучасний правопорядок є результатом розвитку суспільства, тому об'єктивність і повнота дослідження нотаріальних актів значною мірою пов'язана із усебічним, ретельним аналізом історії їх виникнення та розвитку.

Звертаючись до історичних пам'яток права, окремих наукових досліджень і свідчень, маємо своєю метою обґрунтування необхідності у створенні нотаріату, розкриття сутності нотаріальних актів, удосконалення нотаріальної діяльності, а також розвитку правової регламентації відносин у цій сфері. Не менш важливою є й оцінка досвіду багатьох поколінь щодо створення ефективного та справедливого нотаріату та порівняння особливостей його функціонування у різних правових системах.

Щодо цього цілком слушним є зауваження Л.Е. Ясінської, яка зазначає, що в умовах реформування усієї правової системи, появи нових нормативно-правових документів стає цілком очевидною потреба в об'єктивному та ретельному вивченні історії, в аналізі минулого з позицій нових підходів сьогодення. Таке дослідження сприятиме виробленню наукових оцінок щодо сучасного нотаріального процесу, правильному визначенню напрямів його реформування, що дасть змогу нотаріату по праву посісти належне місце поряд з такими інститутами як суд, прокуратура, адвокатура, в правовій системі України [198, с. 14].

Для історичного аналізу виникнення та розвитку латинського нотаріату слід передовсім визначити кілька ключових аспектів. По-перше, необхідно чітко розмежувати період виникнення діяльності, пов'язаної із затвердженням вірогідності певних об'єктів (як спірної, так і безспірної юрисдикції) та період виникнення та широкого використання термінів «нотаріус», «нотаріат». По-друге, провести аналіз формування нотаріату у континентальній Європі, бо саме на цій території була утворена його класична модель.

На думку М. Долгова, історію нотаріату можна простежити ще з давніх часів, коли печерний житель не міг уявити собі, які проблеми його чекають у співтоваристві з іншими людьми. Необхідність права виявляється з самого початку розвитку суспільної формації. І, напевно, це природно, що між особами з

тим неусвідомленим розумом виникали конфлікти. Ці розбіжності існували у людей не тільки між собою, а й між цілими групами. Напевно, подібні ситуації і підштовхнули розсудливих людей до того, що повинні з'явитися такі канони, за якими можна буде будувати своє життя спокійно. Вихід, який ніби сам знайшовся, на перших порах був єдиним для того часу способом існування. Поєдинок найсильніших, або просто перевага сили, став у первіснообщинному ладі уособленням справедливого вирішення усіх спорів. Саме такі ситуації, мабуть, породили ідею нотаріату. Переможець тих поєдинків отримував повноваження «головного адміністратора», що вирішував такі питання: реєстрація шлюбу, спадкування, територіальні спори та ін., тобто усі питання, що виникали з родинних відносин і бізнесу. Однак влада «героя» була відносною, оскільки могла знайти більш сильна людина. Також, напевно, існував і більш поширений спосіб, такий як підкуп «сильнішого» [52, с. 15–16].

Зі свого боку, П.А. Кенсовський, аналізуючи зазначений період, указував, що у часи родового суспільства не було центральної влади, уповноваженої перевіряти докази і встановлювати, які саме факти повинні бути прийняті за основу примирення. З огляду на взаємозв'язок релігії і права, у процесі регулювання суспільних відносин того періоду служителі культу зверталися до божественних сил, що нібито вирішували, яка зі сторін була права у своєму твердженні про конкретний факт. Це можна було з'ясувати, наприклад, за допомогою призначення легального двобою, результат якого сприймався як божественна вказівка на того, хто каже неправду, і вважався вирок [76, с. 23].

Виникнення і розвиток приватної власності потребували правового забезпечення різних угод щодо цієї власності, її переходу у спадок, а також посвідчення інших обставин, які мали значення для реалізації суб'єктивних цивільних прав. Тому виникнення нотаріату було зумовлене певними об'єктивними закономірностями розвитку цивілізованого суспільства.

На думку Л. Мандельштама, в Іудеї, Греції, Римі, у германських народів перші договори стверджувалися лише свідченнями людей і укладались у

публічних місцях: біля міських воріт, на площах, базарах, біля дверей храмів тощо у присутності випадкових свідків [105, с. 2].

Щодо цього К.І Чижмарь зазначає, що в історії правових учень можна виділити чотири основних способи забезпечення законності юридично значимого діяння: 1) присутність свідків при вчиненні тієї чи іншої юридично значимої дії є достатньою гарантією для справедливого вирішення питання; 2) встановлення пам'ятних погоджувальних став – щось на зразок межових знаків; 3) торговельна угода шляхом комісійного обміну товарами між приватними особами, як, наприклад, обмін взуття; 4) укладення письмового договору купівлі-продажу товару [191, с. 59].

Уважаємо, слід проаналізувати ті технічні інструменти, що використовувалися у той час для створення письмових актів (які сьогодні можна визначити як нотаріальні). Так, Л. Драгневич зазначає, що писарі-нотаріуси були відомі ще за періоду античної цивілізації в долині Нілу. Там і зараз є зображення писаря, який тримає калам у руці, при ньому маленька палітра з двома заглибленнями для чорної та червоної фарб – саме таким було оснащення писаря. Калам – це очеретяна паличка, що застосовувалася на Сході замість пера для написання. Функція писаря передавалася від батька до сина, саме від батька син отримував знання. На той час існували навіть родини писарів. Діти писарів отримували певну освіту, їх навчання проходило за допомогою лозини, а іноді батога, звідти пішло – «вухо у нього на спині». Писар Стародавнього Єгипту мав різні сфери діяльності, бо його засвідчення потребували польові роботи, комерційні операції, вирішення адміністративних проблем, армія, іноді писарі виконували функції жреців [54].

Усе це підтверджує, що із найдавніших часів, навіть у первісно організованому суспільстві, існували нагальні потреби у вираженні та фіксації вірогідності певних фактів та обставин у певних правових актах, таких, які сьогодні можна визначити як нотаріальні. Фактично вже у ті часи закладалась основа тієї діяльності, яка надалі сформується в інститут нотаріату. Безумовно,

основами появи нотаріату як самостійного інституту виступили розвинена система товарно-грошових відносин і писемність.

Нотаріат виник як інститут цивільного права ще за часів республіки у Стародавньому Римі. Тоді в Римі вже існували службові особи – писці, в обов'язки яких входило ведення судових журналів, різних записів публічно-правового характеру. Крім цих службових писців, у багатих римлян домашніми секретарями працювали приватні писці, які вели ділову переписку та оформляли різні юридичні угоди, їх називали нотаріусами (від лат. *nota* – знак, позначка), бо вони користувалися стенографічними значками для швидкого запису.

Ж. Патрашук, аналізуючи період формування правової основи цивільного обороту, вказує на створення дієвої судової системи, коли державний апарат досягає того ступеня свого розвитку, що дає змогу поряд з системою судових органів забезпечити існування спеціальних осіб, обов'язком яких стала письмова фіксація укладених операцій і зберігання їх примірників [135, с. 38].

Подальший розвиток цивільного обороту викликав у Римі появу табеліонів, яких можна назвати родоначальниками сучасного нотаріату. Будучи особами вільної професії, вони стягували за вчинення нотаріальних дій винагороду, розмір якої встановлювався державою.

Як зазначав М.П. Ляпідевський, під табеліонами розумілися особи, які, не будучи на державній службі, займалися у вигляді вільного промислу складанням юридичних актів і цінних паперів під контролем держави для всіх, хто мав таку потребу, за встановлену законом плату [103, с. 57].

Табеліони складали документи, а також посвідчували різні угоди. Процесуальний порядок їх посвідчення був настільки досконало розроблений, що гарантував їх законність і виключав будь-яку можливість оспорювання справжності угод, бо законність посвідчення мала підтверджуватися ще й судом.

Але Г.А. Круглякова схиляється до думки, що інститут табеліонів не можна ототожнювати з нотаріатом. Так, вчена зазначає, що незважаючи на весь нагляд, що здійснювався державною владою за діяльністю табеліонів, вчинювані ними акти все ж таки не мали публічної довіри (на відміну від актів, що вносилися до

судових протоколів) і жодної переваги порівняно із звичайними приватними документами. Таким чином, табеліони, умовно кажучи, були тільки помічниками при складанні документів, свого роду консультуючі юристи, звідси акти, які вони складали, не мали юридичної сили. Більш близьким до сучасного нотаріату був інший інститут. Це явка табеліональних документів у суді із занесенням їх до протоколу. Явка стосувалась не тільки тих документів, що внаслідок самого закону мали бути внесені до протоколу, бо могли бути визнанні недійсними (дарування на великі суми, судові заповіти, відкриття заповітів), а й усіх інших документів і актів, якщо на то була воля сторін. Завдяки протоколюванню, документи, що були посвідчені табеліонами, отримували силу публічних актів і ставали безспірними [100, с. 267].

Слід зазначити, що пізніше, поряд із світським інститутом табеліонів, уже за часів розвитку християнської церкви, виникає специфічна установа – нотаріат, а осіб, які виконували такі функції, іменували нотаріусами (від лат. *nota* – знак, позначка). Необхідно зауважити, що акцентування уваги на необхідності створення письмового акта компетентною особою у системі латинського нотаріату, тобто такого документа, який сьогодні іменується нотаріальним актом, пов'язано з цим періодом.

Так, Л.Е. Ясінська зазначає, що разом із світським інститутом табеліонів, що з часом набував і отримував більшого застосування, у сфері християнської церкви виникає подібна йому установа – нотаріат. Який почав своє існування при єпископах, а потім при абатах і інших церковних урядниках, під час їх бесід із населенням були присутні спеціальні особи, тобто нотаріуси, які були зобов'язані записувати такі бесіди і складати відповідні документи. Пізніше церковна влада почала застосовувати таку процедуру ведення справ і у світському житті [198, с.8].

У IX–XI ст. розвиток нотаріальної діяльності в Італії зумовив наділення нотаріусів офіційними державними повноваженнями та затвердженням на посаді представниками верховної влади. З Італії нотаріат поширився на Францію (XII

ст.) та Німеччину (XIV ст.). Це вказує на суттєвий вплив рецепції римського права на правові системи Європи.

Безумовно, ключову роль у подальшому становленні нотаріату мав його розвиток на теренах Франції. В.В. Комаров виокремив такі характерні риси французького нотаріату того періоду: «1) повне відокремлення спірної юрисдикції від безспірної із передаванням останньої у виключне відання нотаріату; 2) надання нотаріальним актам сили судових рішень, щоб примусове виконання їх могло здійснюватися без участі у цьому судової влади; 3) надання нотаріусам права рекомендувати собі наступника, що зумовлювало можливість продажу нотаріальних місць, на противагу іншим посадам публічного характеру; 4) довічне призначення на посаду нотаріусів» [82, с. 13].

Проведений аналіз історичного розвитку нотаріату вказує на значну роль нотаріусів у житті суспільства. Сутність нотаріальної діяльності, від часів виникнення її первісних форм до сучасного порядку організації, пов'язувалася із приватною сферою та цивільним оборотом, окремі аспекти якого завжди потребували публічного засвідчення вірогідності тих чи інших об'єктів із боку спеціально вповноважених на таку діяльність суб'єктів [42, с. 18].

По суті, окремі із зазначених рис виступають засадами сучасного нотаріату латинського типу та базовими положеннями для створення письмових нотаріальних актів країн латинського нотаріату.

Нотаріальні органи країн, право яких базується на континентально-європейській (романо-германській) правовій системі, де офіційний нотаріальний документ має перевагу серед інших доказів у цивільному процесі і наділений доказовою силою. У таких країнах формується і діє інститут латинського нотаріату, де нотаріус виступає як незалежний представник держави та водночас несе особисту відповідальність за вчинені ними нотаріальні дії. Контроль за діяльністю нотаріуса латинського типу здійснює держава і професійна самоврядна громадська організація нотаріусів.

Щодо самої назви «інститут латинського нотаріату», то, як зазначає М.М. Дякович, вказівка на латинь немає ні мовного, ні етіологічного значення,

пов'язана лише з римським правом як джерелом тих правових положень, які визнають і надають документу підвищену силу доказів [61, с. 51].

Останнім часом усе більше країн визнає переваги системи латинського нотаріату. Для суб'єктів права важливо, що звернутися до нотаріуса набагато економніше і швидше, ніж надалі виступати стороною в судовому спорі, витрачаючи кошти і час на доведення фактів, які могли б вважатися безспірними.

Далі слід проаналізувати особливості створення нотаріальних актів у системі латинського нотаріату у сучасний період. Це, своєю чергою, потребує не лише аналізу нормативно-правової бази, на основі якої укладаються ці акти, а й дослідження тих органів та установ, які здійснюють координацію й удосконалення нотаріату латинської системи.

На міжнародній арені латинський нотаріат представлений Міжнародним союзом латинського нотаріату (далі – МСЛН), що об'єднує понад 80 держав світу. Союз було утворено 2 жовтня 1948 р. у місті Буенос-Айресі (Аргентина) на зустрічі представників національних нотаріальних організацій. До учасників МСЛН входять країни Південної та Центральної Америки, Японія, Португалія, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Німеччина, Італія, Росія, Литва, Латвія, Польща, Україна та ін.

Слід відзначити, що Міжнародний союз Латинського нотаріату обґрунтував і сформулював постулати, які відображають вихідні положення підготовки і створення нотаріального акта:

1. Латинський нотаріус як особливий суб'єкт права, що поєднує приватні та публічні начала, здійснює податковий і адміністративний контроль від імені держави. Така діяльність нотаріуса повинна бути підпорядкована принципам рівності, законності, справедливості, пропорційності регулюючого впливу, раціональності, своєчасності, достовірності, визначеності.

2. Основне і природне призначення нотаріуса – надання достовірного, незаперечного характеру юридичним діям суб'єктів цивільного обороту, підготовка бездоганних правових документів і надання порад кожному, хто звернеться.

3. Незамінність нотаріусів у сфері захисту прав людини робить необхідним його участь у «нових» соціальних відносинах: угоди за участю приватних і публічних суб'єктів; визнання недієздатності; рішення про штучне підтримання життя і повагу гідності людини в момент смерті. Безпека нових технологій і рівний доступ до них також потребують участі нотаріуса.

4. Як носій публічної функції, спеціально уповноважений державою на створення актів особливої юридичної та доказової сили, нотаріус повинен гарантувати цілісність акта, який підлягає засвідченню, його законність, ефективність і незмінність у часі [133].

Завданням Союзу є сприяння, координація та розвиток нотаріальної діяльності у міжнародній сфері, а також забезпечення незалежності професії нотаріуса. З цією метою МЛСН представляє нотаріат перед міжнародними організаціями і співпрацює з ними, вивчає окремі системи нотаріату, поширює принципи латинського нотаріату, організовує міжнародні конгреси, допомагає нотаріатам тих країн, у яких ще реформуються правові інститути латинського нотаріату.

Інша, не менш авторитетна, міжнародна структура нотаріату – Рада нотаріусів Європейського Союзу (Council of the Notaries of the European Union – CNEU), створена 1993 р. у Брюсселі. Ця організація до 1 січня 2006 р. мала назву «Конференція нотаріусів Європейського Союзу». Нотаріуси держав-членів представлені в CNEU президентами своїх національних нотаріальних палат. CNEU консультує щодо проектів директив Європейського Союзу, які безпосередньо стосуються нотаріату (наприклад, це директиви про електронну торгівлю, електронний підпис, дистанційне укладення контрактів у фінансовій галузі). 1995 р. у м. Неаполь CNEU прийняла Етичний кодекс нотаріусів Європи (інколи в літературі зустрічається інша назва – Європейський кодекс професійного нотаріального права). Кодекс є «уніфікованим законом» нотаріальної діяльності у різних державах Європи – природно, він не повинен замінити собою національні законодавства цих держав, однак покликаний

гармонізувати нотаріальну діяльність у тих випадках, коли правовідносини, що оформлюються, виходять за національні кордони.

Прикметно, що цей кодекс містить визначення термінів, розуміння яких є вкрай важливим при вчиненні нотаріальних дій у сфері міжнародного приватного права: «транснаціональна операція» – будь-яка операція із посиланням на іншу державу, наприклад, щодо місця знаходження майна, яке є предметом майбутньої угоди, громадянства одного із учасників або його місця проживання чи місця вчинення нотаріального посвідчення; «нотаріус країни перебування, або національний нотаріус» – нотаріус, який уповноважений вчиняти нотаріальні дії за місцем свого знаходження відповідно до національного законодавства своєї країни; «нотаріус країни походження, або іноземний нотаріус» – нотаріус іншої держави-члена Європейського Союзу, відмінної від тієї держави, в якій вчиняються нотаріальні дії [113, с. 268].

Щодо міжнародних договорів, то для нотаріальної практики найвагомішими є двосторонні договори між іноземними державами про правову допомогу, а також Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. Ці договори визначають компетентні органи, умови визнання офіційних документів іноземного походження та містять колізійні норми з окремих видів приватно-правових відносин. Нерідко предметом договорів про правову допомогу є взаємне визнання і виконання на території іншої держави судових рішень, ухвалених на території іншої держави-учасниці; у виняткових випадках допускається також взаємне визнання і виконання актів інших юрисдикційних органів держав-учасниць, зокрема, нотаріальних актів (прикладом може бути ст. 51 вказаної Конвенції 1993 р.).

Серед Гаазьких конвенцій у нотаріальній практиці найчастіше застосовуються Гаазька Конвенція про скасування вимоги легалізації іноземних офіційних документів 1961 р. і Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових і несудових документів 1965 р [113, с.270].

У країнах, що представляють латинський нотаріат, діє законодавство, що ґрунтується на романо-германській правовій системі, де закон є основним джерелом права. Завдяки діяльності нотаріуса у країнах латинського нотаріату забезпечується правова безпека повсюдно на території країни, що гарантує соціальну стабільність, спостерігається незначне число судових суперечок відносно нотаріально засвідчених угод.

Прийнято вважати, що судді забезпечують застосування договорів, а нотаріуси – правильне їх тлумачення. Саме з цієї причини правова доктрина називає нотаріусів «суддями, що підтримують юридичний мир», оскільки вони неупереджено беруть участь у відносинах між сторонами, роз'яснюючи їм застосовуване право в кожному конкретному правовому випадку» [138, с. 24].

Латинський нотаріат є системою, за якою нотаріус здійснює публічну функцію, отримавши від держави частинку її влади (право надавати його документам силу публічного акта), але організовує свою роботу як особа вільної професії. Вільний нотаріат є єдиною формою нотаріату, яка відповідає потребам демократичної держави. Він не є частиною адміністративної системи, а здійснює охорону прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, маючи особливе повноваження від держави.

Сучасний латинський нотаріат базується на системі основоположних принципів, серед яких [124, с. 31]:

- нотаріус діє від імені держави, але підкоряється тільки закону;
- нотаріус забезпечує неупереджену кваліфіковану юридичну допомогу;
- законність, рівна справедливість і публічна достовірність приватних актів;
- акти нотаріуса мають особливу доказову, а часто і виконавчу силу;
- діяльність нотаріуса знаходиться у сфері безспірної юрисдикції;
- нотаріус зобов'язаний бути членом централізованої організації – нотаріальної палати;
- чисельність посад нотаріусів підлягає квотуванню;
- нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки;

– нотаріус повинен здійснювати свої функції в межах території, визначеної законом.

Ці принципи покликані унеможливити незаконне втручання державних органів і посадовців у нотаріальну діяльність, підвищити кваліфікацію нотаріусів, забезпечити збереження таємниці нотаріальних дій.

Слід зазначити, що серед системи латинського права існує різна організація органів нотаріату. У більшості західноєвропейських держав функціонує нотаріат, де нотаріус є особою вільної професії, не входить до державного апарату і не є державним службовцем. Однак свої повноваження він отримує від державної влади. Також існують країни, де нотаріуси є тільки державними службовцями (наприклад, Португалія).

У деяких країнах латинського нотаріату паралельно існує державний і вільний нотаріат (наприклад, в землі Баден-Вюртемберг у ФРН і в половині кантонів Швейцарії). Крім того, в окремих землях Німеччини допускається поєднання професії нотаріуса і адвоката.

Аналіз Закону України «Про нотаріат» уможливорює твердження, що він орієнтований на латинську модель нотаріату. Цей факт є результатом усвідомлення того, що реорганізація нотаріату сьогодні має розглядатися як необхідна умова ефективної взаємодії держави та права в межах економічного ринку [125, с. 34–35].

За твердженням Ж.А. Тальпіса, сьогодні в Європі існує три основні моделі латинського нотаріату: німецька, французька та змішана [172, с. 38]. Для німецької моделі характерна незначна активність нотаріуса на всіх етапах нотаріального процесу. Його робота зводиться до розробки відповідного акта і його подальшого посвідчення. Нотаріус не відіграє значної ролі при підготовці здійснення нотаріальної дії: проведенні консультацій, переговорів, здобутті необхідних документів тощо. Як наслідок, здійснення нотаріальних функцій має у цій системі подеколи надмірно формалізований, нетворчий характер. Водночас цей формалізм дає змогу досягти більшої одноманітності використовуваних

процедур і змісту отримуваних документів, унеможлиблює конкуренцію між нотаріусами.

Французька модель, навпаки, передбачає ініціативність самого нотаріуса. Нотаріус і його численні помічники повністю беруть на себе всі турботи клієнтів, починаючи від збору необхідних документів, проведення переговорів з іншими зацікавленими особами, складання і посвідчення документа і закінчуючи реєстрацією нотаріального акта в компетентних органах. Французька модель – це конвеєр з індивідуальним підходом, де нотаріус і працівники нотаріальної контори забезпечують здобуття бажаного клієнтом правового результату. Природно, що такий «гнучкий» підхід також не позбавлений недоліків. Ігнорування формалізму деколи занижує публічно-правову складову нотаріальної професії, здатне стати основою для однобічного ставлення нотаріуса до виконання своєї професії.

Змішана модель поєднує в різних пропорціях елементи обох вищеназваних систем. Вона існує в низці європейських держав, наприклад, Іспанії, Нідерландах, Швейцарії та латиноамериканських країнах – Кубі, Португалії та ін.

Для більш глибокого розуміння сутності латинського нотаріату та нотаріальних актів, у яких виражається результат нотаріальної дії, слід розглянути законодавчі акти окремих європейських держав.

Аналізуючи нотаріальне законодавство Естонської Республіки щодо встановлення правового статусу нотаріуса в цій країні, слід зазначити, що після прийняття Конституції Естонії 28 червня 1992 року уряд почав реформувати національне законодавство. 1 листопада 1993 набув чинності Закон Естонії «Про нотаріат» (далі – Закон Естонії) [151], який замінив діючу систему державного нотаріату латинським нотаріатом. Відповідно до ст. 2 Закону Естонії нотаріус – це носій публічно-правових функцій, незалежна посадова особа, якій державою делеговані завдання із забезпечення безпеки правовідносин і запобігання правових спорів. Але не визначено, нотаріат державний чи приватний. За законодавством Естонії, нотаріус – це особа, якій державою надано право засвідчувати за клопотаннями осіб обставини та події, що мають правове

значення, та вчиняти інші дії, щоб забезпечити стабільність правопорядку. Нотаріус не є підприємцем або державним чиновником. Нотаріус виконує свої службові обов'язки як особа вільної професії від свого імені і під свою відповідальність. Документом, який фіксує результат нотаріальної діяльності, є нотаріальний акт.

Як зазначає А. Асаулюк, законодавство про нотаріат у Словачії, яке ґрунтується на Законі Словачії «Про нотаріусів та нотаріальну діяльність» (далі – Закон Словачії, встановлює, що нотаріальні дії мають право вчиняти виключно нотаріуси. У §§ 2, 5, 6 Закону Словачії передбачено, що нотаріус є особою, що визначена державою та уповноважена нею проводити нотаріальну діяльність, а також іншу діяльність (надання фізичним та юридичним особам юридичних послуг; складати документи; управляти майном та представляти інтереси особам у зв'язку з управлінням майном та інше) та здійснення нотаріальної діяльності не сумісне з підприємницькою діяльністю та іншою діяльністю з метою отримання прибутку) [11, с. 78–92].

Можна зробити висновок, що в Словачії діє виключно державний нотаріат, нотаріус має публічно-правовий статус, хоча § 16 Закону Словачії, передбачає, що він вчиняє дії від власного імені під власну відповідальність. Визнано право та обов'язок складання документів (нотаріальних актів). Але, на жаль, чітке врегулювання правового статусу нотаріуса у цій країні також відсутнє.

Розглядаючи нотаріальну систему Франції, варто зауважити, що ця система є частиною публічної системи правосуддя, та має назву «публічна нотаріальна служба». У Франції, як відзначає К. Вербар [28, с. 272], нотаріус – це встановлена державою посада, володар якої наділений правом посвідчувати юридичні акти. На території Франції з 1945 року і донині час діє Ордонанс «Про статус нотаріуса» [156], відповідно до якого, за словами С. Паскаля, нотаріус є посадовою особою, представником вільної професії та гарантом автентичності [205, с. 223].

Специфіка нотаріальної діяльності у Франції робить її досить парадоксальною і полягає в об'єднанні в одній особі двох різних, навіть протилежних якостей: і посадової особи, якій держава делегувала офіційну

функцію, і особи, що здійснює цю функцію у рамках ліберального статусу. З цим ліберальним статусом нотаріуса пов'язані певні наслідки. Нотаріус виступає майже як відповідальний радник. Це одночасно реалізується у наданні громадянам права вибору нотаріуса, а також у відповідальності останнього, яку суворо інтерпретує суд. Статус вільної професії, на думку І.Ф. Сидорова, передбачає, що клієнти частіше ставляться до нотаріуса не як до представника влади, а як до цілком незалежного відповідального радника [166, с. 16].

Це пов'язано з тим, що нотаріус повинен ретельно виконувати «зобов'язання з консультування», оскільки у разі неналежного виконання цих обов'язків суди накладають на винну особу досить жорсткі санкції. Нотаріус несе необмежену особисту відповідальність за свої дії та консультації: будь-яка помилка або недбалість, допущена ним або його співробітниками, обов'язково призводить до відшкодування ним збитків. Ця надзвичайно серйозна відповідальність визначає загальнонаціональний характер солідарності нотаріусів Франції. Крім того, варто зазначити, що нотаріат Франції має одну суттєву відмінність від нотаріату інших європейських країн – посада нотаріуса може передаватися за спадком. В інших аспектах професійної діяльності нотаріату в цій країні, адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності відповідає базовим принципам латинського нотаріату.

По суті, наявність відповідальності за вчинені дії спонукають нотаріусів Франції максимально ретельно та уважно підготувати кожен юридичний документ і нотаріальний акт. У французькій правовій системі значно нижчий, ніж у Німеччині, рівень формалізації та типологізації нотаріальних актів. Але створення кожного документа – це дуже тривалий процес, упродовж якого помічники нотаріуса навіть допомагають зібрати необхідні для укладення нотаріального акта документи.

Статус нотаріуса у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) встановлений «Федеральним положенням про нотаріат» від 16 лютого 1961 р. [153] (далі – Федеральне положення). Нотаріат у Німеччині відповідає латинському типу та має такі ознаки. Нотаріус у цій країні виконує завдання

попереджувального правосуддя та є органом попереджувального, тобто превентивного правосуддя, згідно з § I Федерального положення. Саме завдяки нотаріальній діяльності істотно розвантажуються суди Німеччини, оскільки виконання професійних обов'язків нотаріусів уможлиблює вирішення спорів між фізичними та юридичними особами без звернення до суду. Відповідно до Федерального положення, нотаріус також виконує державні функції. Він займає делеговану державою посаду та виконує певні державні обов'язки.

У всіх федеральних землях різниця в діяльності нотаріальних бюро незначна, лише в Баден-Вюртемберзі функції нотаріусів виконують судді, що є чиновниками цієї землі [200].

Нотаріус наділений державними повноваженнями, має відповідні обмеження та підлягає державному нагляду відповідно до §§ 2, 9 Федерального положення. Службовий нагляд з боку Управління юстиції Німеччини забезпечує належне виконання нотаріусом своїх професійних обов'язків. Тому й не дивно, що на більшій частині території Німеччини нотаріуси не є державними. Це підтверджує В. Райман, який зазначає, що в цій країні єдиний виняток становить земля Баден-Вюртенбург, де нотаріуси не тільки виконують свої професійні обов'язки від імені держави, а, здебільшого, є державними службовцями [163, с. 50].

Особливістю німецького нотаріату є діяльність так званих трьох видів нотаріусів, які склалися історично на території ФРН: «чисті» нотаріуси; адвокати-нотаріуси; чиновники-нотаріуси [202, с. 40].

«Чисті нотаріуси» працюють виключно як нотаріуси. «Чистий» нотаріат бере свій початок від латинського нотаріату, який практикувався у Франції. Більшість нотаріальних угод здійснюється «чистими» нотаріусами [79, с. 24].

На адвокатів з правами нотаріуса, які виконують такі самі функції, що й «чисті» нотаріуси, проте у вигляді додаткової професії, а за основною професією вони є адвокатами, Федеральний закон про нотаріат поширюється так само, як і на вільних нотаріусів.

«Чиновники-нотаріуси» спеціалізуються по окремих категоріях справ. Так, при здійсненні доручених йому службових дій нотаріус виконує функції судового комісара: 1) у справах спадку: посвідчення факту смерті і взаємопов'язані з цим невідкладні заходи, інші дії, що необхідні в ході виконання заповіту; 2) окрім виконання заповітів: оцінку і розпродаж нерухомих речей; оцінку і розпродаж рухомих речей, провадження опису і перевірку рахунків або звітних відомостей, включаючи документи про розділ майна [115, с.106].

Звідси можна твердити про значну формалізацію та деталізацію як самої нотаріальної діяльності, так і порядку створення нотаріальних актів у правовій системі ФРН.

В Іспанії, відповідно до Закону «Про нотаріат» від 28 травня 1962 р. (далі – Закон Іспанії), нотаріусами працюють юристи високого класу, які нерідко паралельно займаються викладацькою діяльністю в університетах, а розробкою та укладанням договорів і виконанням супутніх формальностей зайняті переважно адвокати. Згідно зі ст. 1 Закону Іспанії, нотаріус – це призначений державою службовець, який покликаний засвічувати, згідно з чинними законами, договори та інші юридично важливі документи. Слід зазначити, що в Іспанії діє як приватний, так і державний нотаріат, нотаріальні дії нотаріуси виконують від імені держави. Крім того, як встановлено у ст. 16 Закону Іспанії, нотаріус не може бути державним службовцем, займатися підприємницькою діяльністю та отримувати будь-який прибуток від іншої діяльності.

Аналіз положень законодавчих актів, які регламентують нотаріальну діяльність у різних країнах, уможлиблює висновок, що для країн, котрі належать до латинського нотаріату, нотаріальний акт вважається саме результатом фактичного оформлення нотаріальної дії.

Так, В.В. Безбах зазначає, що коли предметом договору є нерухомість, у праві зарубіжних країн спостерігається тенденція до застосування формальних договорів з їх подальшою реєстрацією. Наприклад, у ФРН та Швейцарії договір купівлі-продажу повинен бути оформлений як нотаріальний або судовий акт. У такому разі форма договору має конститутивне значення. Договір, укладений без

дотримання цієї форми, стає дійсним лише за умови, коли подана заява до суду щодо переуступки нерухомості та внесення такого переходу до поземельної книги (параграф 13 ГГУ, ст. 216 ШОЗ) [33, с. 193].

Нотаріальними актами, що оформлюють будь-які юридичні угоди, є акти, засвідчені нотаріусом. Їх достовірність стосується підпису, змісту і дати документа.

По суті, здійснення нотаріальної діяльності забезпечує виконання засвідчувальної та контрольно-реєстраційної функції під час вирішення юридичних справ. Крім того, при здійсненні своїх функціональних повноважень органи нотаріату покликані зміцнювати режим законності в країні, сприяти підвищенню рівня правопорядку, охороняти відносини власності, створювати умови для всебічної реалізації прав, законних інтересів громадян, а також попереджувати факти скоєння правопорушень. Завдання нотаріусів полягають не в тому, щоб перевіряти підстави здійснення тих чи інших цивільно-правових угод або законність підстави видачі документів громадянину іншим органом. Їх завдання – перевірка справжності документів, фактів, дій, засвідчення їх реальності та надання їм юридичної сили.

Нотаріальні акти зберігаються у нотаріуса і класифікуються в хронологічному порядку. Постійно дотримуючись припису закону, нотаріус при складанні нотаріальних актів інтерпретує волю сторін і адаптує форму її викладу до вимог закону. Для цього нотаріус встановлює особу, дієздатність і, у разі потреби, законність повноважень сторін. Нотаріус контролює законність актів, при цьому пересвідчуючись, що воля сторін, які домовляються, була висловлена вільно і свідомо в його присутності, на якому б носії вони не оформлювалися.

Нотаріус є єдиним автором своїх актів. Він має право прийняти або відхилити будь-який проект, поданий йому, або за погодженням з договірними сторонами внести зміни, які він вважає доречними.

Сторони договору мають право на отримання копії оригіналу документа, що зберігається у нотаріуса. Засвідчені копії нотаріальних документів мають таку ж силу, як і оригінал. Нотаріус також може надати копії акта особам, які, відповідно

до національного законодавства, можуть мати законний інтерес та знати про зміст документа.

Нотаріальні акти мають як презумпцію законності, так і презумпцію правильності їх змісту і можуть бути оскаржені виключно у судовому порядку. Нотаріальні акти наділені доказовою і виконавчою силою.

Нотаріальна дія поширюється також на посвідчення підписів приватних осіб на приватних документах, на посвідчення відповідності копії оригіналу і інші види дій, передбачених національним законодавством.

Нотаріальні акти, що відповідають вищезазначеним принципам, повинні визнаватися всіма державами і породжувати ті ж доказові, виконавчі та утворюючі права і обов'язки наслідки, що і в країнах їх походження [133].

Підсумовуючи, можна твердити, що письмові нотаріальні акти відіграють суттєву роль у системі латинського нотаріату, бо саме в них оформлюється результат вирішення специфічних юридичних справ щодо надання вірогідності та автентичності певним об'єктам. Нотаріальні акти у романо-германській правовій системі є особливою формою доказів, які не потребують додаткової верифікації і є підтвердженням законності.

3.2. Особливості створення та використання нотаріальних актів у англо-американській системі нотаріату

Розкриття ролі нотаріальних актів у англо-американській системі нотаріату пов'язано із аналізом окремих характерних рис сім'ї загального права. Англо-американська правова модель вирішення юридичних спорів заснована переважно на судовому прецеденті, тому основна увага приділяється показанням свідків, як засобу доказування, зокрема, при дослідженні письмових доказів.

Як слушно вважає В. В. Дудченко, правова сфера характеризується глибоко антиномічною і складною структурою. Найважливішими є антиномії ідеї права, а саме справедливість, свобода, мета права, дієвість права, безпека і порядок. Метод

розв'язання антиномій полягає у виборі метаюридичних цінностей, які є об'єктами переконання, а не науки [60, с. 145].

Це повною мірою стосується англо-американської правової сім'ї, у якій фактично до 1875 р., коли була проведена реформа судоустрою, існувала відмінність між загальним правом і правом справедливості.

Слід погодитися з Ж-Ф. Пієпу і Ж. Ягром в тому, що в організації і роботі юристів в країнах англосаксонської правової системи більше свободи, але дух системи латинського нотаріату потребує, щоб укладач угоди не перетворювався на того, хто її оспорюватиме або захищатиме при виникненні розбіжностей між сторонами [137, с. 38].

За твердженням Р. Давіда та К. Жоффре-Спінози, Сполучені Штати Америки та Великобританія – країни, в яких є типовими представниками нотаріуси англосаксонського типу [40, с. 53].

Основними ознаками, за якими може бути охарактеризований англо-американський нотаріат, є: специфіка нормативного оформлення інституції нотаріату у відповідній країні; розуміння дефініції «нотаріус», перелік вимог, що висуваються до претендентів на посаду нотаріуса, процедура допуску до професії; характеристика порядків вчинення нотаріальних дій, як загального, так і спеціального; компетенція нотаріальних органів [21, с 153].

Так, базисними факторами, що визначають особливості організації нотаріату в США, є відсутність його як єдиної спеціалізованої державної інституції [23, с. 76], та виконання обов'язків, специфічних у країнах континентальної системи права для нотаріусів, уповноваженими державою посадовими особами, діяльність яких пов'язана з юридичною практикою, або не пов'язана з нею. Відсутність федерального законодавства з врегулювання нотаріальної діяльності пояснює серйозні відмінності при визначенні правового статусу нотаріуса, переліку нотаріальних дій, які можуть ним вчинятися, інших особливостей організації та вчинення нотаріальної діяльності у різних штатах. Правові аспекти організації та функціонування нотаріату в цій країні відображені в модельному законодавстві [88, с.132] – Модельному законі США «Про

нотаріат» та Уніфікованому законі США «Про нотаріальні дії» і в законодавствах окремих штатів.

Схожими є правові засади нормативного оформлення нотаріальної діяльності у Великобританії. Відсутність спеціального нормативно-правового акта, який би врегульовував діяльність нотаріату в цій країні, дає змогу твердити про базування досліджуваної інституції на правових звичаях, здебільшого, торгівельного права, судових прецедентах і статутах, що містять положення про порядок вчинення окремих нотаріальних дій [199, с 11].

У США і Великобританії особа, на яку покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії, визначається як «публічний нотаріус» або «нотаріус». Так, за американським законодавством, нотаріус – це будь-яка особа, уповноважена державою на вчинення нотаріальних дій, яка реалізує свою компетенцію або в якості основного виду діяльності, або одночасно з іншими видами ділової активності [22, с 132].

У першому випадку нотаріус, як правило, здійснює свою діяльність як найманий працівник, і спрямована вона на обслуговування відповідного підприємства чи установи. Проте нотаріус навіть у такому разі залишається незалежним в усіх питаннях професійної діяльності та зберігає право вчиняти нотаріальні дії, не пов'язані з обслуговуванням свого роботодавця, у вільний від виконання своїх основних обов'язків час.

Окрім нотаріусів, повноваженнями з учинення нотаріальних дій законодавствами окремих штатів наділяються і певні посадові особи, які можуть бути умовно поділені на дві групи: особи, компетенція яких визначена законом і не потребує додаткового підтвердження, та особи, право вчиняти нотаріальні дії яких має підтверджуватися в кожному конкретному випадку локальними нормативними актами.

До першої із зазначених груп посадовців належать судді, офіцери дійсних військових формувань США, офіцери іноземних військових формувань, посадові особи консульських установ іноземної держави на території США.

Відповідно до параграфа 1044-А глави 10 «Збройні сили» Зводу Законів США нотаріальні дії вчиняються також військовими прокурорами, усіма адвокатами у цивільних справах, що мають відповідну ліцензію на здійснення адвокатської практики, начальниками особового складу, в тому числі, із складу запасу, які в даний час не несуть службу та інші члени воєнізованих формувань, які відповідно до інструкцій або внутрішніх правил мають повноваження вчиняти нотаріальні дії. Вищезазначені особи при вчиненні нотаріальних дій користуються правами та несуть обов'язки, визначені для нотаріусів. До другої групи осіб, що мають право вчиняти нотаріальні дії тільки за наявності спеціального дозволу на це, належить, наприклад, начальник федеральної тюрми.

Що стосується правового статусу нотаріуса, то в США він є доволі специфічним через застереження про неможливість надання нотаріусом консультацій правового характеру, складання проектів угод, вчинення інших форм діяльності, здійснення яких визнається парафією професійних юристів [114, с. 61].

Уже багато років американський термін «notary public» вводить в оману жителів інших країн. Так, використовуючи схожість американського словосполучення «notary public» і російського слова «нотаріус», шахраї часто вимагають від російськомовних іммігрантів великі суми за «посвідчення» документів. Такі «нотаріально посвідчені» документи не є доказами в судах і державних органах, оскільки штамп «notary public» не засвідчує правильності фактів, які містяться в документі, а всього лише свідчить, що саме та чи інша особа підписала документ. У більшості штатів кожен громадянин, який досяг 18 років, може стати «notary public», склавши нескладний тест. Плутанина з назвою «notary public» призвела до того, що багато штатів у США заборонили своїм «нотаріусам» перекладати це словосполучення на інші мови, оскільки іспанське слово Notario, французьке Notaire, чи німецьке Notar незмінно позначає професійного і досвідченого юриста, що володіє широкими повноваженнями, якими, зокрема, є цивільний нотаріус (civil-law notary) штату Флорида [121].

Так, у США в 1998 р. штат Флорида, прагнучи до розвитку міжнародних відносин і зв'язків, започаткував систему цивільного нотаріату, ґрунтуючись на досвіді європейських держав. Цивільний нотаріус (civil-law notary) Флориди – це професійний юрист, що практикує щонайменше протягом 5 років і має відповідну репутацію. Для того, щоб одержати статус цивільного нотаріуса Флориди, необхідно успішно скласти комплексний державний іспит і одержати призначення Державного департаменту [123, с. 137].

Отже, на противагу notaries public, які лише засвідчують правильність підпису, цивільні нотаріуси (civil-law notary) Флориди виконують здебільшого ті самі нотаріальні дії, що й нотаріуси латинської школи (надання юридичних консультацій, підготовка і посвідчення угод, посвідчення правильності змісту документа, оформлення доручень, переклад документів і посвідчення правильності перекладів, посвідчення вірності копій документів). Аналогічний закон не так давно прийнято і в штаті Алабама.

На противагу США, в яких нотаріальну діяльність можуть здійснювати особи, основний вид професійної активності яких не пов'язаний з юриспруденцією, нотаріусами в Англії визнаються особи, які пройшли спеціальні процедури допуску до цієї професії та професійна компетенція і обізнаність яких підтверджена свідоцтвом на право здійснення діяльності соліситора або свідоцтвом на здійснення нотаріальної практики, обидва з яких видаються Судом Архієпископа Кентерберійського (голови суду Повноважень, державного органу, до компетенції якого віднесені повноваження щодо допуску до нотаріальної діяльності).

Перелік вимог до кандидатів на посаду нотаріуса у Великобританії залежить від класу нотаріуса, на який претендує особа. В Англії та Уельсі і функціонують три класи нотаріусів: загальні нотаріуси, або, як їх ще називають «нотаріуси-писарі», територіальною компетенцією яких охоплюються всі частини Англії та Уельсу, окружні нотаріуси, які є практикуючими соліситорами та згідно з розділом 4 Акта про Державних нотаріусів 1833 року [199, с. 23] діють у межах визначеної території – нотаріального округу, а також церковні нотаріуси, які

здійснюють свою діяльність при судах. Отже, бажаючи обійняти посаду загального нотаріуса мають пройти обов'язкове п'ятирічне стажування як секретарі нотаріуса, скласти кваліфікаційний іспит, скласти присягу – афідевіт, до того ж заручитися поручительством не менше ніж двох нотаріусів, які підтвердять кваліфікованість, компетентність та чесність кандидата. Претенденти на посаду нотаріуса-писаря додатково мають володіти двома іноземними мовами та, крім основного п'ятирічного стажування, пройти додаткове стажування в зарубіжній нотаріальній конторі. Наявність вищої юридичної освіти у загальних нотаріусів не є обов'язковою, хоча треба відмітити, що відсутність її, з одного боку, компенсується тривалим стажуванням, а, з іншого, видача свідоцтва особі, яка не має такої освіти, на практиці є доволі проблематичною.

Окружні нотаріуси, як уже зазначалося, є практикуючими адвокатами, тому стажування вони можуть не проходити, а кваліфікаційний іспит такі особи складають виключно з правових та процесуальних аспектів нотаріальної практики. Проте свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю їм видається тільки на підставі заяви мешканців відповідного нотаріального округу, якою підтверджується недостатність кількості вже практикуючих у цьому окрузі нотаріусів.

Нотаріуси третього класу – церковні нотаріуси призначаються зі складу архіваріусів церковних судів, які за посадою є соліситорами, і не підпорядковуються положенням згаданого Акта про державних нотаріусів 1833 року, оскільки вони звільнені від обов'язку одержувати свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю згідно з Актом про Церковні Ліцензії 1533 року [203, с. 101].

Нотаріуси в Англії та Уельсі є третьою та найстарішою (нотаріуси почали свою професійну діяльність в Англії 1553 року) гілкою юридичної професії, вони є власниками офіційної печатки; документи, засвідчені ними мають доказову силу. Нотаріуси в Англії та Уельсі є державними посадовими особами, їх обов'язки охоплюють учинення таких дій: підготовлення та складання приватних та суспільних автентичних актів та юридичних документів, які скріпляються

підписом нотаріуса й офіційною печаткою та приймаються й визнаються в усьому світі [122].

До осіб, які претендують на зайняття посади нотаріуса в США, відповідно до параграфу 3-1 Модельного закону США «Про нотаріат» висуваються такі загальні вимоги:

особа має бути віком не молодше 18 років (у штатах Аляска та Небраска мінімальний вік претендента становить 19 років);

на момент призначення на посаду особа повинна постійно проживати в даному штаті (це правило не стосується нотаріусів-військовослужбовців, які можуть здійснювати повноваження за межами штату місця постійного проживання), або, не будучи резидентом цього штату, часто перебувати на його території;

особа повинна бути громадянином США; вміти читати та говорити англійською мовою; прослухати курс лекцій та успішно скласти письмовий іспит з метою визначення рівня професійних знань;

надати комплект відбитків пальців для перевірки щодо притягнення до кримінальної відповідальності [204].

Законодавствами окремих штатів можуть встановлюватися додаткові вимоги до претендентів на посаду нотаріуса. Так, особа, яка бажає отримати дозвіл на вчинення нотаріальних дій у штаті Вашингтон, повинна надати рекомендації щонайменше трьох осіб старше 18 років, які постійно проживають у цьому штаті і не є родичами претендента. Законодавствами штату Пенсильванія та штату Міссурі дозволяється обіймати посаду нотаріуса лише особі, яка має виборче право в цьому штаті. Відповідно до Урядового кодексу штату Каліфорнія (параграфи 8200–8205) встановлено, що з 01 липня 2005 року кожен кандидат перед затвердженням його на посаду нотаріуса повинен пройти 6-годинний курс лекцій, програма курсу яких перевіряється та затверджується Державним Секретарем відповідного штату.

Водночас законодавствами штатів можуть встановлюватися і обмеження щодо заняття нотаріальною діяльністю для певних категорій осіб. Так, у штаті

Пенсильванія не може бути призначена на посаду нотаріуса будь-яка особа, яка обіймає посаду та отримує заробітну плату в органах законодавчої, виконавчої, судової влади США, за винятком посадових осіб органів місцевого управління, посадових осіб мирового суду і членів конгресу.

Право на зайняття нотаріальною діяльністю оформлюється відповідним дозволом, що видається в штатах Каліфорнія, Пенсильванія, Невада, Колорадо, державним секретарем штату, в штаті Юта – віце-губернатором штату, в штаті Вашингтон – директором ліцензійної палати. Дозвіл видається на визначений строк (тривалість якого становить від двох до десяти років у різних штатах), без квотування чисельності нотаріусів та дозволяє вчиняти нотаріальні дії в межах відповідного штату. Підставами для відмови у видачі дозволу визнаються повідомлення претендентом на посаду неправдивої інформації; неповідомлення фактів, що мають істотне значення; винесення щодо претендента обвинувального вироку суду; знаходження претендента у статусі відповідача у цивільній справі; скасування, призупинення або обмеження дії дозволу на заняття нотаріальною діяльністю, виданого на території будь-якого штату або держави, якщо встановлено, що заявник упродовж попереднього призначення порушував обов'язки нотаріуса незалежно від того, чи було його притягнуто до відповідальності будь-якого виду [18].

Момент набрання чинності дозволом на заняття нотаріальною діяльністю пов'язується зі складенням особою присяги та укладенням з банківською установою договору гарантії. Так, відповідно до параграфу 3-3 Модельного закону США «Про нотаріат» нотаріус повинен оформити гарантію строком на 4 роки, починаючи від дати видачі дозволу на заняття нотаріальною діяльністю. Розміри гарантії в різних штатах коливаються від 5 000 доларів США в штатах Індіана та Іллінойс, до 7 500 доларів США у Флориді, Канзасі, та 10 000 доларів США у Мічигані і Міссурі.

Як і в США, британські нотаріуси повинні страхувати свою професійну діяльність на весь період чинності свідоцтва про право на заняття нотаріальною

діяльністю або свідоцтва соліситора шляхом укладення договорів страхування на суму не менше 100 тисяч фунтів стерлінгів [201, с 201].

За предметною компетенцією нотаріальних органів, яка характеризує англо-американський нотаріат, між нотаріатами США та Британії існує багато спільного. Але якщо діяльність британських нотаріусів спрямована, найперше, на обслуговування міжнародних приватноправових відносин [199, с. 21], то діяльність американських нотаріусів не має такої очевидної спрямованості.

Аналіз модельного законодавства США уможливорює висновок, що до компетенції нотаріусів віднесені такі нотаріальні дії, вчинення яких не потребує наявності спеціальних юридичних знань та особливої кваліфікації нотаріуса: вчинення анноледжменту – підписання документа з метою надання йому юридичної сили, юрату – засвідчення факту прийняття письмових свідчень під присягою, афірмативу, посвідчення юридичних фактів, засвідчення вірності копії документів, вчинення протестів платіжних документів.

Згідно з параграфом 1 Уніфікованого закону США «Про нотаріальні дії» анноледжмент є заявою особи про особисте укладення цього документа з метою, зазначеною в документі, а у випадках представництва – підтвердження факту наявності у заявника повноважень на укладання документа від імені фізичної або юридичної особи. Відповідно до параграфу 2-1 Модельного закону США «Про нотаріат» анноледжментом визнається нотаріальне підтвердження факту пред'явлення до нотаріального посвідчення документа, підписаного заявником власноручно, вільно та з метою досягнення правових наслідків, зазначених в цьому документі.

При вчиненні анноледжменту достовірність та законність документа нотаріусом не перевіряється, а зобов'язальні відносини для заявника не породжуються. Але заявник підтверджує, що він має право підписувати цей документ, в тому числі на підставі довіреності.

Згідно з параграфом 2-7 Модельного закону США «Про нотаріат» передбачається особисте підписання заявником у присутності нотаріуса документа, справжність якого та відповідність дійсній волі заявника перевірена.

Обов'язковою складовою є засвідчення нотаріусом факту письмових свідчень заявника про справжність документа та відповідність його дійсній волі заявника, які відбираються нотаріусом перед вчиненням посвідчувального напису на документі.

В особливому порядку здійснюється засвідчення нотаріусом факту усвідомлення заявником юридичних наслідків за повідомлення ним неправдивої інформації. До тексту такого нотаріального акта включаються такі термінологічні конструкції, як: «я підтверджую» та «усвідомлюю відповідальність за повідомлення неправдивої інформації», причому текст проголошується нотаріусом усно, або його зачитує вголос заявник. Ці дії можуть бути вчинені як окремі, але найчастіше вони мають місце при вчиненні перевіреного нотаріального акта, при цьому заявник повинен особисто підписати письмовий документ, в якому викладається інформація, повідомлена під присягою.

Ще однією групою нотаріальних дій, віднесених до компетенції нотаріусів за законодавством США, є посвідчення юридичних фактів. Параграф 2-20 Модельного закону США «Про нотаріат» визначає посвідчення фактів як перевірку нотаріусом записів цивільного стану або інших державних реєстраційних записів з метою посвідчення певних фактів, що мають юридичне значення для особи: дати народження або смерті, прізвища та імені батьків, родичів по висхідній або низхідній лінії, дати укладення або розірвання шлюбу, прізвища та імені чоловіка або дружини [204].

Засвідчення вірності копії документів визнається за законодавством США нотаріальною дією з певними застереженнями та не у всіх штатах. Законодавством штату Каліфорнія, наприклад, передбачено, що нотаріус має право засвідчувати справжність лише копій довіреності (параграф 4307 Спадкового кодексу) та засвідчувати справжність витягів з журналу реєстрації вчинюваних нотаріальних дій. Засвідчення вірності копій свідоцтва про народження, смерть, укладення шлюбу тощо віднесено до компетенції місцевих посадових осіб Реєстраційного органу штату, округу або осіб, яким було делеговано такі повноваження.

Учинення нотаріальних дій за американським законодавством також здійснюється згідно з певними загальними правилами. Так, нотаріальні дії вчиняються нотаріусом за місцезнаходженням його робочого місця. Виїзд нотаріуса за межі контори допускається на вимогу заявника за наявності поважних на це причин – неможливості з'явитися особисто до нотаріуса у зв'язку зі станом здоров'я, обмеженням права пересування тощо.

При вчиненні кожної нотаріальної дії нотаріус встановлює особу заявника, що відповідно до положень Модельного закону США «Про нотаріат» здійснюється на підставі чинного документа, виданого спеціально уповноваженим державним органом, який містить фото особи, її особистий підпис та зазначення її фізичних даних. Допускається встановлення особи на підставі паспорта або на підставі показань одного незаінтересованого «свідка, що заслуговує на довіру», який знайомий із заявником та відомий нотаріусу. Встановлення особи не потребує пред'явлення жодного документа за умови, що заявник особисто відомий нотаріусу.

Підставами для відмови у вчиненні нотаріальних дій є обізнаність нотаріуса про невідповідність такої дії вимогам закону; перевищення кількості нотаріальних дій, за вчиненням яких звернулася особа, кількості нотаріальних дій, які може вчинити нотаріус упродовж робочого дня; якщо особа звернулася за вчиненням електронної нотаріальної дії до нотаріуса, який не має на це права.

Відповідно до параграфу 5-1 (Б) Модельного закону США «Про нотаріат» нотаріус не має права вчиняти нотаріальну дію якщо особа, підпис якої підлягає нотаріальному посвідченню, особисто не присутня при вчиненні нотаріальної дії; не відома особисто нотаріусу або її особу не встановлено на підставі достатніх даних; якщо у нотаріуса є сумнів, що заявник розуміє та усвідомлює зміст і наслідки вчинюваної нотаріальної дії; якщо нотаріус вважає, що особа діє не за власною волею (під примусом, погрозою, у зв'язку із тяжким збігом обставин тощо). Параграф 5-2 зазначеного закону забороняє нотаріусу вчиняти нотаріальну дію, якщо нотаріус є стороною в правочині або його ім'я зазначено в документі, що підлягає нотаріальному посвідченню; якщо нотаріус у результаті вчинення цієї

дії отримує комісійну або іншу винагороду в будь-якій формі, грошовий еквівалент якої перевищує максимальний розмір оплати, встановлений законом за вчинення такої нотаріальної дії; якщо нотаріус перебуває в будь-якому ступені споріднення з заявником, спільно проживає з ним або як адвокат надавав консультації та складав проект угоди, що підлягає нотаріальному посвідченню [204].

За відмову у вчиненні нотаріальної дії з причин расової приналежності, статі, сексуальної орієнтації, релігійних переконань, походження, стану здоров'я або похилого віку, а також на підставі того, що заявник не є клієнтом або не є замовником роботодавця нотаріуса останній несе юридичну відповідальність.

Розмір плати за вчинення нотаріальної дії визначається за домовленістю між нотаріусом та заявником, але при цьому максимальний розмір такої оплати встановлюється окремо для кожного виду нотаріальної дії уповноваженою особою відповідного штату, зазвичай – Державним секретарем штату [84, с. 31].

Але при цьому законодавством передбачається право нотаріуса звільнити заявника від оплати вчинюваної нотаріальної дії із благодійних або гуманітарних міркувань.

Предметна компетенція британського нотаріату визначена його спрямованістю на обслуговування зовнішнього цивільного обороту, тому до повноважень нотаріусів у Великобританії віднесені такі категорії справ:

складання проектів і посвідчення правочинів, зокрема заповітів, засвідчення юридичних фактів для наступної їх дії як у Великобританії, так і за кордоном;

посвідчення справжності копій документів і підпису особи на документі з для надання їм доказового значення;

ведення протоколів вчинених нотаріальних дій (реєстрів), які містять оригінали всіх посвідчених і засвідчених документів; видача автентичних копій посвідчених і засвідчених документів;

прийняття присяг і заяв для подальшого їх використання в судових процесах у Британії та за межами країни; вчинення протестів векселів; вчинення морських протестів тощо [206].

Особливістю функціонування нотаріату у Великобританії є залежність територіальної та предметної компетенції нотаріусів від класів або типів нотаріусів, про які мова йшла вище. Наприклад, нотаріуси-писарі не обмежені територіальними рамками нотаріальних округів, тому вони можуть вчиняти нотаріальні дії навіть за межами країни, але для цього їм треба знати право країни, до якої нотаріус виїжджає, та національної мови цієї країни. У зв'язку з цим нотаріуси спеціалізуються за видами діяльності або за країнами, за законодавством і мовою якої здатний діяти нотаріус. Для нотаріату США такий підхід не характерний, тут нотаріуси діють лише в межах відповідного округу, спеціалізація на певних видах діяльності так само не допускається.

За слушним зауваженням М.В. Бондарєвої, специфіка професійної діяльності британського нотаріуса повною мірою реалізується при вчиненні такої нотаріальної дії як посвідчення документів, призначених для дії за кордоном. У зв'язку з тим, що кожна країна має власні особливості посвідчення юридичних актів, призначених для дії за кордоном (наприклад, текст правочину, призначеного для дії в США, майже завжди має бути засвідчений підписами двох свідків, а в Канаді – письмовою заявою одного свідка), від британських нотаріусів вимагається знання не тільки двох іноземних мов, але і внутрішнього права відповідної країни, для дії в якій призначений документ [21, с. 158].

До компетенції британського нотаріуса також належить засвідчення вірності копії документів, які розглядаються судами та державними органами й у самій Великобританії, і за її межами, як оригінали документів; вчинення протесту векселів у неакцепті, посвідчення несплату векселя, підготовка актів про оплату. Крім того, британське законодавство, як і законодавство США, серед нотаріальних дій називає афідевіт – письмове показання під присягою, а також приведення під присягу та прийняття заяв.

Нотаріальний процес підпорядковується певним обов'язковим правилам, причому порядок вчинення нотаріальних дій у США та Великобританії є схожим і навіть певною мірою – подібним до того, який встановлений у країнах латинського нотаріату.

Серед основних правил вчинення нотаріальних дій британськими нотаріусами можна назвати такі: заборона безпідставної відмови у вчиненні нотаріальної дії; необхідність справедливої, адекватної оплати праці нотаріуса та відсутність обов'язку діяти безкоштовно; неупередженість нотаріуса та заборона діяти у власних інтересах; неможливість делегування своїх повноважень іншій особі; необхідність діяти сумлінно та добросовісно в межах власної територіальної та предметної компетенції тощо.

У багатьох країнах діє система «*common law*». В одних вона домінує (наприклад, Сполучене Королівство Великобританії, США, Австралія, Сінгапур, Малайзія, Кіпр, Канада (окрім провінції Квебек), Індія тощо), в інших вона співіснує з іншими юридичними системами (Аргентина, Бахрейн, Бруней, провінція Квебек (Канада), Єгипет, Куба, Ізраїль, Данія, Фінляндія та ін.). Як відомо, найважливішим джерелом англо-американського права (з точки зору процесу його формування) є судовий прецедент, і, незважаючи на зростаючий вплив писаного права всередині цієї системи, вона була і залишається в основному прецедентною, при цьому, що є дуже важливим в контексті визначення ролі нотаріальних актів, не існує поняття, яке б точно відповідало континентальному «офіційному (публічному) документу».

Для нотаріальних органів держав «*common law*», характерно найчастіше суміщення діяльності нотаріуса з діяльністю адвоката. До компетенції нотаріусів входить лише засвідчення документів і підтвердження автентичності підписів, складання довіреностей та документів для використання за кордоном, причому засвідчений нотаріусом документ не набуває повної доказової чинності, потребує додаткової перевірки адвокатом фактів у випадку, якщо угода буде оскаржена та особі доведеться доводити свої права в суді. Саме тому в країнах, де діє англосаксонська система, практично жодна угода не складається без участі адвокатів з обох сторін, а в самій системі з самого початку закладена презумпція судового розгляду [170, с. 128].

Ураховуючи розвиток суспільних відносин сучасності, слід зауважити, що останнім часом в Англії та Ірландії нотаріус набуває все більшої ваги (особливо

лондонські нотаріуси, так звані «seriveners notaries»), однак акти англійських нотаріусів дійсні лише за межами Великої Британії, а в самій країні вони не мають юридичної сили.

Резюмуючи, можна твердити, що для англо-американського типу організації нотаріату властиві положення, засновані на правових звичаях. Нотаріуси цієї правової сім'ї здебільшого виконують дії щодо підтвердження окремих фактів (наприклад, дати), або зберігання оригіналів документів, за бажанням і згодою зацікавлених осіб. До компетенції нотаріусів входять лише посвідчення документів і підписів. Система англо-американського типу характеризується тим, що кодифіковані закони тут нечисленні, джерелами правових норм є переважно прецеденти, утворені юридичною практикою. З метою забезпечення основного принципу цивільного обігу – свободи угод, передбачена можливість користуватися будь-якими доказами.

У англо-американській правовій системі не поширений інститут «офіційного документа» як особливо вагомого доказу в судових і адміністративних процесах. При дослідженні письмових доказів основна увага приділяється показанням свідків як засобу доведення. Нотаріальні й інші письмові акти не відіграють визначальної ролі. Нотаріусу відводиться другорядна, незначна роль, яка зводиться до засвідчення копій і підписів. Нотаріальне посвідчення в тому сенсі, як воно розуміється в країнах континентальної правової сім'ї, відсутнє.

3.3. Щодо перспектив застосування нотаріальних актів як засобів фіксації результатів медіації в Україні

Трансформаційні процеси сучасності потребують процедур мирного врегулювання соціальних конфліктів, причому не тільки на геополітичному, а й на локальному рівнях, при вирішенні окремих категорій юридичних справ.

На думку Г. Кохан, уміння домовлятися стає прерогативою не тільки дипломатів і політиків, а й юристів, бізнесменів та майже всіх соціальних верств

населення. Саме для розв'язання подібних питань й існує медіація, причому на будь-якому рівні конфлікту, на будь-якій його стадії. Якщо поступово рухатись у бік можливості вирішити справу з результатом, вигідним для обох сторін, – чи не є це саме такий спосіб, який потрібно повсюдно впровадити в наше українське суспільство [87]?

Пройшовши еволюційний шлях, медіація поступово сформувалася у такий спосіб подолання протиріч, конфліктів і спорів, який наділяє учасників відносин можливостями і впливом, дозволяє їм реалізувати власні потреби і, що важливо в медіації, не за рахунок опонента, а надавши сторонам спору однакові можливості для реалізації власних прав і інтересів. Медіація – це спосіб вирішення спору через переговори за участю посередника-медіатора, оминаючи судові інстанції, спосіб, який надає змогу досягнути домовленостей на основі згоди сторін і консенсусу. А завдання медіатора, як нейтральної особи, полягає в тому, щоб сторони, які добровільно беруть участь у процедурі медіації, знайшли взаємоприйнятне рішення, яке б відображало їх інтереси і потреби. У випадку досягнення результату в медіації немає ані переможців, ані переможених, виграють обидві сторони, залучені в конфлікт [67].

Використання посередників для вирішення спорів сягає давніх часів. Історики відзначають такі випадки ще в торгівлі фінікійців і Вавилоні. У стародавній Греції існувала практика використання посередників (*proxenetas*); римське право, починаючи з кодексу Юстиніана (530–533 рр. н.е.), визнавало посередництво. Римляни використовували різні терміни для позначення поняття «посередник» – *intenuncius*, *medium*, *intercessor*, *philantropus*, *interplator*, *conciliator*, *interlocutor*, *interpres*, і нарешті – *mediator*. [16, с. 76].

Уже в Біблії містяться поради щодо неформального, позасудового врегулювання конфліктів третіми особами, навіть якщо при цьому не йдеться про медіацію в її сьогодиншньому розумінні: в посланні до коринтян, Павло закликає тамтешню християнську громаду не виносити свої суперечки на світський суд, а залагоджувати їх в громаді. У Євангелії від Матвія (18, 15–17) повідомляється, як

Ісус рекомендує залучати одного або двох сторонніх, якщо порушення правил не можна залагодити в безпосередній бесіді [26, с. 34].

У деяких традиційних культурах до фігури посередника ставилися з особливою повагою і шанували поряд з жрецькими або вождями племені. У багатьох племенах Африки існує структура народного зібрання. У кожного є право скликати такі збори, на якому в ролі медіатора виступає поважна людина, щоб допомогти сторонам вирішити їх конфлікт [110, с. 14].

Медіація в її сучасному розумінні почала розвиватися у другій половині 20-го сторіччя, найперше, у країнах англосаксонського права – США, Австралії, Великобританії, після чого почала поширюватися і в Європі. Судова практика США, наприклад, орієнтована на те, щоб більшість спорів вирішувалася добровільно до суду, а суддя може перервати суд і порадити сторонам попрацювати з медіатором. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу в цій країні не проходить жодний серйозний переговорний процес [16, с. 86].

Відповідно до статистичних даних Сполучені Штати Америки і країни англосаксонської правової системи випереджають інші держави у кількості суперечок, які вдається вирішити поза судом. У США способи альтернативного врегулювання спорів розвиваються з початку минулого сторіччя, а з 80-х років XX ст. вони прийшли і в Європу. Використання медіації, насамперед, відносяться до сфери тих конфліктів, в яких важливі не тільки питання врегулювання майнових чи ділових відносин, але які включають і аспекти міжособистісних стосунків, збереження яких важливе для врегулювання спору. Великобританія має великі традиції у вирішенні національних і міжнародних спорів із залученням міжнародних арбітражних судів. А за допомогою посередництва, медіації зокрема, намагаються вирішувати конфлікти, пов'язані з проведенням маршів у Північній Ірландії [117].

Роль у медіації нотаріуса підтверджується рішенням XXIII Конгресу Міжнародного союзу латинського нотаріату (Афіни, 2001 р.), у якому підкреслювалося, що нотаріус в силу своїх професійних обов'язків повинен зводити зазвичай різні погляди та інтереси сторін до спільного знаменника,

найбільше серед представників інших юридичних професій покликаний виступати у ролі медіатора. [108, с. 103].

Не викликає сумніву, що від функції представника сторін чітко відмежовується функція нотаріуса щодо примирення протилежних інтересів. Так, до того як умови акта повністю встановлені і схвалені сторонами, нотаріус зближує точки зору, підказує найбільш справедливе і відповідне інтересам кожного учасника рішення. Він прагне домогтися узгодження волі сторін, яке надалі втілюється в нотаріальному акті.

У нотаріальній практиці нерідко виникають ситуації, коли уже у процесі нотаріальної процедури з'ясовується, що сторони через відсутність правової обізнаності не передбачали необхідності вирішення будь-якого юридичного питання. У такій ситуації їм доводиться домовлятися безпосередньо в кабінеті нотаріуса і з його допомогою. Медіацію в практиці нотаріуса слід розглядати як різновид кваліфікованої юридичної допомоги, спрямованої, як і вся нотаріальна діяльність, на забезпечення і захист прав громадян та юридичних осіб. Сучасний нотаріат створює всі можливості, необхідні для дотримання і повного розкриття в процедурі медіації прав і свобод громадян.

Сфера реалізації прав і свобод громадян – це, найперше, все приватноправовою сфера. Щодо цього Ю.В. Цуркан-Сайфуліна, зазначає, що позитивному праву як запозиченій владі слугує державна влада, тому реально позитивне право формується і забезпечується цією владою. Автономність влади, закладеної в праві, виявляється в приватно-правових відносинах, де домінуюча воля суб'єкта права виражається в діях або байдужих до держави, або схвалених нею в найбільш загальній формі відповідно до принципу «дозволено все, що прямо не заборонено законом» [190, с.323].

Упродовж кількох останніх десятиліть практика застосування медіації активно розвивається у Фінляндії. Найчастіше інститут посередництва застосовується при врегулюванні цивільних і родинних спорів, а однією з відносно нових сфер, де медіації активно використовуються, є сфера вирішення конфліктів, які виникають в навчальних закладах країни, зокрема в школах. Щодо

застосування медіації у сфері кримінального права Фінляндії, то її найчастіше результативно використовують у випадку дрібних злочинів, скоєних молодими людьми. Відповідно до фінського законодавства з 1997 року досягнення угоди між сторонами справи стало однією з підстав для відмови в пред'явленні обвинувачення або для відмови від призначення покарання [109, с. 28].

Повний контроль сторін за результатами процедури медіації забезпечується не тільки їх безпосередньою участю в нотаріальному процесі, а й обов'язком нотаріуса роз'яснювати всі незрозумілі сторонам моменти у ході процедури медіації, розкривати сутність і значення дій сторін, пояснювати їх права і обов'язки, правові наслідки тих чи інших рішень. Важливим є публічний характер нотаріального акта, фіксація його здійснення в реєстрі нотаріальних дій, можливість збереження примірника нотаріального акта, який став результатом процедури медіації, в нотаріальному архіві.

Україна є членом Міжнародного союзу нотаріату, тому нотаріус, виходячи із міжнародних стандартів, має надавати особам комплексну правову допомогу та виконувати перераховані вище повноваження шляхом процедури медіації, яка повинна мати місце на стадії підготовки до вчинення нотаріального провадження. Зокрема, в Україні нині існують випадки здійснення нотаріусом процедури медіації при посвідченні аліментних договорів чи змішаних аліментних договорів з елементами виховання та визначення місця проживання дитини [183, с. 7]

Нотаріус під час переговорів щодо досягнення компромісу повинен надати сторонам пропозиції і альтернативи за процедурою переговорного процесу, щоб сприяти успішному перебігу переговорів. Процедура медіації, навіть за участю нотаріуса, є добровільним процесом. Сторони самі приймають рішення про можливість обговорення спору і можуть припинити переговори на свій розсуд у будь-який момент. Ведення переговорів не перешкоджає сторонам у разі недосягнення угоди звернутися до суду або використовувати інші процедури, навіть тоді, коли процедура посередництва не завершиться врегулюванням спору. Час на проведення переговорів не можна вважати втраченим, тому що сторони краще зрозуміли суть спору і підготувалися до його вирішення в іншому порядку.

Нотаріус, що має спеціальну освіту і досвід, користується авторитетом, є бажаним учасником медіації.

Особливий статус нотаріуса, публічний характер його діяльності, досвід практичної роботи, а також особисті якості повинні надавати значимість і вагу його пропозицій і рекомендацій. Нотаріус в ролі медіатора в ході обговорення взаємоприйнятної позиції і її окремих умов повинен продемонструвати вміння аргументувати, переконувати, володіти значним обсягом правової інформації, керувати дискусією, оперативно реагувати на зміну точок зору сторін, акумулювати все позитивне, що можна було б використовувати для досягнення згоди. Важливо й його прагнення до розуміння, зацікавленість та вміння вислуховувати опонента.

На думку О.М Іванової, відсутність формалізованих процесуальних процедур і судової атрибутики створює психологічно комфортні умови для учасників, атмосферу довіри, співпраці і позитивно впливає на процес урегулювання спору. У процесі медіації можуть обговорюватися будь-які питання, які стосуються конфлікту, і які сторони вважають важливими, тому цей процес доволі гнучкий. Досвідчений посередник у процесі може виявити приховані фактори і моменти непорозуміння і розв'язати їх. Тому одним із завдань медіатора «якраз є повернення від інтерпретації до фактів і створення єдиного інформаційного поля, в якому сторони можуть конструктивно працювати, тобто не з'ясовувати, хто правий, хто винен, а що можна зробити в ситуації, яка склалася, щоб прийти до взаємовигідного вирішення проблеми» [68].

Щодо цього О.В. Красногор цілком слушно зазначає, що з метою розвантаження суддів, потрібно розвивати альтернативні (позасудові) способи врегулювання спорів, а також створювати умови для стимулювання дешевших і менш формалізованих способів їх врегулювання. Насамперед, треба акцентувати увагу законодавця на ролі нотаріуса як незалежного радника сторін при визначенні статусу нотаріуса; закріпити право нотаріуса надавати юридичну допомогу в питаннях врегулювання суперечностей сторін при вчиненні нотаріальних дій у якості медіатора [92].

Нотаріус по суті своїх професійних обов'язків, визначених Законом України «Про нотаріат», нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та психологічно-моральними якостями, які властиві представникам цієї професії, вже сьогодні виконує функції медіатора при здійсненні нотаріальної діяльності. У контексті виконання своїх функцій як фахівця – нотаріуса та медіатора, нотаріус у процесі ведення переговорів з учасниками нотаріальних правовідносин повинен продемонструвати вміння слухати та переконувати, володіти ґрунтовними знаннями права та інформацією про будь-які зміни до законодавства, вести переговори, керувати дискусією, оперативно реагувати на зміну настроїв та думок сторін, бути, свого роду, не тільки професійним юристом у галузі нотаріального права, але й висококваліфікованим і озброєним не тільки знаннями, а й життєвим досвідом, психологом [62].

За своєю суттю медіація являє собою перспективну форму вирішення правових конфліктів у позасудовому порядку і полягає в переговорах між сторонами за участю та під керівництвом нейтральної третьої особи – посередника, який не має при цьому права виносити обов'язкове для сторін рішення, він лише фіксує та підтверджує домовленість сторін. Фактично, аналізуючи можливість використання процедур медіації в нотаріальній практиці, слід зазначити, що сучасний український нотаріат надає всі можливості для медіативної форми вирішення конфліктів. Причому результат цього вирішення оформлюється шляхом винесення письмового нотаріального акта.

В Європейському Союзі питання медіації у цивільних та комерційних справах було врегульовано 2008 р. ухваленням Європейською Комісією Директиви «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах». Згідно з її положеннями, медіація – це структурований процес, незалежно від його назви або посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора [51].

Вихідні і визначальні правові ідеї, положення та засади, які становлять процедурне та організаційне підґрунтя здійснення процедури медіації і

спрямовані на ефективне, взаємоприйнятне, законне розв'язання конфлікту між учасниками спору іменуються в юридичній літературі принципами медіації. Такими базовими принципами медіації, які найбільш поширені у законодавстві про медіацію зарубіжних країн і визначені в основних рамкових міжнародних документах, є:

добровільність, тобто прийняття усвідомленого рішення учасниками відносин – сторонами процесу, про застосування такої альтернативної процедури розв'язання спору, та можливість відмовитися від участі на будь-якому етапі, причому будь-який тиск на сторони заборонений (слово «добровільність» акцентує, що рішення не може бути результатом зовнішнього примусу чи активного переконання будь-кого у необхідності певного спрямування дій, – воно не повинно бути результатом активного впливу волі іншої особи, а лише результатом вибору суб'єкта, що ґрунтується на повній інформації про ситуацію);

рівність сторін – сторони мають рівні права під час медіації, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

нейтральність медіатора – медіатор повинен виконувати свої обов'язки неупереджено, ґрунтуючись на обставинах справи, беручи до уваги думку сторін та не нав'язуючи сторонам певного рішення, яке приймається винятково за взаємною згодою сторін;

конфіденційність – інформація, отримана медіатором під час проведення медіації, є конфіденційною і не може бути розголошена ним без попередньої згоди сторін (учасники процесу повинні бути впевненими, що інформація, яку вони повідомили, потім не буде використана проти них) [146, с. 232].

Г.О. Ульянова обґрунтовує, що в соціальній психології вчені розглядають медіацію як специфічну форму врегулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів та/або як технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони. Водночас у правовій доктрині медіацією називають також процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається

нейтральна сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору й активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів [182, с. 66].

Слово медіація походить від латинського «*medius*» – займати середину між двома точками зору або сторонами, пропонувати середній шлях, триматися нейтрально, незалежно [111, с. 4].

За науковою термінологією «медіація» (англ. *mediation* – посередництво) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту. На противагу формальному судовому чи господарському процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них.

Згідно з положеннями проекту Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 року, який був внесений народними депутатами України С.В. Ківаловим та В.Й. Развадовським, медіація – це позасудова процедура врегулювання конфлікту шляхом переговорів за допомогою одного або декількох посередників (медіаторів) [158].

Враховуючи зазначені положення, можна твердити, що медіація є особливою процедурою вирішення конфлікту, результат якої має обов’язково оформлюватися у вигляді правового акта. Серед можливих варіантів виразу результату медіації особливе місце займають нотаріальні акти.

Розкриваючи роль нотаріальних актів як інструментів медіаційних процедур, слід звернутися до законодавства України. Так, досліджуючи положення Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року, можна дійти таких висновків. У статті 5 Закону вказуються обов’язки нотаріуса сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз’яснювати права і обов’язки, попереджати про

наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду [152].

Як уявляється, обов'язки нотаріуса сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки цілком відповідають сутності медіації як особливого виду соціальної діяльності.

Наприклад, доволі часто у практиці нотаріуса трапляються випадки, коли сторони, які звертаються за посвідченням правочину, не можуть досягнути згоди з окремих умов правочину, наприклад, під час обговорення проекту договору купівлі-продажу нерухомого майна, при укладенні договору про участь у вихованні дитини, сплати аліментів, шлюбного договору, оформленні спадкових прав тощо. У такій ситуації сторонам необхідно домовлятися безпосередньо в кабінеті нотаріуса з його допомогою [62].

У статті 34 Закону вказується, що нотаріуси вчиняють такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо), засвідчують справжність підпису на документах, вчиняють виконавчі написи, вчиняють інші нотаріальні дії згідно із законом.

Ці нотаріальні дії є необхідним елементом фіксації та встановлення законної процедури втілення у життя волевиявлення суб'єктів медіації.

Відповідно до змісту статті 54 Закону, нотаріуси та посадові особи органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують угоди, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму, а також за бажанням сторін й інші угоди. Нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, перевіряють, чи відповідає зміст посвідчуваної ними угоди вимогам закону і дійсним намірам сторін.

Положення цих статей регламентують необхідність письмового оформлення результату розгляду в рамках медіації справи у формі нотаріального акта, який, своєю чергою, має не тільки відповідати вимогам чинного законодавства, а й утілювати в собі фактичне волевиявлення сторін медіації.

Не менш важливими, з точки зору реалізації прав сторін медіації, є приписи у статтях 87 та 88 Закону, в яких регламентовано таку особливу та доволі ефективну процедуру, як вчинення виконавчого напису.

Так, для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, встановлюється Кабінетом Міністрів України [152].

При цьому слід враховувати, що нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Ураховуючи договірну природу здійснення процедур медіації, особливого значення набувають питання відповідальності нотаріуса в процесі здійснення ним своєї професійної діяльності, зокрема, при виконанні функцій медіатора.

Положеннями статей 27 та 28 Закону встановлено, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі. Нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії: подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії; подала недійсні та/або підроблені документи; не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа [152].

Для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

У зв'язку з цим слід розв'язати кілька питань: по-перше, чи всі ті посадові особи, які зазначені у статті 1 проекту Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 року, мають виконувати функцію медіатора, по-друге, чи існує необхідність додаткової професійної підготовки нотаріуса, як нейтрального посередника у переговорах між сторонами конфлікту?

Щодо першого питання, то виступати медіатором у медіаційному спорі мають лише приватні нотаріуси, бо це сфера реалізації приватного інтересу, можливостей власного вдосконалення й розвитку, виходу на новий рівень співпраці з клієнтами.

Щодо другого питання, то згідно з положеннями проекту Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 року, учасниками медіації є – медіатор (медіатори), сторони медіації, їх представники та/або законні представники, перекладач та інші особи за домовленістю сторін конфлікту.

Медіатор – це професійно підготовлений нейтральний посередник у переговорах між сторонами конфлікту, а уповноважений медіатор – медіатор, який пройшов атестацію та внесений до Національного реєстру уповноважених медіаторів у встановленому законодавством порядку [158].

Не викликає сумніву, що приватний нотаріус є фахівцем у правовій сфері, експертом з юридичної діяльності, яка безпосередньо стосується предмета медіації. Діяльність нотаріуса, результат якої оформлюється особливим різновидом правозастосовних актів – нотаріальним актом, належить до правозастосовної та характеризується такими положеннями як: справедливість, законність, обґрунтованість, добросовісність, правова визначеність.

По суті, зазначені положення виступають складовими вимогами здійснення якісної правозастосовної діяльності. Так, справедливість наголошує на безсторонності й послідовності при застосуванні норм права. Безсторонність потребує неупередженості, тобто насамперед розгляду спірних випадків, незважаючи на особу. Послідовність при застосуванні норм права створює передбачуваність, унеможливорює сваволю при розгляді справ.

Законність означає, що правозастосовне рішення повинно прийматися уповноваженим на це суб'єктом у межах його компетенції у порядку і формах, які відповідають закону.

Обґрунтованість означає, що прийняття правозастосовного рішення має базуватися на всебічному і повному дослідженні всіх фактичних обставин, що мають значення для справи, і має бути забезпечене належною та переконливою аргументацією.

Добросовісність відображає вимогу сумлінного й чесного використання суб'єктом правозастосування наданих йому повноважень й виконання покладених на нього обов'язків. Правова визначеність, зокрема, висуває вимоги зрозумілості, несуперечливості, повноти, остаточності й виконуваності правозастосовних актів [65, с. 239].

Підсумовуючи, слід зазначити, що при досягненні певних результатів у медіації, коли сторони за допомогою зовнішнього медіатора дійшли певної згоди у своєму спорі, укладається відповідна медіаційна угода. Але така медіаційна угода за своєю юридичною природою має суто формальний характер і примусової сили не має, на противагу окремим нотаріальним актам, якими може бути завершено медіаційний спір. Водночас нотаріальні акти уявляються ефективним і законним інструментом оформлення результатів процедури медіації.

Як медіатор нотаріус виконує такі основні функції щодо забезпечення та захисту прав громадян та юридичних осіб: забезпечує можливість примусового виконання зобов'язань без звернення до суду; сприяє формуванню та чіткому закріпленню взаємних прав і обов'язків суб'єктів цивільних правовідносин, вносячи в них визначеність, юридичну несуперечність, а також надаючи їм офіційного характеру.

Сприяючи розв'язанню правових конфліктів, складаючи нотаріальні акти, нотаріуси не тільки забезпечують наявність доказів, які необхідні в разі вирішення справи в судах або адміністративних органах, а й створюють передумови для видачі судом судового наказу.

Засвідчуючи права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняючи інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, нотаріус за допомогою нотаріального акта (яким, власне, і фіксується весь результат нотаріальної діяльності, а у разі участі нотаріуса у медіаційній процедурі – її результатів) запобігає їх порушенню з боку інших учасників правовідносин, створює правові умови для належної реалізації особами належних їм прав. Усі суб'єкти права до скасування нотаріального акта повинні враховувати його у своїй діяльності щодо встановлених ним фактів.

За своєю природою нотаріальний акт є одним з видів правових актів. Відповідно, сутність нотаріального акта найбільш повно усвідомлюється лише в загальній системі правових актів, які видаються органами державної влади чи місцевого самоврядування, службовими чи посадовими особами, іншими особами, які виконують публічні функції. Знакові характеристики нотаріального акту розкриваються у таких положеннях: він є письмовим доказом, що створений за результатами узгодження волевиявлення сторін та досягнення ними консенсусу; він є формою вираження рішення нотаріуса з конкретної нотаріальної справи (або процедури медіації); він є юридичним документом, що складений уповноваженим, компетентним суб'єктом – нотаріусом та фіксує певне волевиявлення; він може укладатися у формі окремого документа або посвідчення іншого документа.

Не менш важливим, є те, що нотаріальний акт породжує правові наслідки з моменту його вчинення. Лише при настанні особливих обставин, наприклад, скасування чи визнання недійсним нотаріального акта, у передбаченому законом порядку його можуть позбавити юридичної сили та правових наслідків, породжених ним.

Нотаріальні акти з процедур медіації вступають в законну силу негайно і підлягають добровільному виконанню сторонами. У разі виникнення спору його вирішення і майбутнє виконання значною мірою залежить від того, як нотаріус допоміг сторонам сформулювати його умови. Крім того, низка нотаріальних актів мають виконавчу силу (наприклад, угоди про сплату аліментів, виконавчі написи

та ін.). Безумовно, виконання нотаріусом функцій медіатора аж ніяк не підміняє собою діяльність суду щодо здійснення правосуддя, бо інститут нотаріату не здійснює правосуддя і відрізняється від органів судової системи за компетенцією. Але, на противагу представникам інших юридичних професій нотаріус, при участі у медіаційній процедурі, повинен брати до уваги всі правові та соціально-економічні аспекти справи, інтереси всіх без винятку його учасників, суспільства загалом, діючи законно та обґрунтовано. Він повинен уникати одностороннього підходу, заснованого на тимчасових чи тактичних цілях. Навіть консультації нотаріуса відрізняються особливою, підвищеною відповідальністю, бо нотаріус не є простим постачальником правової інформації, а виступає гарантом її законності та достовірності.

Участь нотаріуса в медіаційних процедурах є необхідною умовою чіткої формалізації зазначених процедур. Так, оформлення результатів досягнутих угод у нотаріальних актах надає їм незаперечності, забезпечуючи водночас необхідну конфіденційність позасудових контактів сторін. Фактично, нотаріальний акт, у якому закріплюється досягнута за допомогою нотаріуса-медіатора угода, остаточно завершує конфлікт. Слід відзначити, що результатом медіації у нотаріальній практиці не обов'язково має стати письмовий нотаріальний акт, оскільки сторони можуть і не досягнути порозуміння і нотаріальна дія не буде вчинена. Однак медіація має бути чітко пов'язана із вираженням її результату у правовому акті. І саме у зазначеному аспекті використання нотаріальних актів уявляється не лише найбільш зручною, а й доволі ефективною, у системі латинського нотаріату, формою закріплення узгодженого волевиявлення сторін.

Отже, у сучасній юридичній практиці медіативні процедури стають актуальним засобом попередження та вирішення правових конфліктів, а нотаріальні акти – одним із найбільш ефективних інструментів формального закріплення та гарантування виконання результатів цих процедур.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено загальнотеоретичне узагальнення та запропоновано нові підходи до розуміння нотаріальних актів та їх ролі у сучасному праві. У результаті проведеного дослідження сформульовано нові положення, висновки теоретичного та практичного характеру, основними з яких є такі:

1. Визначено особливості методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві. В основу методології дослідження було покладено: системний, антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний та цивілізаційний підходи. Головними у дослідженні нотаріальних актів у сучасному праві є антропологічний та системний підходи. Сучасне право – відкрита система, яка постійно обмінюється інформацією із соціальним середовищем, в якому вона функціонує. Зв'язки між ними мають істотне значення для цих явищ, виступають як притаманні їм властивості, важливою особливістю яких є двосторонній характер. Саме застосування такого підходу дає змогу повніше, глибше усвідомити місце нотаріальних актів у сучасному праві та скласти змістовне уявлення про нього.

2. Охарактеризовано сучасне право та досліджено специфіку його відображення у письмових актах. Сучасне право – це структурно-системна сукупність традиційних і новітніх правових норм офіційного та загальнообов'язкового характеру, спрямованих на регулювання суспільних відносин як внутрішньо-, так і міждержавного характеру, основою якої виступають природні права і свободи людини. Однією із ключових передумов ефективності дії сучасного права, безперечно, є його письмове вираження. Якісне формальне закріплення правових норм – це системоутворюючий елемент правового регулювання. Аналіз юридичної ситуації є лише основою для формування правового рішення, яке, своєю чергою, переважно має бути виражено у відповідному юридичному документі.

3. Обґрунтовано, що правовий акт – це заснована на правовій нормі форма вираження волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, у якій фіксується результат юридичної дії за наслідками розгляду юридичної справи. Таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа). До ознак правового акта належать такі: він виражає волю (волевиявлення) уповноваженого суб'єкта права, його владні веління; це волевиявлення має офіційний характер, обов'язкове для виконання; його соціальне призначення – регулювання суспільних відносин; завдяки такому волевиявленню встановлюються правові норми, а також виникають конкретні правовідносини; може бути актом-документом, зміст якого фіксується у документальній формі, і актом-дією, за допомогою якого виникає юридичний результат (усний наказ командира, жест представника поліції); таке волевиявлення являє собою юридичний факт, що спричиняє певні правові наслідки.

4. Проведено класифікацію правових актів за такими критеріями: а) за критерієм юридичної субординації (нормативності) виокремлено нормативно-правові, індивідуально-правові та акти офіційного тлумачення; б) за формою вираження – письмові, усні та конклюдентні правові акти; в) за юридичною природою – самостійні та мутуальні правові акти.

5. Обґрунтовано, що під юридичною природою як критерієм класифікації правових актів слід розуміти правову категорію, яка відображає правоутворюючий взаємозв'язок юридичного факту і норми права, вказуючи не тільки на конкретні юридичні наслідки, а й розкриваючи сутність окремого правового феномена, його структуру, місце і роль серед інших правових явищ. Класифікація правових актів за критерієм їх юридичної природи охоплює такі види: самостійні та мутуальні. До самостійних належать правові акти, які формалізуються у самостійному (окремому) юридичному документі; до мутуальних – акти, які виражаються у формі взаємодії письмових правових актів. Найбільш важливою ознакою мутуальних актів виступає юридично значущий симбіоз двох правових актів.

6. Сформульовано визначення мутуального правового акта – це юридично обов’язкова форма вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов’язковість іншого документа, але окремо кожен із зазначених актів не має юридичної сили.

7. Доведено, що нотаріальні акти належать до письмових правових актів, а саме юридичних документів правозастосовного характеру, оскільки їм притаманні такі головні ознаки: видаються спеціально уповноваженими суб’єктами відповідно до закону, мають офіційний та обов’язковий характер, письмову форму та спрямовані на регулювання суспільних відносин. Понад те, вони покликані врегульовувати індивідуально-визначені відносини, а тому займають значне місце у системі сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів розв’язання юридичних конфліктів.

8. Сформульовано визначення нотаріального акта та підготовлено рекомендацію щодо внесення змін до Закону України «Про нотаріат», а саме: необхідно доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов’язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах». Обґрунтована необхідність відокремлення нотаріальних актів від нотаріальних дій.

9. Проведено класифікацію письмових нотаріальних актів за критерієм їх юридичної природи та виокремлено такі їх види: мутуальні та самотійні. До мутуальних нотаріальних актів належать нотаріальні написи та засвідчення, до самотійних – свідоцтва, інші нотаріальні акти.

10. Встановлено юридично-технологічні складові створення нотаріальних актів: ясність, точність, простота й ефективність. Крім того, нотаріальний акт має відповідати вимогам законності та обґрунтованості, справедливості та доцільності. Текст нотаріального акта повинен бути логічно-послідовним, зв’язним, точним, чітким, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим,

переконливим. Аргументація та висновки мають бути об'єктивними. Мові нотаріальних актів властива послідовність і логічність викладу, вмотивованість висновків, однозначність змісту.

11. Визначено особливості соціально-правового виміру нотаріату такі як його «соціальне призначення» та «соціальну цінність». Слід розуміти, що «соціальне призначення» нотаріату впливає з його сутності. Своєю чергою, сутність нотаріальної діяльності спрямована на охорону й захист цивільних прав та інтересів, орієнтована на служіння потребам соціуму, і саме в цьому розкривається її призначення і соціальна цінність. Через свою специфіку та еволюційний розвиток нотаріальна діяльність відіграє значну роль у функціонуванні громадянського суспільства.

12. Обґрунтовано, що інституціональна складова нотаріату містить у собі:

- 1) за функціональним критерієм: а) інститут призначення, б) інститут повноважень, в) інститут відповідальності; 2) за суб'єктним складом: а) державні та приватні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви; б) дипломатичні та консульські установи; в) посадові особи органів місцевого самоврядування; г) окремо уповноважені особи – головні лікарі, капітани морських суден, начальники експедицій, начальники медичної частини, командири військових частин, начальники місць позбавлення волі. Узагальнюючи, суб'єктів нотаріального процесу можна поділити на дві групи: 1) нотаріуси; 2) особи, наділені правом вчинення нотаріальних дій.

13. Досліджено, що в країнах, де діє система латинського нотаріату, нотаріальний акт вважається саме результатом фактичного оформлення нотаріальної дії. Нотаріальними актами, що стосуються будь-яких юридичних угод, є акти, засвідчені нотаріусом.

Нотаріальні акти у системі латинського нотаріату є особливою формою доказів, які не потребують додаткової верифікації і є підтвердженням законності. Нотаріальні акти мають як презумпцію законності, так і презумпцію правильності їх змісту і можуть бути оскаржені виключно у судовому порядку. Нотаріальні акти наділені доказовою і виконавчою силою.

14. Виявлено, що нотаріальні і інші письмові акти не відіграють визначальної ролі у англо-американській системі нотаріату. До компетенції нотаріусів входять лише посвідчення документів і підписів. Нотаріальне посвідчення в тому сенсі, як воно розуміється в країнах латинського нотаріату, майже відсутнє. Англо-американська правова модель вирішення юридичних спорів заснована переважно на судовому прецеденті, тому основна увага приділяється показанням свідків як засобу доказування, зокрема, при дослідженні письмових доказів.

15. Обґрунтовано, що роль медіатора є характерною та цілком природною роллю нотаріуса. Сучасний нотаріат створює всі можливості, необхідні для дотримання і повного розкриття у процедурі медіації прав і свобод громадян. Ще до того, як умови акта повністю встановлені і схвалені сторонами, нотаріус зближує їх точки зору, підказує найбільш справедливе і відповідне інтересам кожного учасника рішення. Він прагне домогтися узгодження волі сторін, яке надалі втілюється в нотаріальному акті.

Участь нотаріуса в медіативних процедурах доцільна тому, що оформлення результатів досягнутих угод у нотаріальних актах надає їм незаперечності, забезпечуючи водночас необхідну конфіденційність позасудових контактів сторін. Фактично, нотаріальний акт, що закріплює досягнуту за допомогою нотаріуса-медіатора угоду, остаточно завершує конфлікт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: монографія / В.І. Абрамов. – Київ : КНЕУ, 2004. – 236 с.
2. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2012. – 492 с.
3. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски решения / С.С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Норма, 2002. – 608 с.
4. Алексеев С. С. Общие дозволения и запреты в советском праве / С.С. Алексеев. – Москва : Юридическая литература, 1998. – 325 с.
5. Алексеев С. С. Проблемы теории права. Курс лекций: В 2-х томах. / С.С. Алексеев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1972. – Т. 1. – 396 с.
6. Алексеев С. С. Теория права / С.С. Алексеев. – Москва : БЕК, 1994. – 224 с.
7. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.Г. Андрусак; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 20 с.
8. Андрушакевич Ю. В. Конкретизація правових норм (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю.В. Андрушакевич. – Київ, 2014. – 20 с.
9. Аристотель Метафизика /Аристотель ; Пер. с греч. А.В. Кубицкого. – Москва : Эксмо, 2008. – 1015 с.
10. Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів : навчальний посібник / В. Артеменко. – Київ : Фонд «Європа XXI», 2007. – 256 с.
11. Асаулюк А. Короткий коментар до Закону Словачії «Про нотаріусів та нотаріальну діяльність» / А. Асаулюк // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2006. – № 2(26). – С. 75–92.

12. Баранкова В. Система суб'єктів нотаріального процесу: теоретичні та практичні аспекти [Електронний ресурс] / В. Баранкова // МЕН. – 2013. – № 6(72). – Режим доступу: http://yurradnik.com.ua/zhurnal-men/avtori/stati-avtora/?term=author_223

13. Бахин С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем (унификация и гармонизация права) : автореф. дисс. на соиск. учен. степени. доктора юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; Европейское право» / С.В. Бахин. – СПб., 2003. – 26 с.

14. Бачинин В. А. Философия права: конспект лекций / В.А. Бачинин. – Харьков : Консум, 2002. – 640 с.

15. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель ; / Пер. с франц. Г.В. Чуршукова, под общ. ред. В.Я. Даниленко. – Москва : Nota Bene, 2000. – 576 с.

16. Бесемер Х. Медиация. Посредничество в конфликтах / Христоф Бесемер ; Перевод с нем. Н.В. Маловой. – Калуга : Духовное познание, 2004. – 176 с.

17. Бехруз Х. Сравнительное правоведение : учеб. для вузов / Х. Бехруз. – Одесса : Феникс ; Москва : ТрансЛит, 2011. – 504 с.

18. Бігун В. Отримання допуску до юридичної практики в США [Електронний ресурс] / В. Бігун // Юридичний журнал. – 2002. – № 3. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=490>

19. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія / В.С. Бігун. – Київ, 2011. – 303 с.

20. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»/ Р.М. Бірюков.– Одеса, 2011. – 22 с.

21. Бондарєва М. В. Англосаксонський нотаріат: особливості організації та функціонування / М.В. Бондарєва // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4. – С. 153–159.

22. Бондарєва М. В. Особливості організації нотаріату за законодавством Сполучених Штатів Америки / М.В. Бондарєва // Право України. – 2006. – № 7. – С. 131–134

23. Бондарєва М. В. Особливості організації системи нотаріальних органів в країнах латинського нотаріату / М.В. Бондарєва // Право України. – 2006. – № 2. – С. 76–78.

24. Братусь Д. В. Понятие «юридическая природа»: актуальные проблемы теории и практики / Д.В. Братусь // Юрист. – 2009. – № 8. – С. 28–39.

25. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / Васильев А. М. – М. : Юрид. лит., 1976. – 264 с.

26. Ватцке Э. «Вполне возможно, эта история не имеет к вам никакого отношения...» : истории, метафоры, крылатые выражения и афоризмы в медиации / Э. Ватцке. – Москва : Институт консультирования и системных решений, 2009. – 144 с.

27. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : навч. посіб. / Ю.А. Ведерніков, В.С. Грегул. – 4-те вид., доп. і переробл. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.

28. Вербар К. Определение публичного порядка во внутреннем праве России через французское право / К. Вербар // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. – 2002. – № 1. – С. 265–295.

29. Волошин Ю. О. Принцип / Ю.О. Волошин // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. – 736 с.

30. Гегель Г. Работы разных лет : в 2-х т. / Георг Гегель. – Т. 2. – Москва : Институт философии АН СССР, Мысль, 1973. – 881 с.

31. Головченко В. В. Право в житті людини / В.В. Головченко. – Київ : Оріяни, 2005. – 336 с.

32. Горобець К. В. Структурність права як його універсальність / К.В. Горобець // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 44. – С. 102–112.

33. Гражданское и торговое право Европейского Союза (основные институты): учеб. пособие / Под общ. ред. В.В. Безбаха, В.Ф. Поньки, К.М. Беликовой. – Москва : РУДН, 2010. – 534 с.

34. Гуренко М. М. Семантичні проблеми синергетичної науки / М.М. Гуренко // Порівняльне правознавство : сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. ст. / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – Київ, 2006. – С.155–159.

35. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – Київ : ВІРА-Р; Дакор, 2000. – 358 с.

36. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності): навч. посібник/ С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – 2-е вид., перероб. – Київ : Знання, 2005. – 655 с.

37. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності : навч. посібник / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – 3-тє вид., переробл. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 495 с.

38. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С.Д. Гусарев. – Київ : Знання. – 2005. – 375 с.

39. Гусев А. Д. Права человека : учебн. пособ. / А.Д. Гусев, Я.С. Яскевич, Ю.Ю. Гафарова [и др.]; под общ. ред. А.Д. Гусева и Я.С. Яскевича. – Минск : ТетраСистемс, 2002. – 420 с.

40. Давид Р. Основные правовые системы современности: учеб. для высш. учеб. завед. / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с франц. В.А. Туманова. – Москва : Междунар. отношения, 1999. – 400 с.

41. Дергільова О. Г. Інститути нотаріальної діяльності у сучасному праві: порівняльно-правове дослідження / О.Г. Дергільова // Науково-виробничий журнал «Держава та Регіони». Серія: «ПРАВО». – 2016. – № 3(53). – С. 4–12.

42. Дергільова О. Г. Історичні передумови формування нотаріальної діяльності / О. Г. Дергільова // Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 13–18.

43. Дергільова О. Г. Критерії й вимоги складання нотаріальних актів / О. Г. Дергільова // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 10–15.

44. Дергільова О. Г. Мутуальні акти як особливий вид правових актів / О. Г. Дергільова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2016. – Вип. 41. – Т. 1. – С. 15–19.

45. Дергільова О. Г. Нотаріальний акт як особливий різновид правових актів / О. Г. Дергільова // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 грудня 2016 р. – Київ, 2016. – С. 11–13.

46. Дергільова О. Г. Особливості співвідношення правоохоронної та правозахисної діяльності / О. Г. Дергільова // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 9–12.

47. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення / О. Г. Дергільова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. №3. – С. 3–8.

48. Дергільова О. Г. Соціально-правовий вимір нотаріату як особливого інституту правозахисної системи / О. Г. Дергільова // Вісник Запорізького національного університету : Юридичні науки : зб. наук. пр. / Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2015. – Вип. №4 (II). – С. 45–50.

49. Дергільова О. Г. Сучасне право та його розуміння, крізь призму верховенства права та співвідношення права і закону / О. Г. Дергільова // Visegrad Journal of Human Rights. – 2016. – № 4/1. – С. 76–83.

50. Дергільова О. Г. Сучасні методологічні підходи в дослідженні правозахисної системи сучасної держави / О. Г. Дергільова // Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція: зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2015. – Вип. №17. – Т.1. – С. 64–68.

51. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95.

52. Долгов М. А. Краткая история нотариата / М.А. Долгов // В мире права. – 2001. – № 3. – С. 15–21.

53. Дорохов В. Я. Понятие документа в советском праве / В.Я. Дорохов // Правоведение. – 1982. – № 2. – С. 55–63.

54. Драгневич Л. Ю. Історія розвитку нотаріату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vinnotariat.com.ua/notariat/istoriya-notariatu/>

55. Дудченко В. В. Універсалізм і партикуляризм у праві / В. В. Дудченко // Правова держава : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2005. – Вип. 8. – С. 19–26.

56. Дудченко В. В. Ідея «вселенського права»: до історії виникнення та обґрунтування / В.В. Дудченко // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – Київ : ІДП ім. В.М. Корецького НАН України, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Київський університет права НАН України, 2006. – С. 211–214.

57. Дудченко В. В. Концепт позитивізму в юриспруденції: генезис та обґрунтування / В. В. Дудченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2005. Вип. 25. – С. 6–14.

58. Дудченко В. В. Подальший розвиток природно-правової концепції в української юриспруденції / В. В. Дудченко // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 50. – Київ : Ін-т держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2010. – 772 с.

59. Дудченко В. В. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного правового мислення / В.В. Дудченко, Д.Г. Манько. – Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип.21. – С. 13–16.

60. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія / В. В. Дудченко. – Одеса : Юридична література, 2006. – 304 с.
61. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М.М. Дякович. – Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 686 с.
62. Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації у нотаріальній практиці нотаріусів України [Електронний ресурс] / М.М. Дякович // Міжрегіональний інститут розвитку нотаріату, 2012 р. – Режим доступу: <http://mirn.com.ua/publikaciyi/1-publikaciyi/29-2010-11-29-09-46-49>
63. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми / Л.В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України . – 2010. – № 8. – С. 8–15.
64. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. [М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.] – Харків : Право, 2009. – 572 с.
65. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – Київ : Ваіте, 2015. – 392 с.
66. Зубков М. Сучасна українська ділова мова / М. Зубков. – 2-ге вид., доп. – Харків : Торсінг, 2002. – 448 с.
67. Зубро Т. П. Медіація як спосіб альтернативного врегулювання спорів в європейському просторі / Т. П. Зубро // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. «Право». – 2014. – Вип. 21. – С. 130–136.
68. Иванова Е. Н. Медиация на поле брани [Електронний ресурс] / Е.Н. Иванова // Третейский суд. – 2000. – № 2. –Режим доступу: <http://www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/2/art09.html>
69. Ивлев Ю. В. Логика для юристов: учебник для вузов / Ю.В. Ивлев. – Москва : Дело, 2000. – 412 с.
70. Иноземцев В. Л. Бауман З. Индивидуализированное общество //ОНС. – 2002. – № 2. – С.172

71. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант // Кант И. Сочинения: в 6 т. / Пер. Б.А. Фохта; Под общ. ред. В.Ф. Асмуса, А.В. Гулыги, Т.И. Ойзермана; АН СССР. Ин-т философии. – Т. 4. Ч. 2. – Москва : Мысль, 1965. – С. 107–438.

72. Каргин К. В. Юридические документы : монография / К.В. Каргин ; науч. ред. В.А. Толстик. – Москва : Юристъ, 2008. – 191 с.

73. Карпичков В. О. Правова реальність: поняття та місце в системі категорій права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Карпичков Віталій Олександрович; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2014. – 198 л.

74. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М.С Кельман, О.Г. Мурашин. – Київ : Кондор, 2006. – 477 с.

75. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія / М.С. Кельман. – Тернопіль : ТЗОВ «Тернограф», 2011. – 492 с.

76. Кенсовский П. А. Легализация и признание документов иностранных государств / П.А. Кенсовский. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 385 с.

77. Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права : монография / Д.А. Керимов ; ИГиП РАН. – 2-е изд. – Москва : Аванта+, 2001. – 560 с.

78. Ківалов С. В. Правове регулювання оскарження рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративних судах / С.В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 7–14.

79. Клеппи Д. Нотариат в Германии / Д. Клеппи // Юстиция Беларуси. – 2003. – № 6. – С. 22–26.

80. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Р.О. Куйбіди. – Київ : Юстініан, 2009. – 976 с.

81. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство : стан та перспективи / М. І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 1. – С. 32–43.

82. Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Харьков : Консум, 1999. – 240 с.

83. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 № 254 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

84. Коровин Е. Богатенький нотариат, или Внебрачный сын закона / Е. Коровин // Нотариальный вестник. – 2002. – № 5. – С. 31-35.

85. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О.В. Коротюк. – Київ : ОВК, 2013. – 765 с.

86. Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права: Дослід порівняльного правознавства : монографія / Л.О. Корчевна. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 360 с.

87. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні [Електронний ресурс] / Г. Кохан. // Юридичний радник. – 2014. – № 2(74). – Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/>

88. Кравченко Т. К вопросу о модельном законодательстве / Т. Кравченко // Юриспруденція: теорія і практика. – 2005. – № 11. – С. 23–27.

89. Красавчиков О. А. Категории науки гражданского права. Избранные труды : В 2 т. / О.А. Красавчиков. – Т. 2. – Москва : Статут, 2005. – 457 с.

90. Красницька А. В. Фондова лекція «Юридичне документознавство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shag.com.ua/lekciya-z-kursu--yuridichne-dokumentoznavstvo-dlya-napryamu-pi.html>

91. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування : посібник / А.В. Красницька. – 2-е вид., допов. і переробл. – Київ : Парламентське вид-во, 2006. – 528 с.

92. Красногор О. В. Медіація – перлина правової діяльності, або нотаріус як провідник у життя без конфліктів. [Електронний ресурс] / О.В. Красногор // Нотаріат для вас. – 2012. – № 4. – Режим доступу: http://notariat-cn.at.ua/news/mediacija_perlina_pravovoji_dijalnosti_abo_notarius_jak_providnik_u_z_hittja_bez_konfliktiv/2012-04-28-80

93. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2015. – 448 с.

94. Крестовська Н. М. Теорія держави і права. Практикум. Тести : підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.

95. Крет О. В. Правовая реальность: онтолого-гносеологический анализ : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / О.В. Крет. – Тамбов : Сарат. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, 2007. – 18 с.

96. Крижановський А. Ф. Сучасний правопорядок: контури теорії / А.Ф. Крижановський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 49. – С. 33–40.

97. Крижановський А. Ф. Юридична технологія як інноваційний вектор у підготовці правників / А.Ф. Крижановський // Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2012. – 492 с.

98. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

99. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

100. Круглякова Г. А. Місце нотаріату у стародавньому Римі [Електронний ресурс] / Г.А. Круглякова // Актуальні проблеми держави і права. – Режим доступу: <http://apdp.in.ua/v34/47.pdf>

101. Лазарев В. В. Сфера и пределы правового регулирования / В.В. Лазарев // Советское государство и право. – 1970. – № 1. – С. 32–39.

102. Лощихін О. М. Функції сучасної української держави: проблеми трансформації в умовах глобальних суспільно-політичних діянь / О.М. Лощихін // Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики: Матеріали наукової конференції до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 червня 2011 р.) / За ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка; упоряд.: В.П. Горбатенко, І.О. Кресіна. – Київ : Вид-во «Юридична думка», 2011. – С. 70–79.

103. Ляпидевский Н. П. История нотариата: в 2-х т. / Н.П. Ляпидевский. – Москва : Унив. тип. (Катков и Ко), 1875. – Т. 1. – 321 с. – репринтная копия.
104. Максимов С. И. Онтологическая природа права / С.И. Максимов // Проблемы законности. Вип. 48. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2001. – С. 175 - 180.
105. Мандельштам Л. Б. Учреждение нотариата и его организация / Л. Б.Мандельштам // Журнал Министерства юстиции. – 1899. – № 4. – С. 52–59.
106. Манько Д. Г. Технології здійснення правозастосовної діяльності / Д.Г. Манько // Приватне право в умовах глобалізації: на шляху до ренесансу українського права : збірник наукових праць / за ред. І.Г. Оборотова. – Миколаїв : Іліон, 2016. – С. 157–162.
107. Манько Д. Г. Юридична техніка й технології : Курс лекцій / Д.Г. Манько. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – 192 с.
108. Медведев И. Г. Аналитический обзор по материалам работы последних конгрессов Международного союза латинского нотариата / И.Г. Медведев // Центр нотариальных исследований: материалы и статьи. – 2003. – Вып. 1. – С. 100–111.
109. Медиация – альтернативный выбор / Соня Кортелайнен, Ярмо Койстинен (ред.). – Joensuu : Koulutus ja kehittämispalvelu Aducate Ita-Suomen yliopisto, 2012. – 155 с.
110. Медиация – искусство разрешать конфликты. Знакомство с теорией, методом и профессиональными технологиями / Составители: Г. Мета, Г. Похмелкина / Перевод с нем. Г. Похмелкиной. – Москва : Издательство Verte, 2004. – 320 с.
111. Медиация в нотариальной практике: (альтернативные способы разрешения конфликтов): перевод с немецкого / Петер Фар [и др.] ; отв. ред. проф., д-р Катарина Грефин фон Шлиффен и д-р Бернд Вегманн ; [пер. с нем. С.С. Трушников] ; Федерал. нотариальная палата России, Центр нотариальных исслед. (Екатеринбург). – Москва : Волтерс Клувер, 2005. – 372 с.

112. Михайлович Д. М. Толкование закона : монография / Д.М. Михайлович. – Харьков : Национальный ун-т внутр. дел, 2004. – 196 с.
113. Міжнародне приватне право. Особлива частина : підручник / за ред. А.С. Довгєрта і В.І. Кисіля. – Київ: Алерта, 2013. – 400 с.
114. Мілорава М. Нотаріат та нотаріальна діяльність у Сполучених Штатах Америки // Юриспруденція: теорія і практика. – 2005. – № 7. – С. 58–63.
115. Мінченко О. В. Окремі аспекти правової системи Німеччини / О.В. Мінченко // Науковий вісник КНУВС. – 2006. – № 2. – С. 101–108.
116. Нелін О. І. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання/ О.І. Нелін // Юридична Україна. – 2012. – № 8. – С. 19–22.
117. Нельсон Р. Мировые достижения в области разрешения конфликтов [Електронний ресурс] / Р. Нельсон // Третейский суд. – 2000. – № 6. – Режим доступу: <http://www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/6/art07.html>
118. Нєрсєсянц В. С. Право как необходимая форма равенства, свободы и справедливости / В.С. Нєрсєсянц // СОЦИС: Социологические исследования. – 2001. – № 10. – С. 3–15.
119. Нєрсєсянц В. С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире / В.С. Нєрсєсянц // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 38- 46.
120. Нєрсєсянц В.С. Философия права : краткий учебный курс / В.С. Нєрсєсянц. – Москва : Изд-во НОРМА–ИНФРА, 2001. – 256 с.
121. Нотариат во Флориде [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.russian-florida.net>.
122. Нотаріальне суспільство Англії та Уельсу (The Notaries Society of England and Wales) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Нотаріального суспільства Англії та Уельсу. – Режим доступу: <http://www.thenotariessociety.org.uk/uploads/1280236302Notary+leaflet+English+02+10/pdf>

123. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / Л.К. Радзівська, С.Г. Пасічник; ред.: Л. К. Радзівська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2-е вид., стереотип. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 528 с.
124. Нотаріат в Україні : навчальний посібник. – 3-тє вид., доп. і переробл. / За ред. Ю.В. Нікітіна. – Київ : КНТ, 2008. – 632 с.
125. Нотаріат в Україні: Підручник / За ред. В.В. Комарова. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.
126. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіологічне начало (постулат права) / Ю.М. Оборотов // Право України. – 2010. – № 4. – С. 49–55.
127. Оборотов Ю. М. Сучасне праворозуміння та визначення права / Ю.М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 18. – С. 4–9.
128. Оборотов Ю. Н. Современное право: принципы, свойства, постулаты / Ю.Н. Оборотов // Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под. ред. Ю.Н. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2011. – 436 с.
129. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / под. ред. Ю.Н. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2011. – 436 с.
130. Онищук І. І. Поняття та особливості техніки юридичного письма в нормативно-правовому акті / І.І. Онищук // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип. 559: Правознавство. – С. 5–11.
131. Онищук І. І. Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний апарат / І.І. Онищук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3(74). – С. 87–94.
132. Оніщенко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Оніщенко Наталія Миколаївна. – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2009. – 396 с.
133. Офіційний веб-сайт нотаріальної палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://npu.in.ua>

134. Патерило І. В. Право як ціннісна категорія: дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Патерило Ірина Володимирівна ; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – Київ, 2006. – 209 с.
135. Патращук Ж. В. Защита конституционных прав человека и гражданина нотариатом Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Патращук Жанна Викторовна. – Москва, 2003. – 198 с.
136. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс : монографія / Л.В. Петрова ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 1998. – 416 с.
137. Пиепу Ж.-Ф. Профессиональное нотариальное право : учеб. для высш. учеб. завед. / Ж.-Ф. Пиепу, Ж. Ягр; пер. с франц. И.Г. Медведева. – Москва : Юрист, 2001. – 224 с.
138. Плохотенко А. К. Курс нотариата с образцами, формами и законоположениями. / А.К. Плохотенко. – Москва : Изд. кн. магазина И.К. Голубева под фирмою «Правоведение», 1910. – 511 с.
139. Погребняк С. Втілення принципу гуманізму в праві / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 1. – С. 33–42.
140. Поленина С. В. Право и глобализация / С.В. Поленина // Правовая система России в условиях глобализации: Сборник материалов «круглого стола» / Под ред. Н. П. Колдаевой, Е. Г. Лукьяновой. – Москва : «Ось-89», 2005. – С. 10-16.
141. Поляков А. В. Общая теория права : Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : Рекомендовано Ученым советом СПбГУ в качестве учебника для студентов университетов, обучающихся по направлению (специальности) «Юриспруденция» / А.В. Поляков ; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург : Издат. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2004. – 864 с.

142. Порівняльне правознавство в системі юридичних наук: проблеми методології : монографія / за ред. Ю.С. Шемшученка. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 256 с.

143. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-ukr.pdf>

144. Постатейное концептуальное изложение Закона об нотариате Испании (от 28 мая 1962 г.), составленное М.А. Долговым [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mirnot.narod.ru/ispania.html>.

145. Правове письмо : навчальний посібник / В.А. Ватрас, Д.А. Монастирський, В.Г. Рогожа та ін. ; за ред. Р.О. Стефанчука. – Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 148 с.

146. Притика Ю. Д. Посередництво як нова форма вирішення приватноправових спорів / Ю.Д. Притика // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 1. – С. 231–237.

147. Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів: наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 р. № 34/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05>

148. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Постанова КМУ від 29.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP991172.html

149. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/paran20#n20>

150. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства: наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10>

151. Про нотаріат: Закон Естонської Республіки від 01.11.1993 р. // Офіційний веб-сайт Нотаріальної Палати Естонської Республіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.notar.ee/910>.

152. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/page>

153. Про нотаріат: Федеральне положення Німеччини від 16.02.1961 р. // Офіційний веб-сайт Pandia. ru. Енциклопедія знань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pandia.ru>.

154. Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ : постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 6.03.2008 р. № 2 / Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2008. – № 2. – С. 117.

155. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року: Закон України від 06.07.1999 р. № 827-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/826-14>

156. Про статус нотаріуса: Ордонанс Франції від 02.11.1945 р. // Офіційний веб-сайт Світ Нотаріату. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mirnot.narod.ru/index.html>.

157. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / [О.В. Зайчук, В.С. Журавський, Н.М. Оніщенко та ін.]; за ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – Київ : Юридична думка, 2007. – 424 с.

158. Проект Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47710

159. Проект Закону України про нормативно-правові акти № 7409 від 01.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF11B00A.html
160. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – Київ : Атіка, 2001. – 174 с.
161. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 3. – С. 618-627.
162. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології / П.М. Рабінович // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 18. – С. 18–20.
163. Райман В. Устройство немецкого нотариата / В. Райман // Нотариальный вестник. – 2004. – № 8. – С. 50–53.
164. Рішення Конституційного Суду України за період з 1997 по 2014 рр. // Офіційний вісник України. – 1997–2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ovu.com.ua/>
165. Селіванов В. Правова природа регулювання суспільних відносин / В. Селіванов, Н. Діденко // Право України. – 2000. – № 10. – С. 10–20.
166. Сидоров И. Ф. Принципы латинского нотариата – в жизнь / И.Ф. Сидоров // Юридическая практика. – 2005. – 31 мая (№ 22). – С. 16–17.
167. Скакун О. Ф. Принцип единства логического и исторического методов в сравнительном правоведении: открытая лекция / О.Ф. Скакун. – Киев; Симферополь : Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2007. – 31 с.
168. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000. – 704 с.
169. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. для студ. вузів / Скакун О. Ф. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
170. Сміян Л. С. Нотаріат в Україні. Загальна частина: підручник / [Л.С. Сміян, П.Г. Хоменко, Ю.В. Нікітін]. – Київ : КНТ, 2009. – 632 с.

171. Сытник К. М. Словарь-справочник по экологии [Сытник К. М. и др.] – Киев : Наукова думка, 1994. – 665 с.
172. Тальпис Ж. А. Латинский нотариат перед лицом глобализации / Ж. А. Тальпис // Российская юстиция. – 2003. – № 9. – С. 38–39.
173. Тарасов Н. Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа) / Н.Н. Тарасов // Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 31–50.
174. Теория государства и права : курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юристъ, 2001. – 776 с.
175. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
176. Теорія держави та права : підручник / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. – Київ : ФОП О.С. Ліпікан, 2011. – 632 с.
177. Теорія нотаріального процесу : науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. – Київ : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
178. Тertiшник В. М. Зразки юридичних документів: Настільна книга слідчого : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. М. Тertiшник. – Київ : Правова єдність, 2009. – С. 44-52.
179. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю.А. Тихомиров. – Москва : Норма, 1996. – 446 с.
180. Тихомиров Ю. А. Правовые акты / Ю.А. Тихомиров, И.В. Котелевская // Научно-практическое пособие. – Москва : Юриспруденция, 1995. – С. 15-25.
181. Узагальнення нотаріальної практики приватних нотаріусів Київського міського нотаріального округу з питань засвідчення вірності копій (фотокопій) документів: Лист головного управління юстиції у м. Києві від 23.09.2008 року № 03-08-1372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/UPR08120.html

182. Ульянова Г.О. Актуальні питання запровадження медіації у сфері права інтелектуальної власності / Г.О. Ульянова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 3. – С. 66–68.
183. Фурса С. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації / С. Фурса // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Випуск 1(99). – С. 5–8.
184. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С. Я. Фурса. – Київ, 2003. – 43 с.
185. Фурса С. Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи / С. Я. Фурса. – Київ : Істина, 2002. – 320 с.
186. Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – Київ : А.С.К., 2001. – 690 с.
187. Хазова О. Искусство юридического письма / О. Хазова. – Москва : Юрайт, 2011. – 181 с.
188. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. В 2-х т. – Т.1 «Основы» / К. Цвайгерт, Х. Кетц ; пер. с нем. – Москва : Международные отношения, 2000. – 480 с.
189. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV[Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
190. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Владні засади права: філософсько-правові аспекти : монографія / Ю.В. Цуркан-Сайфуліна. – Одеса : Фенікс, 2016. – 358 с.
191. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату у системі захисту прав і свобод людини і громадянина: дис... доктора юрид. наук : 12.00.02 / Чижмарь Катерина Іванівна ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2015. – 396 с.
192. Шевчук С. В. Творча роль судді у процесі тлумачення конституції / С.В. Шевчук // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. № 4. – С. 100–109.

193. Щодо застосування окремих норм матеріального права під час розгляду адміністративних справ: Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від 01.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v781_760-10
194. Юдін З. М. Тлумачення договору : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юдін Зореслав Михайлович. – Одеса, 2004. – 193 с.
195. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / Под общ. ред. П.Е. Недбайло, В.М. Горшенева. – Москва : Юрид. лит., 1976. – 280 с.
196. Юридична техніка : навчальний посібник для вищих навчальних закладів / І.Д. Шутак, І.І. Онищук. – Івано-Франківськ, 2013. – 496 с.
197. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія / О. І. Ющик. – Київ : Парламент. вид-во, 2004. – 196 с.
198. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ясінська Ліліана Едуардівна. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2005. – 210 с.
199. Brooke R., Brooke's Notary: Notarial Office and Practice in England and Overseas. – 10-th ed. – London, Stevens&Sons. – 1988. – 328 p.
200. Bundesnotarordnung [Електронний ресурс] // DEJURE.ORG. – Режим доступу :<http://dejure.org/gesetze/BNotO>
201. Halsbury's Laws of England (4-th ed.). – Vol. 34. – p. 201.
202. Handbuch der Polizeien Deutschlands. Landesteil Bayern. Proektleitung – 2004. – 400 p.
203. Jowitfs Dictionary of English Law (second ed.), 1977. – 1069 p.
204. National Notary Association. Model Notary Act September 1, 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.notarypubliccentral.com/Model_Notary_Act.pdf
205. Pascault S. Краткая презентация института нотариусов во Франции / S. Pascault // International symposium in Russia. M., july 6 –8. – 2003. – С. 222- 225.

206. Silverman M. He Work of English Notary. Bulletin of the ASN Annual Conference, 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.flgov.com/wp-content/uploads/notary/ref_manual1-10.pdf

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дергільова О. Г. Соціально-правовий вимір нотаріату як особливого інституту правозахисної системи / О. Г. Дергільова // Вісник Запорізького національного університету : Юридичні науки : зб. наук. пр. / Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2015. – Вип. № 4(II). – С. 45–50.
2. Дергільова О. Г. Сучасні методологічні підходи в дослідженні правозахисної системи сучасної держави / О. Г. Дергільова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2015. – Вип. № 17. – Т. 1. – С. 64–68.
3. Дергільова О. Г. Інститути нотаріальної діяльності у сучасному праві: порівняльно-правове дослідження / О. Г. Дергільова // Науково-виробничий журнал «Держава та Регіони». Серія: «ПРАВО». – 2016. – № 3(53). – С. 4–12.
4. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення / О. Г. Дергільова // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. № 3. – С. 3–8.
5. Дергільова О. Г. Мутуальні акти як особливий вид правових актів / О. Г. Дергільова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2016. – Вип. 41. – Т. 1. – С. 15–19.

Стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні

6. Дергільова О. Г. Сучасне право та його розуміння, крізь призму верховенства права та співвідношення права і закону / О. Г. Дергільова // Visegrad Journal of Human Rights. – 2016. – № 4/1. – С. 76–83.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Дергільова О. Г. Особливості співвідношення правоохоронної та правозахисної діяльності / О. Г. Дергільова // Нові завдання та напрями розвитку

юридичної науки у ХХІ столітті: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 9–12.

8. Дергільова О. Г. Історичні передумови формування нотаріальної діяльності / О. Г. Дергільова // Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 13–18.

9. Дергільова О. Г. Критерії й вимоги складання нотаріальних актів / О. Г. Дергільова // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 10–15.

10. Дергільова О. Г. Нотаріальний акт як особливий різновид правових актів / О. Г. Дергільова // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 грудня 2016 р. – Київ, 2016. – С. 11–13.

ДОДАТОК Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дергільова О. Г. Всеукраїнська науково-практична конференція «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р.) – особиста участь.

2. Дергільова О. Г. Всеукраїнська науково-практична конференція «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р.) – особиста участь.

3. Дергільова О. Г. Всеукраїнська науково-практична конференція «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р.) – особиста участь.

4. Дергільова О. Г. Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці» (м. Київ, 16–17 грудня 2016 р.) – особиста участь.